

Brabantse kloostercomplexen de moeite waard!

Over het waarom en hoe van het behouden van deze complexen door de Provincie

Soort rapportage Masterscriptie
Auteur Jennifer J. Meijers
Titel Brabantse kloostercomplexen de moeite waard!
Ondertitel Over het waarom en hoe van het behouden van deze complexen door de Provincie
Opdrachtgever Provincie Noord-Brabant
Opleiding Universiteit Utrecht – Geowetenschappen – Master Planologie
Studentnummer 0434981
Datum 21 juli 2009
Aantal woorden 45.600

Universiteit Utrecht

Provincie Noord-Brabant

“Erfgoed is iets wat je uit het verleden krijgt toebedeeld of aangereikt met de opdracht er iets mee te doen en het door te geven aan de mensen na jou.”

W.T.M. Frijhoff – 2007

Inhoud

	Pagina
Inhoud	7
Voorwoord	9
H1. Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Maatschappelijke context	11
1.3 Wetenschappelijke context	16
1.4 Doel- en vraagstelling	17
1.5 Opdrachtgever	19
1.6 Uitvoering	21
1.7 Leeswijzer	22
H2. Kloostercomplexen	24
2.1 Korte geschiedenis	24
2.2 Architectuur	26
2.3 Huidige situatie	27
2.4 De toekomst	29
2.5 Conclusie	30
H3. Identiteit en erfgoed	31
3.1 Identiteit	31
3.2 Erfgoed	38
3.3 Koppeling; wat heeft erfgoed met identiteit te maken?	44
3.4 Het begrip identiteitsdrager	46
3.5 De Brabantse identiteit en de rol van de kloosters	48
3.6 Conclusie	51
H4. De Provincie Noord-Brabant	54
4.1 De WRO en de Brabantse kloostercomplexen	54
4.2 Rijksnota's	55
4.3 De structuurvisie en de Brabantse kloostercomplexen	57
4.4 Andere Provinciale plannen	60
4.5 Gemeentelijk niveau	63
4.6 Manieren van ingrijpen	63
4.7 Conclusie	69

	Pagina
H5. De huidige situatie	70
5.1 <i>Aanpak analyse huidige situatie</i>	70
5.2 <i>Analyse huidige situatie</i>	73
5.3 <i>Huidige functie</i>	74
5.4 <i>Ligging</i>	76
5.5 <i>Monumentale status</i>	78
5.6 <i>Conclusie</i>	79
H6. Empirische uitwerking	81
6.1 <i>Plan van aanpak</i>	81
6.2 <i>De respondenten</i>	84
6.3 <i>Criteria</i>	87
6.4 <i>De voor te leggen situaties</i>	91
6.5 <i>Hypothesen</i>	92
6.6 <i>Labelschema</i>	94
H7. Uitkomsten	97
7.1 <i>Reacties op de voorbeeldsituaties</i>	97
7.2 <i>Reacties op de criteria</i>	105
7.3 <i>Toekomstbeeld</i>	111
7.4 <i>Toetsing van de hypothesen</i>	118
7.5 <i>Conclusie</i>	119
H8. Conclusie	123
8.1 <i>Beantwoording van de deelvragen</i>	123
8.2 <i>Beantwoording van de hoofdvraag</i>	126
8.3 <i>Aanbevelingen</i>	129
8.4 <i>Tot slot</i>	129
Samenvatting	131
Literatuur	133
Interviews en gesprekken	141
Bijlagen	143

Voorwoord

Blij als een kind was ik toen ik te horen kreeg dat ik bij de Provincie Noord-Brabant aan de slag kon als stagiair om daar onderzoek te doen naar de kloostercomplexen in Brabant. Zoals ik inmiddels al een aantal jaar weet, en roep wanneer ik maar kan, wil ik koste wat het kost iets doen met cultuurhistorie. Dat is namelijk precies datgene wat al mijn interesses verbindt; archeologie, geschiedenis, cultuur en planologie.

Vanuit deze interesses ben ik altijd al bezig geweest met oude gebouwen, architectuur en alle aanverwante zaken. Over kloostercomplexen wist ik aan het begin van deze opdracht niets meer dan dat het ook oude gebouwen waren en dat deze bedreigd werden doordat ze langzaamaan leeg komen. Hierin zag ik dan ook een grote uitdaging, en dan ook nog eens aan de slag bij een overheidsinstelling, wat meer kon ik mezelf wensen!

Ik wil dan ook deze plek gebruiken om een aantal mensen te bedanken. Allereerst de mensen bij de Provincie, Annick, Tamara, Geert en Henk bedankt dat jullie mij deze kans hebben gegeven. Ook verdienen jullie dank voor de manier waarop jullie me begeleid hebben, het vertrouwen dat ik zelf een goed stuk zou schrijven en de ruimte om dat ook daadwerkelijk te doen en de uitsluitend opbouwende kritiek. Ik ga er daarom ook vanuit dat ik jullie niet teleurstel met dit rapport.

De volgende die ik hierbij wil bedanken is mijn begeleidster vanuit de universiteit, F. Filius. Ook zij heeft mij het vertrouwen gegeven om zelfstandig een volledig onderzoek te doen en een rapport te schrijven, iets waar we vorig jaar ook al samen mee bezig mochten zijn tijdens de bachelorscriptie. Hierdoor zijn wij, wat mij betreft, goed op elkaar ingespeeld en heeft zij mij daardoor geholpen te komen waar ik nu ben.

Ik kan dit voorwoord niet schrijven zonder ook mijn ‘gang’ te bedanken. Zonder hen was ik waarschijnlijk niet eens begonnen aan deze masteropleiding, en juist zij hebben mij met onze tweewekelijkse meetings weer gemotiveerd om er in te geloven en vooral hard door te gaan. Ook de gesprekken over wat wel en niet zou moeten hebben mij ontzettend geholpen!

Dank ook aan mijn moeder voor de feedback die heel bruikbaar was, alle medewerkers van de Provincie die mij de afgelopen maanden een gezellige tijd hebben gegeven, en de mensen die meegewerkt hebben aan dit onderzoek, in de vorm van telefonische en mondelinge gesprekken.

Last but not least, Michiel bedankt! Voor het maken van de kافت, voor het helpen bij de opmaak, voor het regelen dat de computer werkte zoals het moet, voor het regelen dat het stuk net zo gedrukt kan worden als ik wilde, voor het helpen ontspannen als dat nodig was, voor *being who you are; Thank you!*

H1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Kolos in het groen zoekt bestemming

'Inspraak komt pas als het klooster al gesloopt is'

De volkskrant, 10 december 2008

'Nonnekes' moeten Brabant achter zich laten

Trouw, 6 mei 2009

Onvoltooid verleden tijd?

Kloosters in Noord-Brabant en Limburg

J. Janssen en J. Janssen in Binnenlands Bestuur, november 2008

Laatste zusters uit klooster

Algemeen dagblad, 12 januari, 2009

Noodklok luidt voor kerken en kloosters

Trouw, 19 december 2008

De kloostercomplexen in Brabant en Limburg zijn de afgelopen maanden veelvuldig in het nieuws geweest zoals blijkt uit de bovenstaande krantenkoppen. Dit komt voor een groot deel doordat het vorige jaar omgedoopt is door 'Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland' en de 'Steunpunten Monumentenzorg en Archeologie' van alle provincies tot het jaar van het religieus erfgoed (auteur onbekend, 2008). Hierdoor is voor vele zaken die met erfgoed en religie te maken hebben meer aandacht geweest door het hele land. Een van de zaken die hierbij opviel is de huidige situatie waarin de Brabantse kloostercomplexen zich nu bevinden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Provincie Noord-Brabant zich geroepen voelt een beter beeld van deze situatie voor ogen te krijgen. Verder wil zij daarbij ook na gaan waar hun eigen mogelijkheden en kansen liggen op het vlak van (eventueel zelfs pro-) actief participeren om deze kloostercomplexen te behouden. Vanuit deze vraag van de Provincie is het voor u liggend rapport verschenen.

1.2 Maatschappelijke context

Het Brabantse land

Brabant wordt door velen nog steeds gezien als het ideaalbeeld van het platteland (van der Ziel, 2006). Maar net zoals in andere Provincies staat de tijd in Brabant niet stil. Er zijn wegen en woningen nodig en dat alles moet ergens een plaats krijgen. Dit heeft zijn weerslag op het plaatje wat velen hebben bij Brabant; de afwisseling tussen bebouwing en groen; het Brabantse mozaïek. Het onderscheid van groen en

bebouwing komt immers onder druk te staan wanneer er meer wegen en gebouwen worden aangelegd. Wat voor effect zal dit dan hebben op de beleving van het Brabantse land?

De Provincie voorziet dat deze ontwikkeling van grote invloed kan zijn op de beleving van het plattelandsgevoel en de ruimtelijke kwaliteit en wil dit daarom voor zijn. Daarom is zij gestart met het programma 'Mooi Brabant'. Hiermee wil de Provincie inzetten op alles wat Brabant nu zo mooi maakt, dit versterken en 'lelijke' zaken verwijderen uit het landschap. Een van de belangrijkste mooie zaken is, zoals hierboven al kort genoemd, het mozaïek van Brabant wat is opgemaakt uit 'natuur' en bebouwing (Provincie Noord-Brabant, 2009).

Een van de zaken die in het programma 'Mooi Brabant' behandeld wordt is de leegstand van grotere complexen. Bij de grotere complexen in Brabant valt te denken aan oude industrieterreinen, oude legerbases maar ook aan kloostercomplexen of andere grote complexen die liggen in het buitengebied. De leegstand van deze complexen vormt een belangrijke bedreiging voor het doel wat de Provincie zichzelf in 'Mooi Brabant' heeft gesteld (het mooi maken van Brabant). Ongebruikte gebouwen en verwaarloosde terreinen kunnen immers leiden tot achteruitgang van de kwaliteit van de leefomgeving, doordat de omgeving zichtbaar verloedert. Dit is daarom niet alleen een economisch probleem maar ook juist probleem van maatschappelijke waarde; leegstand is voor iedereen zichtbaar en raakt daardoor ook iedereen.

Kloostercomplexen

Dit onderzoek heeft zich alleen gericht op kloostercomplexen omdat deze moeilijk te vergelijken zijn met de andere genoemde voorbeelden. Het is daarom ook noodzakelijk dat naar deze complexen, waarvan er in Brabant veel voorkomen in vergelijking met andere Provincies, apart onderzoek gedaan wordt. De zaken die bij kloostercomplexen, veel meer dan bij de andere genoemde grotere complexen en terreinen, gelden zijn;

- Het unieke karakter dat deze complexen geven aan Brabant
- Het vrijkomen van de grote hoeveelheid ruimte
- Het opnieuw moeten inrichten van de bebouwing
- Het religieuze karakter wat deze complexen van oudsher hebben
- Juist ook de ligging, meer dan eens in het echte buitengebied.

Dit is een groot verschil met bijvoorbeeld leegkomende bedrijventerreinen. Deze liggen immers over het algemeen aan dorpsranden. Bij de kloostercomplexen in Brabant speelt ook mee dat er op dit moment erg ad hoc gereageerd moet worden door de Provincie op oproepen uit de samenleving, omdat er op dit moment geen eenduidig aansluitend beleid is vanuit deze overheidslaag wat betreft kloostercomplexen.

Als laatste grote verschil met de andere genoemde grote complexen kan worden opgemerkt dat de kloostercomplexen van Brabant door de Provincie worden gezien als een van de identiteitsdragers van de Provincie. Dit begrip staat nog niet in de

vigerende beleidsstukken maar het zingt op dit moment wel rond bij mensen die bezig zijn met de cultuurhistorische waardenkaart. Het toevoegen van een dergelijk begrip kan grote gevolgen hebben voor de behandeling van complexen die zo een ‘titel’ krijgen. Het is dan ook interessant om te zien waar dit begrip vanuit de literatuur vandaan komt en of de Provincie dit begrip om die redenen ook heeft gekozen. Verder is het van belang om te bekijken wat het voor invloed heeft op de manier waarop er naar de kloostercomplexen gekeken wordt, of het begrip wat hier voor gekozen heeft al een heleboel zegt over hoe er mee omgegaan dient te worden.

Naast dit alles is het ook interessant om te kijken hoe er vanuit de ruimtelijke ordening naar deze complexen gekeken wordt. De verwachting is dat de manier waarop er naar de kloostercomplexen gekeken wordt ook zijn invloed heeft op de manier waarop er volgens deze twee kanten omgegaan moet worden met de kloostercomplexen.

Ruimtelijke kwaliteit

De laatste maanden wordt er steeds meer aandacht gegeven aan het weer ‘mooi’ maken van Nederland. Naar de begrippen verrommeling en verloedering gaat tegenwoordig vaker aandacht uit dan vroeger. Dit alles is begonnen met het rijksbeleidstuk ‘Mooi Nederland’ waarin een aantal ruimtelijke ingrepen voorstelt worden om de Nederlander weer het echte Nederlandse landschap te kunnen laten beleven (VROM, 2009). De belangrijkste eis die hierbij in dit beleidsstuk wordt aangedragen is dat de ruimtelijke kwaliteit verbeterd moet worden.

Het begrip ruimtelijke kwaliteit is iets wat sindsdien in meer beleidstukken genoemd wordt en waar veel verschillende interpretaties aan kunnen worden gegeven. Het heeft zijn origine in de startnotitie voor de Actualisering van de Vierde Nota (Vinac) in 1998 waarin het wordt beleid ten behoeve van ruimtelijke kwaliteit als volgt gedefinieerd: “*Ten behoeve van het behoud en de versterking van de kwaliteit van de dagelijkse leefomgeving zal een beleid worden gevoerd dat gericht is op het veiligstellen van basiswaarden in onze samenleving, die ruimtelijk gezien van belang zijn*” (VROM, 1998, p. 9).

De Provincie Noord-Brabant gebruikt het begrip ruimtelijke kwaliteit ook veelvuldig in de structuurvisie en andere provinciale plannen. De beste definiëring die in Brabantse zin aan ruimtelijke kwaliteit gegeven kan worden is het typische Brabantse onderscheid tussen groen en bebouwing, het al eerder genoemde Brabantse mozaïek. Dit is een van de zaken waar de Provincie Noord-Brabant hard mee bezig is om te behouden omdat dit in haar ogen het meest belangrijke is waarmee Brabant zich onderscheidt van de andere Nederlandse provincies. Hierdoor kan het ook een van de belangrijkste kwaliteiten van de Brabantse ruimte genoemd worden.

De Brabantse kloostercomplexen en ruimtelijke kwaliteit

Zoals hierboven al vermeld werd kan de achteruitgang van de ruimtelijke kwaliteit tegen worden gegaan door te zorgen dat de kloostercomplexen niet leeg komen te

staan. Dit omdat leegstand afbreuk doet aan deze ruimtelijke kwaliteit. De vraag is nu hoe de kloostercomplexen en hun herbestemmingsopgave kunnen bijdragen aan een volgende stap; het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit in Brabant.

Hierbij komt de Nota Belvédère om te hoek kijken. Vanuit de Belvédèregedachte kunnen de twee, ogenschijnlijk weinig met elkaar hebbende zaken als ruimtelijke kwaliteit en kloostercomplexen, duidelijk aan elkaar gekoppeld worden. De Nota Belvédère geeft namelijk handvatten voor het omgaan met cultuurhistorie in een landschap. Het motto van de Nota is niet voor niets; Cultuurhistorie kan worden behouden door ontwikkeling (Feddes, 1999, p. 19). De nota stelt verder dat er sprake is van een steeds grotere maatschappelijk bewustzijn van de culturele waarde van de leefomgeving en alles wat in de leefomgeving staat.

Er bestaat bij experts (voornamelijk bestuurders) zorg over de vervlakking en globalisering van de leefomgeving en zijn kwaliteit. Volgens de Nota Belvédère kunnen de door experts gesignaleerde ontwikkelingen worden tegengegaan door de nu nog bestaande waarden in de landschappen te koppelen aan een ontwikkelingsgerichte vooruitgang (Feddes, 1999). Deze waarden zijn voornamelijk te vinden in de cultuurhistorie. Doordat ook steeds meer 'leken' deze opmerken is het inzetten op het beter zichtbaar maken van de cultuurhistorie dan ook de ideale manier om de kwaliteit van het landschap te verbeteren. Hiervoor moet een ontwikkelingsgerichte aanpak gekozen worden waarmee juist een overheid als de Provincie goed uit de voeten zou kunnen. Het is daarom niet verwonderlijk dat ook in andere beleidsnota's en –stukken de term ontwikkelingplanologie steeds centraler komt te staan. De kloostercomplexen kunnen in deze gedachte worden gezien als de cultuurhistorie waarmee gewerkt kan worden. Omdat deze complexen hun eigen specifieke problemen kennen is het nodig daar specifiek onderzoek naar te doen, en te kijken naar welke rol de Provincie Noord-Brabant hierin zou kunnen aannemen.

1.3 Wetenschappelijke context

Zoals hierboven al beschreven vrezan burgers, en inmiddels verschillende overheden ook, dat het karakter van hun omgeving verdwijnt. Er wordt daarom steeds vaker een slag gemaakt naar het verleden. Historische zaken en gebouwen krijgen steeds meer aandacht. De vraag is waarom dit nu opeens gebeurt, en of dit wellicht van alle tijden is.

Het twijfelen aan het eigen zijn, de identiteit, gebeurt over het algemeen in tijden dat er snelle veranderingen plaatsvinden. Dit kan zijn in het persoonlijke leven (denk aan de puberteit of de midlifecrisis), maar ook in organisaties of bij naties. In de tijd van de snel minder wordende verzuiling waren er bijvoorbeeld grote discussies ontstonden bij politieke partijen en vakbonden (Laeyendecker, 1974).

In de jaren negentig ontstond er een zelfde vraag naar de Nederlandse identiteit door de Europese integratie die zich steeds duidelijker begon af te tekenen.

Langzaamaan heeft deze discussie ook lagere schaalniveaus bereikt en vragen ook steden en landschappen of zelfs hele Provincies zich af wat hun eigen identiteit is (van der Wouden, 2005).

Die relatie tussen ruimte en identiteit is op zich niets nieuws. Al eeuwen lang ontlene mensen hun status, hun 'zijn', aan het adres, de buurt of de stad waarin men woont. Deze bindingen zijn erg sterk. Bij de referenda over het maken van een stadsprovincie van de steden Amsterdam en Rotterdam in 1995 werden deze ideeën overduidelijk door de bevolking afgeschoten (Schuyt en Taverne, 2000).

Een stap verder dan het ontlene van een identiteit aan een fysieke plaats zoals de woon- dan wel werkplaats is het toekennen van een identiteit aan een bepaald gebied. Dit gebeurde in de negentiende eeuw met de romantische landgoederen en het idealiseren van kleine dorpjes. Tegenwoordig, in de tijd van het toenemende wereldburgerschap en het steeds meer afnemen van belang van de natiestaat, gebeurt dit weer opnieuw. Dit keer worden de identiteiten gezocht en gevonden in historische (of historiserende) bebouwing en typische Hollandse landschappen (van der Wouden, 2005).

Wat is nu precies de verklaring voor deze zwang naar het zoeken naar identiteit? Vroeger zochten mensen hun identiteit immers in andere zaken zoals politieke oriëntatie of religie. Deze twee zaken zijn echter in deze tijd niet meer zo strak omljnd. De meeste Nederlanders hebben geen specifieke politieke partij meer waar zij elke keer op gaan stemmen maar kijken per verkiezing welke partij het best bij hen past. De religie als identiteitsdrager bestaat ook steeds minder door een sterke ontkerkelijking van Nederland. Dit is een punt waar verder op in dit rapport nog teruggekomen zal worden, ook in het licht van andere zaken. De verklaring waarom mensen tegenwoordig zo hard op zoek zijn naar een identiteit is de versnelde mondialisering, een nieuwe tijd van snelle veranderingen.

Deze mondialisering en het zoeken naar identiteiten hebben op erg veel vlakken met elkaar te maken. Dit blijkt onder andere uit de boeken van Manuel Castells die in zijn eerste boek 'The rise of the network society' beschrijft hoe de mondialisering de wereld verandert, ook op kleine plaatsen. In het daarop volgende boek 'The power of identity' gaat hij vervolgens dieper in op hoe deze mondialisering de identiteitsvorming beïnvloed. Deze is namelijk een reactie op de steeds sterker wordende mondialisering. De manier waarop deze mondialisering tegengegaan wordt is tweeledig; allereerst is er de mogelijkheid dat oude identiteiten herontdekt worden, maar dat in sommige gevallen er ook sprake is van het creëren van een volledige nieuwe identiteit (Castells, 1997).

Wart is nu precies de theorie van Castells hierover? Vanaf de jaren '70, na de economische crisis die zich toen voordeed, is er tussen de economieën van de Westerse landen een hechte band ontstaan. Deze laat zich vandaag de dag niet meer leiden door nationale grenzen maar heeft een zeer internationaal karakter. Inmiddels is dit niet meer beperkt tot alleen de westerse landen maar hebben ook andere landen zich hierbij aangesloten. Hierdoor ontstond een *footloose* constructie die inhoudt dat er volledige bewegingsvrijheid is voor bedrijven. Het is voor bedrijven niet meer

van belang om op een bepaalde plaats te blijven zitten, zij zoeken liever een plaats waar gelijkgestemden zitten zodat zij beter zaken kunnen doen. Dit betekent echter niet dat plaatsen niet meer van belang zijn. Juist het tegendeel is waar: plaatsen moeten zich profileren om juist bedrijven en mensen te trekken. Dit gebeurt door zich te profileren als ICT stad of cultuurstad of wat voor stad dan ook (Castells, 1996).

Sassen (1991) concludeerde vanuit deze theorie dat er een aantal global cities zijn ontstaan: New York, Londen en Tokyo. Zij vormen de bovenste laag van het internationale zakelijke verkeer en zijn hierdoor de belangrijkste knopen in een wereldwijd netwerk. Andere steden zijn juist weer knopen voor een deelgebied zoals de ICT of zijn de hoofdknopen in een kleinere regio (Sassen, 1991).

Kijkend naar deze plaatsen kan er maar een conclusie getrokken worden; steden gaan steeds meer op elkaar lijken, zij hebben geen eigen identiteit meer. Om dit proces tegen te gaan worden steeds vaker grote namen aangetrokken om een stad een eigen stempel te geven. Dit gebeurt voornamelijk door middel van het inhuren van bijvoorbeeld een bekende architect die een landmark mag plaatsen in een stad. Het probleem hierbij is dat dit proces nu in zoveel steden gebeurt dat ook in dit opzicht steden steeds meer op elkaar gaan lijken (van der Wouden, 2005).

Een andere manier waarop de uniformiteit geprobeerd wordt tegen te houden is het versterken van de historische identiteit. Er worden nieuwbouwhuizen in de stad gebouwd in de stijl van monumentale grachtenpanden, en nieuwbouwwijken iets verder van het centrum krijgen een jaren '30 uitstraling. Ook hierbij wordt dit zo vaak op een zelfde manier toegepast dat deze steden niet uniek meer te noemen zijn. Hieruit blijkt echter wel een toegenomen interesse in de identiteit van de eigen omgeving. Er wordt immers geprobeerd deze uit te buiten.

De enige manier waarop de eigen identiteit kan worden onderstreept en deze ook daadwerkelijk gebruikt kan worden voor vele verschillende zaken (het tegengaan van de uniformiteit, het gevoel geven van thuis et cetera) is door dit ook daadwerkelijk te doen met iets wat de omgeving daadwerkelijk uniek maakt (van der Wouden, 2003). De vraag is daarom ook of dit met kloostercomplexen mogelijk is in Brabant en hoe dit zich dan zou moeten vormen.

Politieke context

De politiek lijkt op dit moment in ieder geval al meer aandacht te hebben voor de steeds verder gaande mondialisering. Zij zien in dat de mondialisering en het daarbij optredende verlies van eigen identiteit van de natie daadwerkelijk optreedt. Dit vertaalt zich bij het kabinet voornamelijk in de normen en waarden discussie en het integratiedebat. De ruimtelijke kant, zoals hierboven beschreven wordt echter nog niet zo zeer onderkend. Ook de plaats van de Nederlandse identiteit binnen Europa staat nog niet hoog op de agenda. Vragen zoals; 'Hoe kan de Nederlandse identiteit en zijn tradities een nieuwe vorm krijgen in deze globaliserende wereld?', 'Wat betekent de schaalprong die wordt beschreven in de werken van Castells voor de Nederlandse steden?' en; 'Hoe kan het beleid 'decentraal wat kan, centraal wat

moet' bijdragen in het verzekeren van de toekomst voor regionale en lokale identiteiten?' komen op als er wordt nagedacht over wat Nederland nu precies zou moeten doen om zichzelf te kunnen onderscheiden en haar eigen identiteit vast te kunnen houden in een sterk veranderende wereld (van der Wouden, 2005).

Het is vooral het laatste punt waar ook in dit onderzoek naar is gekeken. Omdat dit onderzoek zich heeft gericht op een regio, een Provincie, worden hier verder geen uitspraken gedaan over nationale zaken. Deze vragen zijn echter wel interessant om een completer beeld te krijgen over de algemene situatie van het steeds minder zichtbaar worden van identiteiten.

1.4 Doel- en vraagstelling

Er bleek uit de voorgaande paragrafen al dat de Provincie gesignaleerd heeft dat de Brabantse kloostercomplexen onder druk staan door mogelijke leegstand en dat hiermee iets moet gebeuren om er voor te zorgen dat zij blijven bestaan. Dit wordt vanuit de Provincie vanuit twee kanten benadrukt; allereerst vanuit cultuurhistorisch oogpunt omdat de kloostercomplexen een deel zijn van de Brabantse cultuur en identiteit, een standpunt wat wordt verduidelijkt door de wetenschappelijke context zoals de literatuur van Castells.

Ten tweede vanuit de hoek van de ruimtelijke ordening omdat deze complexen over het algemeen op zulke interessante plaatsen liggen dat het erg uitdagend is om hier iets mee te doen. Deze uitdaging zit hem vooral in het Brabantse mozaïek en het waarborgen van de ruimtelijke kwaliteit. Dit probeert de Provincie in stand te houden met hun programma 'Mooi Brabant' maar de vraag is op welke manieren de kloostercomplexen hierbij betrokken moeten worden. Deze complexen kunnen bijvoorbeeld al eeuwen in het buitengebied liggen, als rode vlek tussen het groen, op welke manier kan de Provincie reageren als deze complexen leeg komen te staan? Moet de Provincie hier dan iets mee willen of moet zij dit maar hun zijn beloop laten? In hoeverre moet de Provincie zich mengen in de discussies die er gevoerd worden over deze complexen als het over een nieuwe functie voor een complex gaat? Deze vragen worden in dit rapport beantwoord.

Doel van het onderzoek

In dit onderzoek is er voornamelijk gericht op de vraag wat de Provincie voor rol zou moeten aannemen om de kloostercomplexen voor toekomstige generaties te bewaren. Er is vanuit gegaan dat de kwaliteit van de leefomgeving hiermee een directe oppepper krijgt doordat de cultuurhistorie (in de vorm van de complexen) bewaard blijft door middel van het ontwikkelen hiervan. Het doel van het onderzoek kan daarom als volgt worden geformuleerd:

Nagaan in welke mate en op welke manier(en) de Provincie Noord-Brabant het best zou kunnen omgaan met de kloostercomplexen die in de Provincie

Noord-Brabant aanwezig zijn om deze voor komende generaties te bewaren en de kwaliteit van de leefomgeving te waarborgen.

Hoofdvraag

Zoals al bleek vanuit voorgaande paragraaf wordt cultuurhistorie vaak gezien als een drager van de cultuur of identiteit van mensen. Deze insteek is in dit onderzoek erg belangrijk omdat er met een meer cultuurhistorische bril gekeken wordt naar wat de Provincie met de kloostercomplexen kan doen. Met dit en het net verwoorde doel in het achterhoofd is de volgende hoofdvraag opgesteld:

In hoeverre kan de Provincie bijdragen aan het behouden van de Brabantse kloostercomplexen, die door de Provincie gezien worden als een van de identiteitsdragers van Brabant?

Deelvragen

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is een veelvoud van informatie nodig. Een van de belangrijkste zaken die hierbij allereerst duidelijk moet worden is de huidige situatie waarin de kloostercomplexen zich bevinden en hoe deze zich in de komende jaren zal gaan ontwikkelen. Dit zal dan ook worden onderzocht aan de hand van de volgende vraag:

- *Wat is de huidige situatie wat betreft de in Brabant aanwezige kloostercomplexen, en wat is de verwachting voor de komende jaren?*

Een volgend belangrijk punt is de huidige gedachte en het handelen van de Provincie op dit moment. Dit is in principe onder te verdelen in drie delen; ten eerste de manier van handelen, ten tweede de manier van denken en ten derde de huidige beleidsstukken en wetten die op dit moment gelden waarbinnen de Provincie moet handelen.

Allereerst het handelen van de Provincie. Wat hierbij voornamelijk van belang is zijn de criteria die de Provincie stelt aan projecten zoals de leegkomende kloostercomplexen voordat zij hier een rol in gaan spelen. Deze mogen wellicht niet op papier vastgelegd zijn maar het kan niet anders dan dat er een gedachtegang achter de keuzes zit die de Provincie maakt. De vraag is dan ook welke criteria er worden gebruikt maar, nog veel belangrijker, welke criteria er zouden moeten worden gebruikt om zulke afwegingen te maken. De tweede deelvraag luidt dan ook:

- *Aan de hand van welke criteria wordt de rol van de Provincie in projecten zoals leegkomende kloostercomplexen op dit moment beoordeeld, en welke criteria zouden hier logischerwijs een aanvulling op zijn?*

Het tweede punt was het denken van de Provincie. De Provincie heeft een aantal keuzes die gemaakt zijn of nog gemaakt moeten worden. Een van deze keuzes is het

idee om de term ‘identiteitsdragers van Brabant’ te koppelen aan bijvoorbeeld de kloostercomplexen in Brabant. Dit alles komt voort uit het nu lopende traject van het opstellen van een visie over wat er met de cultuurhistorie van Brabant moet gebeuren. De term die aan een groep complexen gegeven wordt kan ook veel invloed hebben op wat er met deze groep complexen gebeurt. Het is daarom van groot belang het begrip identiteitdrager duidelijk te definiëren. Deze definitie bestaat echter nog niet bij de Provincie. Het is daarom ook van belang om na te gaan waar het begrip zijn oorsprong zou hebben. Vanuit deze vragen is de derde deelvraag voortgekomen:

- *Kunnen de kloostercomplexen in Brabant gezien worden als identiteitsdragers van Brabant en wat houdt dit in voor de toekomst van deze complexen?*

Ten derde is er het vigerende beleid. Hieronder valt niet alleen het provinciaal beleid maar ook het rijksbeleid en de manier waarop de Provincie met gemeenten omgaat. Ook is het van belang te kijken naar zaken zoals de manieren waarop er met cultuurhistorie en erfgoed omgegaan kan worden en de verschillende rollen die een Provincie op zich kan nemen. Dit alles komt samen in de vierde deelvraag:

- *Wat zijn de mogelijkheden van de Provincie wat betreft het behouden van de kloostercomplexen voor komende generaties?*

De volgende vraag die opkomt, is wat er is er nog meer nodig voordat de Provincie goed en wel om kan gaan met de kloostercomplexen en hun vaak specifieke problemen. Op dit moment bestaat er nog niets waarmee de Provincie specifiek inzet op de kloostercomplexen. Is dit de juiste manier om te handelen of dienen er wel specifieke zaken te worden vastgelegd dan wel ingesteld om vanuit de Provincie te zorgen dat de kloostercomplexen in Brabant niet volledig verloren gaan. Dit alles zal vallen onder de volgende deelvraag:

- *Wat is er nodig wil de Provincie beleid kunnen gaan voeren omtrent de kloostercomplexen in Brabant?*

Met de gegevens die door het beantwoorden van de vier deelvragen zijn verkregen is het vervolgens mogelijk de hoofdvraag van het onderzoek te beantwoorden.

1.5 Opdrachtgever

Dit onderzoek is uitgevoerd naar aanleiding van een opdracht van de Provincie Noord-Brabant. De opdracht komt voort uit een eerder onderzoek; *Monumentale kloostercomplexen in Noord-Brabant in de gevarenzone; of slechts een hot-issue?*

(Heijsteeg, 2003) wat ook in opdracht van de Provincie gedaan is. Het onderzoek is vanuit twee afdelingen begeleid, te weten de afdelingen Ruimtelijke Ordening en Handhaving (ROH) en de afdeling Sociale Culturele Ontwikkeling (SCO). Deze twee afdelingen werken op het vlak waar de kloostercomplexen zich op bevinden, gebouwde cultuurhistorie, veel samen om tot een eenduidige uitspraak over dit soort zaken te komen. Het spreekt hierbij voor zich dat de ene afdeling vanuit de hoek van de ruimtelijke ordening kijkt naar de kloostercomplexen en dat de ander een meer cultuurhistorische kijk heeft op de zaken. Deze twee visies worden allereerst in dit onderzoek apart gehouden om te laten zien wat dit voor consequenties heeft voor de algemene visie op kloostercomplexen in Brabant.

Het onderzoek maakt deel uit van het project ‘Nieuw Dorps Bouwen’, onderdeel van de overkoepelende lijn ‘Mooi Brabant’. Dit project probeert het verdwijnen van de dorps identiteit een halt toe te roepen. Het is juist die identiteit die door veel Brabanders (maar ook juist niet-Brabanders) als typisch Brabants wordt gezien (van der Ziel, 2006). Interessant aan dit project is dat het gestuurd wordt vanuit ruimtelijke ordening en niet, zoals meer voor de hand lijkt te liggen, vanuit de culturele hoek. Dit komt wederom door de sterke verwevenheid van deze twee afdelingen in de bestuursstructuur van de Provincie Brabant.

De Provincie ontvangt steeds meer signalen dat deze kloostercomplexen aan het verdwijnen zijn, leeg komen te staan en daarom een nieuwe functie moeten vinden om de complexen te kunnen behouden. Hierbij worden allerlei beroepen op de Provincie gedaan worden om in zulke projecten ondersteuning te verlenen. Dit gebeurt nu echter meer ad hoc dan dat er een werkelijke visie en een echt beleid achter schuilt. De Provincie wil dan ook graag een standpunt in kunnen nemen zodat ook andere partijen van te voren weten wat de Provincie in elk specifiek geval zou kunnen bijdragen.

Andere onderzoeken

Naast dit onderzoek naar wat de Provincie kan bijdragen aan het behouden van kloostercomplexen, wordt tegelijkertijd ook onderzoek gedaan naar de actoren die bij het herbestemmen en -structureren van de kloostercomplexen betrokken moeten worden, of (in veel gevallen) al zijn betrokken. Deze twee onderzoeken vormen samen de basis voor de Provincie om een volledige visie op kloostercomplexen te ontwikkelen en daaruit volgend beleid op te stellen.

Op deze twee onderzoeken volgend zal wellicht een ander onderzoek gedaan worden in samenwerking met de technische universiteit Delft. In dit onderzoek, waarvan nog niet zeker is op dit moment of het zal worden uitgevoerd, zal door groepen studenten van de minor Belvédèrebeleid een van de in Brabant aanwezige kloostercomplexen behandeld worden om na te gaan wat er voor functies in dat kloostercomplex geplaatst kunnen worden. Dit gaat in op de twee dan al afgeronde studies (deze en eerder genoemde), maar zal zich meer focussen op de functies die kloostercomplexen nadat zij niet meer in gebruik zijn met een religieuze functie allemaal zouden kunnen bekleden.

1.6 Uitvoering

Methode

In het eerste deel van het rapport is voornamelijk gebruik gemaakt van literatuur onderzoek. Hierbij is op zoek gegaan naar criteria die van belang geacht kunnen worden bij het beoordelen van projecten zoals de kloostercomplexen. Deze criteria zijn vervolgens gebundeld in een overzichtelijke lijst die gebruik wordt om het tweede deel van het onderzoek, diepte-interviews, te ondersteunen. De criteria waar het hier om draait zullen een goede maatstaf zijn om uitspraken te doen over wat belangrijk is in het geval van projecten met kloostercomplexen.

Het is daarnaast van belang om na te gaan in hoeverre dit dan ook daadwerkelijk op dit moment al speelt voordat er uitspraken gedaan kunnen worden over waar in de toekomst nog meer op gelet zou moeten of kunnen worden. De zoektocht naar deze criteria is door het volledige rapport verspreid. De gevonden criteria zijn in het operationele hoofdstuk dan ook samengevoegd voordat er aan de interviews begonnen is.

Uitgangspunten en beperkingen

Voor dit onderzoek zijn er een aantal uitgangspunten opgesteld die als bekend zullen worden geacht in de rest van het rapport. Hierdoor is er een werkterrein afgebakend en blijft het onderzoek overzichtelijk en gemakkelijk toe te passen in andere situaties, dan wel te combineren met andere onderzoeken. Aan al deze aspecten zal in de loop van het rapport dan ook duidelijk aandacht besteedt worden.

Het meest van belang is dat er moet worden gesteld dat het in dit onderzoek alleen de Brabantse kloostercomplexen betreft. Hetzelfde onderzoek zou desalniettemin ook uitgevoerd kunnen worden in andere Provincies dan wel op landelijke schaal.

Ander uitgangspunt is dat de Provincie Noord-Brabant met dit rapport een beleid ten aanzien van de kloostercomplexen in de gehele Provincie Noord-Brabant moet kunnen opstellen. Er dient dan ook een duidelijk en overzichtelijk rapport te verschijnen waar alles goed is onderbouwd zodat de Provincie iets heeft om op terug te kunnen vallen.

Een van de volgende zaken waar rekening mee gehouden dient te worden is de tijd. Het is namelijk goed mogelijk dat doordat er elke maand één tot vijf kloosters in Nederland hun deuren moeten sluiten (Hendriks, 2008) dit onderzoek op het moment van verschijnen al weer enigszins achterhaald is. Dit is echter geen reden het niet uit te voeren, er moet immers wel een duidelijke zichtbare lijn komen waaraan de Provincie haar beleid kan maken, en waarmee verder gewerkt kan worden in de toekomst. Er moet dan ook rekening gehouden worden met het feit dat er in dit onderzoek gewerkt wordt met de gegevens die bekend waren op 1 april 2009.

Ook dient er rekening gehouden te worden met een ander aspect van tijd, namelijk het feit dat de toekomst niet te voorspellen is. Er kunnen wel uitspraken

gedaan worden over wat er zou moeten gebeuren, maar wellicht gaat het hier om een trend en is over een aantal jaren het probleem wat nu zo gesignaleerd wordt helemaal geen probleem meer.

1.7 Leeswijzer

Dit rapport is zo opgesteld dat allereerst een duidelijk overzicht gegeven wordt waarover er nu precies gesproken wordt. In hoofdstuk 2 zal om die reden dan ook worden ingegaan op de geschiedenis van de kloosters in Nederland, met een focus op Brabant. Ook wordt er in dit hoofdstuk kort ingegaan op de huidige situatie van de kloostercomplexen en wordt een korte doorblik gegeven naar de toekomst. Dit alles is verkregen uit secundaire bronnen, later in dit onderzoek zal ook primair bronnenwerk gebruikt worden om op deze zaken in te gaan.

Het daarop volgende hoofdstuk zal dan het theoretische kader vormen waarmee dit onderzoek zijn 'body' krijgt. In dit theoretisch kader zal voornamelijk ingegaan worden op de begrippen erfgoed, identiteit en identiteitsdragers. Dit omdat de kloostercomplexen behoren tot het erfgoed van Brabant en deze gezien worden door de Provincie als identiteitsdragers, dit werd al eerder duidelijk in paragraaf 1.3. Hier zal ook de duidelijke wetenschappelijke link tussen deze beide begrippen worden gelegd en verklaard. Het begrip identiteitsdragers is in de paragrafen hiervoor al meerdere keren benoemd waardoor het eigenlijk geen verrassing meer is dat ook dit uitgebreid behandeld zal worden in dit rapport.

In het vierde hoofdstuk zal er worden ingegaan op de beleidskant. Er zullen een aantal nota's aan bod komen van verschillende overheidsniveaus en ook zal kort ingegaan worden op de nieuwe wet ruimtelijke ordening. Dit alles uiteraard met een focus op de opgave die in dit rapport besproken wordt; de Brabantse kloostercomplexen.

Het vijfde hoofdstuk is het begin van het empirische deel van dit onderzoek. Dit begint met een uitgebreide situatiebeschrijving van de Brabantse kloostercomplexen. Deze wordt bekeken vanuit een eigen analyse en deze zal worden vergeleken met twee andere analyses die de afgelopen jaren zijn verschenen. Door dit alles samen te laten komen ontstaat er een duidelijk beeld van hoe deze complexen zich in de afgelopen jaren hebben ontwikkeld.

Het zesde hoofdstuk is vervolgens gebruikt om uiteen te zetten hoe de rest van het onderzoek is uitgevoerd. Er zal dieper worden ingegaan op het opstellen van de interviews, de geïnterviewden en alle bijkomende informatie. In het zevende hoofdstuk zijn vervolgens de uitkomsten van de interviews te lezen.

Met al deze informatie is op alle in paragraaf 1.3 gestelde deelvragen een antwoord te geven. Deze zullen daarom in hoofdstuk acht worden uitgewerkt aan de hand van dezelfde opgestelde deelvragen. Daarop volgend kan ook de hoofdvraag worden beantwoord. Dit alles leidt tot een conclusie waarbij vervolgens ook aanbevelingen worden gegeven voor vervolgonderzoek en de zaken die de Provincie

zou kunnen veranderen in hun manier van aanpak wat betreft de kloostercomplexen in Brabant.

H2. Kloostercomplexen

In dit hoofdstuk zal eerst een introductie plaatsvinden met (in het bijzonder de Brabantse) kloostercomplexen, om een beeld te krijgen van waar het in dit onderzoek nu precies om draait. Van belang zijn hierbij de geschiedenis van de Brabantse kloosters, de huidige situatie en toekomst van de kloosters in Brabant.

Het hoofdstuk start daarom met een korte geschiedenis van kloosters in Nederland en wordt daaruit verklaard waarom juist in Brabant zoveel van deze complexen te vinden zijn. Kennis van de geschiedenis van deze kloosters is noodzakelijk voor het verdere verloop van het onderzoek omdat delen van de geschiedenis hun weerklank hebben in het heden. Historische achtergronden zijn altijd van belang als het om gebouwen gaat omdat juist deze achtergrond de gebouwen interessant maakt voor de huidige en latere generaties. Omdat ook de architectuur van deze gebouwen om deze reden van belang is, is hierover ook een stuk opgenomen in dit hoofdstuk.

Het volgende stuk van dit hoofdstuk zal vervolgens ingaan op de situatie zoals deze nu is, en de verwachting voor de toekomst. Dit alles schept een beeld van de gehele situatie waarin de kloostercomplexen zich nu bevinden en hieruit kan worden opgemaakt waarom de Provincie Noord-Brabant hier nu actie op wil ondernemen.

2.1 Korte geschiedenis

Stichting en vroege middeleeuwen

Het eerste klooster op Nederlands grondgebied is gesticht door Willibrord in 714 en stond in Susteren. Van dit klooster is nu niets meer over maar van kloosters die in de twaalfde eeuw gebouwd zijn, zijn er nog wel enkele zichtbaar in deze tijd (Hendriks, 2008).

De kloosters die in de middeleeuwen verschenen zijn gesticht door vier verschillende mannelijke hoofdorden te weten; de Jezuïeten, Franciscanen, Karmelieten en Dominicanen. Ook waren er een aantal vrouwelijke kloosterordes, zoals de Augustinessen en de Birgitesen en een aantal orden die zich noemden naar OLV (Onze Lieve Vrouwe, Maria) (Liebergen, 2008).

Volgens een recente schatting waren er rond het jaar 1400 ongeveer 700 kloosters in de Nederlanden (Lankhorst, 2006). Dit aantal begon echter aan het eind van de middeleeuwen af te lopen doordat er strenge regels werden ingevoerd voor grote agrarische kloosters door het Habsburgse bestuur wat in die tijd regeerde over de Nederlanden (Arendsen, 2006). Een grote, en toch ook wel plotselinge, daling van het aantal kloosters is te zien tijdens de reformatie.

De reformatie

Ten tijde van de reformatie werd het rooms-katholieke geloof in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden verboden. Alle mannelijke kloosters die binnen de grenzen van de republiek vielen moesten sluiten, de vrouwelijke kloosters mochten geen nieuwe mensen meer laten intreden (Lankhorst, 2006; van Meerendonk, 1977).

Door deze regel zijn een groot aantal kloosterordes in Brabant terecht gekomen. In die tijd lagen in Brabant namelijk een aantal heerlijkheden; kleine zelfstandige staatjes die niet onder de Republiek vielen. Deze boden de ‘verbannen’ monniken plaats op hun grondgebied (Liebergen, 2008). De kloostercomplexen in de Republiek raakten in verval omdat deze niet langer bewoond waren en velen zijn daarom afgebroken. In Brabant konden de kloosters echter gewoon voortbestaan waardoor hier nog vele kloostercomplexen te vinden zijn (van Meerendonk, 1977), al dan niet meer in hun oorspronkelijke functie, maar hierover later meer.

Negentiende eeuw

Toen in 1840 Koning Willem II werd gekroond was een van zijn eerste besluiten het terugdraaien van het uitstervingsbeleid van de kloosters. Kloosters werden weer toegestaan in heel het Koninkrijk der Nederlanden (van de Meerendonk, 1977). Hierdoor ontstond een grote opleving van het aantal intreders. Veel mensen die geen opleiding konden betalen tot onderwijzer of verzorger zagen in de kloosters een goede kans om zich alsnog met deze beroepen bezig te kunnen houden. Vooral de al actieve kloosterorden konden hierdoor rekenen op fors meer leden (Medema, 2008).

Deze groei was zelfs zo groot (het aantal kloosters wat in deze periode actief was naderde opnieuw de 700 kloosters echter nu alleen in Brabant), dat mensen - niet katholieken maar ook zelfs katholieken- zich hier zorgen over gingen maken. De maatschappelijke onrust die hierdoor ontstond is vergelijkbaar met de maatschappelijke onrust die in de afgelopen jaren gepaard gaat met het groeiende aantal moskeeën (Arendsen, 2006).

Een tweede reden waarom er juist in het zuiden van het land veel kloostercomplexen te vinden zijn is doordat halverwege de 19^e eeuw kloosters in omliggende landen (zoals Duitsland en Frankrijk) gedwongen werden te sluiten. De monniken en zusters uit die landen hebben ook hun heil gezocht in de Nederlandse kloosters omdat deze gewoon mochten voortbestaan. Hierbij kozen zij bij voorkeur voor de kloosters zo dicht mogelijk bij huis, de Brabantse kloosters. Hierdoor was er een grote toeloop van nieuwe leden, waardoor het kloosterleven in Brabant weer voor een lange tijd gegarandeerd kon worden (Arendsen, 2006).

Twintigste eeuw tot heden

Tot 1960 bleef het aantal kloosterlingen groeien. Dit is opvallend te noemen omdat de neergang die daarna op gang kwam al in de Tweede Wereldoorlog inzette. In de oorlogsjaren was het namelijk moeilijk voor kloosterlingen hun leven niet te vermengen met dat van de buitenwereld. Er was in die jaren dan ook nog intensiever contact dan er van oudsher al was tussen het klooster- en het ‘gewone’ leven. Ook

zijn er in de jaren van de oorlog weinig mensen ingetreden omdat de prioriteiten op dat moment ergens anders lagen. Na de oorlog zijn er nog wel pogingen gedaan het kloosterleven weer aantrekkelijk te maken, maar in de jaren vijftig was daar de uiteindelijke doodssteek voor de Nederlandse kloosters.

In dat jaar startte de Paus namelijk met het *aggiornamento*, wat inhield dat alle katholieken zich moesten gaan aanpassen aan de nieuwe tijden. Hierover is in 1965 het tweede Vaticaanse concilie gehouden wat vervolgens ook officiële doorwerking had voor de Nederlandse kloosters. Zij moesten alles gaan aanpassen aan de moderne tijd. Hierbij valt te denken aan het aanpassen van de kleding, het opnieuw formuleren van hun taken, het samenwonen en –leven opnieuw bekijken en indelen en nog meer van dit soort praktische zaken. Verder moesten ook alle gebeds- en leerboeken worden aangepast aan de moderne tijd volgens het decreet (Lankhorst, 2006). Velen hadden het gevoel dat de traditie voor men in was opgegroeid niet meer aanwezig zou zijn in de kloosters en besloten daarom niet meer in te treden. Hierdoor, en om andere redenen –zie paragraaf 2.3–, ontstond het uitstervingsproces wat tot op de dag van vandaag zichtbaar is.

2.2 Architectuur

De kloosters die in de middeleeuwen gebouwd zijn hebben over het algemeen een zeer Romaanse stijl. Deze stijl is afgeleid van de Romeinen en was tot in de Middeleeuwen eigenlijk de enige bouwstijl die bekend was in deze regio. De stijl is erg sober en donker doordat de muren erg dik waren en er weinig ruimte was voor vensters. De stijl heeft verder een aantal opvallende kenmerken, die men tot op de dag van vandaag verbind met kloostercomplexen, zoals het atrium en de basilicabouw (afbeelding 2.1).

Deze stijl werd wel verder vermengd met wat in die tijden modern was (auteur onbekend, 2009) waardoor onder andere de gotische bouwstijl die in de twaalfde eeuw al opkwam in Italië en in Nederland in de veertiende eeuw op grotere schaal werd toegepast, zij het in verschillende vormen. In Brabant werd een eigen stijl ontwikkeld die, toepasselijk, de Brabantse gotiek genoemd is. Een van de belangrijkste, en meest bekende voorbeelden hiervan is de St. Janskathedraal in 's Hertogenbosch (Auteur onbekend¹, 2009).

Pas in de Renaissance, toen architectuur een van de belangrijke pijlers werd van de verlichting, werd de architectuur van de kloosters belangrijker. Men ging over op het bouwen met meer ornamenten en versierselen, al was de stijl nog steeds beïnvloed door de sobere manier van het Romaanse bouwen (Liebergen, 2008).

Afbeelding 2.1: Typerende beelden in kloosters; atrium en basilicabouw

Belgiumview.com, 2009.

Afbeelding 2.2: Sint Janskathedraal, 's Hertogenbosch.

Bron: Gemeente 's Hertogenbosch, 2009.

2.3 Huidige situatie

In 2003 is, in opdracht van de Provincie Noord-Brabant, door JW Heijsteeg een volledige inventarisatie gedaan van alle monumentale kloostercomplexen in Brabant (Heijsteeg, 2003). Hieruit bleek dat een groot deel van de 247 monumentale kloostercomplexen in Brabant (de groep waar hij zich op moest richten, en waar ook

dit onderzoek zich op heeft gericht) al herbested was. Zijn conclusie was dat er in 2003 nog 64 monumentale kloostercomplexen in gebruik waren als klooster en dat de rest van de in 247 aanwezige kloostercomplexen al herbested is. Een groot deel van de nieuwe functies heeft hij hier niet kunnen achterhalen omdat hij gebruik maakte van de gemeenten als bronnen en daarmee afhankelijk was van hun medewerking.

Een opvallende conclusie die bij het zien van deze gegevens getrokken moet worden is dat dit betekent dat in 2003 al bijna driekwart van de nog bestaande kloostercomplexen herbested was. Ook kan er uit de gegevens van Heijsteeg, in combinatie met de gegevens uit de voorgaande eeuwen (zie paragraaf 2.2), geconcludeerd worden dat er een groot aantal complexen gesloopt is in de afgelopen honderd jaar.

Een andere analyse die een duidelijk beeld geeft van de kloostercomplexen is de analyse die de KNR (Konferentie Nederlandse Religieuzen) jaarlijks maakt. Uit deze gegevens blijkt dat in 2008 er nog 60 actieve kloosters in Brabant aanwezig waren (KNR, 2008). Daarbij moet worden aangetekend dat in een aantal van deze kloosters niet meer hun oorspronkelijke orde huist maar dat sommige kloostercomplexen inmiddels zijn bewoond door andere religieuze instellingen. Hierdoor kunnen deze gegevens niet een op een met de gegevens uit Heijsteegs onderzoek vergeleken worden omdat de een in gaat op actieve orden en congregaties en de ander op monumentale panden die nog bewoond worden door kloosterlingen. Een tweede punt dat aangetekend moet worden bij de gegevens van de KNR is dat de kloostercomplexen die al herbested zijn buiten hun onderzoeksgebied vallen. Hierdoor kan er wederom geen duidelijkheid verschaft worden over welke herbestedingen het meest voorkomen bij de monumentale kloostercomplexen in Brabant.

Wat wel opvallend is bij het vergelijken van de gegevens van Heijsteeg en de KNR is dat er in de tussentijdse vijf jaar in ieder geval een aantal kloosters hun deuren hebben moeten sluiten. In 2003 woonden nog 64 actieve orden of congregaties in monumentale panden en in 2008 waren er in heel Brabant nog maar 60 actieve orden en congregaties over. Hieruit kan worden geconcludeerd dat er wel degelijk een beweging zichtbaar is en dat het daarom ook niet onverstandig is voor de Provincie om hier een beter zicht op te krijgen zodat men weet wat er speelt.

Verderop in dit onderzoek (hoofdstuk 5) zal hierop dieper ingegaan worden in een eigen onderzoek, die de gaten die vallen door bovenstaande vergelijking probeert op te vullen en waarin zal worden geprobeerd nog meer aanvullende gegevens van de huidige situatie boven tafel te krijgen.

Oorzaken

Wat zijn nu precies de oorzaken van de terugloop die nu te zien is? In paragraaf 2.2 was al te lezen dat een van deze oorzaken het *aggiornamento* van de Paus was. Verder wijzen verschillende bronnen op het steeds sneller leeglopen van de kerken

en een steeds maar toenemend religieus analfabetisme (zie oa., Knippenberg, 1992; Nissen, 2008; van Deutekom 2008; Bijsterveld, 2008; van Steensel, 2008 en Hendriks, 2008). Met deze term wordt bedoeld dat steeds minder mensen op de hoogte zijn van wat religies precies inhouden. Dit blijkt niet alleen zo te zijn bij lageropgeleiden, het komt voor in alle lagen en groepen van de bevolking (Nissen, 2008). Hierdoor is het ook niet verwonderlijk dat kloosterordes geen nieuwe intreders, novices, hebben waardoor de gemiddelde leeftijd in Nederlandse kloosters inmiddels is opgelopen tot boven de 84 jaar.

Doordat er geen nieuwe aanwas is, zien steeds meer kloosters zich gedwongen hun deuren te sluiten (Schaik, 2005). De verwachting, voorafgaande aan het uitvoeren van een actualisering van de door Heijsteeg gedane inventarisatie, is dan ook dat deze situatie inmiddels weer drastisch veranderd zou kunnen zijn. De analyse van deze situatie is te vinden in het operationele deel van dit onderzoek in hoofdstuk 5.

Hierin zal ook worden ingegaan op de huidige functies die de herbestemde kloostercomplexen hebben. Verder zullen de gegevens van de KNR gekoppeld worden aan het monumentale kloostercomplexen-bestand waardoor een beter beeld zal ontstaan van hoeveel kloosters met een monumentale waarde op dit moment nog bewoond worden door kloosterorden of congregaties. Deze groep zal naar verwachting de belangrijkste groep worden waar de Provincie zich op zou moeten gaan richten omdat deze kloosters in de nabije toekomst een nieuwe bestemming zullen moeten gaan vinden, maar meer hierover in hoofdstuk 7 waar dit soort hypothesen getoetst zullen worden.

2.4 De toekomst

Zoals in de vorige paragraaf al gemeld is de verwachting dat in de nabije toekomst verschillende kloostercomplexen leeg zullen komen te staan waar dan ook een nieuwe bestemming voor gevonden zal moeten worden.

De verwachting voor de komende jaren is dat in Nederland elke maand één tot vijf kloosters hun oorspronkelijke functie gaan verliezen (IKGN, 2008). Daar er, volgens dezelfde gegevens, op dit moment in Nederland nog ongeveer 160 een religieuze functie hebben en in Brabant nog ongeveer zestig door religieuze organisaties bewoonde kloosters staan, is het niet meer dan logisch te concluderen dat juist Brabant hier ook veel mee te maken zal krijgen. Andere organisaties verwachten dat in de komende tien jaar 140 van deze 160 complexen zullen moeten sluiten (Harmsen, 2008; KASKI, 2008).

Er kan aan de hand van deze voorspellingen vanuit worden gegaan dat de hoeveelheid bewoonde kloostercomplexen in Nederland (en dan ook vooral in Brabant omdat hier de meeste van deze complexen liggen) sterk zal gaan afnemen. De Provincie zal dan ook, eventueel met andere partijen -maar dat is weer een heel ander onderwerp-, snel moeten ingrijpen om te voorkomen dat deze complexen

langdurig leeg komen te staan, een ongewenste herbestemming krijgen of zelfs gesloopt zullen worden.

2.5 Conclusie

De kloostercomplexen in Brabant hebben, zoals uit dit hoofdstuk bleek, een roerige geschiedenis gekend. Deze lijkt echter nog niet tot een einde gekomen, want dit proces loopt tot op de dag van vandaag door, door de leegloop van de complexen. Nu kan de vraag gesteld worden of de beschreven veranderingen erg zijn voor de kloostercomplexen of niet. Het zou namelijk ook zo kunnen zijn dat, zoals ook al eerder in het inleidende hoofdstuk werd geopperd, er hier sprake is van een trend die over een aantal jaren weer volledig kan zijn omgedraaid. Deze gedachte kan echter gelijk weer de prullenbak in. Ongeacht of het hier om een trend gaat, het is ernst voor de Brabantse kloostercomplexen. Dit kan worden geconcludeerd uit de historische feiten over de kloostercomplexen in de Nederlanden (uitgezonderd Brabant en Limburg) die al een grote slooperperiode hebben gekend toen zij leegstonden omdat het katholieke geloof verboden werd in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Ook worden er steeds meer kerkgebouwen gesloopt omdat deze hun functie niet meer kunnen volbrengen door het groeiende atheïsme. De kerken zijn natuurlijk wel een iets ander verhaal, maar vanuit de geschiedenis van de Hollandse kloosters kan er worden gesteld dat ook de Brabantse kloostercomplexen moeten gaan vrezen voor hun bestaan. Als er niet naar passende herbestemmingen gezocht gaat worden zouden de kloosters wel eens helemaal kunnen gaan verdwijnen.

H3. Identiteit en erfgoed

Na het bekijken van de geschiedenis van de kloostercomplexen is de volgende vraag die opkomt, of deze kloostercomplexen dan bewaard zouden moeten worden blijven. Zijn er goede redenen waarom deze complexen bewaard zouden moeten blijven? In het verleden zijn ze immers ook ‘gewoon’ verdwenen. Deze vragen zullen in dit hoofdstuk aan de orde komen.

Allereerst zal, met het oog op het verdere onderzoek, een aantal begrippen worden verklaard en verduidelijkt. Zonder een duidelijke definitie van deze begrippen is het onmogelijk ze toe te passen op Brabantse kloostercomplexen. De begrippen worden vanuit twee kanten benaderd, vanuit een cultuurhistorische hoek en vanuit de hoek van een ruimtelijke visie.

Hierbij zal eerst het begrip identiteit aan bod komen. Speciale aandacht bij dit begrip zal uitgaan naar de relatie van identiteit en de ruimte. Dit is voor dit onderzoek een van de meest relevante zaken, samen met de vraag welke identiteit men met de kloostercomplexen zou willen versterken in Brabant.

Het volgende interessante begrip voor dit onderzoek is erfgoed. Het gaat bij de kloostercomplexen immers om monumentale panden. De koppeling tussen erfgoed en identiteit wordt veelal vanzelfsprekend geacht en er wordt vaak geen wetenschappelijke onderbouwing meer bij gegeven. In dit onderzoek is hier wel voor gekozen om de simpele reden dat de link tussen beiden zeer belangrijk is in het geval van kloostercomplexen.

In dit hoofdstuk zal verder dieper ingegaan worden op *de* Brabantse identiteit en op de vraag wat de kloosters dan voor deze Brabantse identiteit hebben betekend in het verleden, in het heden en zullen betekenen in toekomst. Uit dit alles kan een aantal conclusies getrokken worden of het al dan niet noodzakelijk is om de kloostercomplexen te behouden voor komende generaties.

3.1 Identiteit

Over identiteit is de laatste jaren veel geschreven. Het begrip, waarvan overigens geen duidelijke omschrijving van in *Het grote woordenboek der Nederlandsche taal* staat, staat al tijden ter discussie. Zeker het begrip ‘de Nederlandse identiteit’ staat onder druk sinds prinses Máxima verkondigde dat deze niet zou bestaan (RVD, 2007). Maar wat houdt het begrip nu precies in, wat is de strakke definitie ervan? Het interessante van de literatuur die de afgelopen jaren is verschenen is dat er altijd vanuit gegaan wordt dat deze definitie bekend is, dat identiteit reeds een strak gedefinieerd begrip zou zijn, maar zeldzaam zijn degenen die de precieze definiëring kunnen geven. Het is daarom ook van belang deze allereerst scherp te krijgen voordat het begrip kan worden toegepast.

Er zijn veel verschillende disciplines die het begrip gebruiken, wat die definiëring er niet makkelijker op maakt. Vanuit de antropologie is er het meest over geschreven, maar ook in de beleidsvelden van communicatie en marketing, en zelfs de geneeskunde, worden volop stukken geschreven over het begrip identiteit. Vanuit de cultuurhistorische kant wordt er van oudsher meer gekeken naar de persoonlijke identiteit of groepsidentiteit als het gaat om dit begrip. Hier zal dan ook eerst op worden ingegaan. Daarna zal het begrip identiteit vanuit een meer ruimtelijke visie belicht worden, hierbij gaat het om de link identiteit en ruimte. De vraag hierbij is of een ruimte ook een eigen identiteit kan hebben en zo ja, waar deze door gevormd wordt. Deze twee visies op identiteit vormen samen de eerste laag van de bodem van dit onderzoek.

Culturele visie op identiteit

Een van de onderzoekers die geprobeerd heeft het begrip identiteit van een persoon duidelijk te definiëren is de psychiater de Levita, die in zijn proefschrift aangeeft dat identiteit “de wederkerigheid van wat het individu voelt als zijn plaats op de wereld, en wat de wereld voelt als de plaats van dat individu” inhoudt (de Levita, 1965, p. 622). Hieruit blijkt dat identiteit twee kanten heeft, een persoonlijke en een sociale, een onderscheid dat al jaren wordt erkend in de discussie over identiteit (Frijhoff, 1992).

Een andere, wat minder strakke definitie komt van de bekende cultuursocioloog Zijdeveld (1987) die aangeeft dat onder het begrip identiteit alles verstaan kan worden wat geantwoord kan worden op de vragen; ‘wie ben ik?’ en ‘wie zijn wij?’. Deze definitie houdt het begrip erg breed, maar dit is ook nodig volgens Zijdeveld, omdat het begrip de afgelopen jaren gesubjectieerd is. Dit komt doordat tegenwoordig veel emoties, beelden en ervaringen worden verbonden met identiteit in plaats van begrippen als de maatschappelijke positie en rollen, die de basis vormden van een collectieve identiteit in de jaren van de verzuiling (Zijdeveld, 1987). Hierdoor komen we direct op het moeilijke van het begrip identiteit; iedereen kan zijn eigen identiteit hebben, en in dat geval bestaat er geen collectieve identiteit, terwijl identiteit in literatuur juist over het algemeen wel gaat over deze vorm van identiteit.

Leerssen (1990) erkent nog een ander probleem. Hij schrijft dat identiteit niet meer gezien wordt als “*inherente, essentiële eigenschap van een bepaalde mensengroep, maar juist als wat de mensen in een sociale interactie wordt toegeschreven*” (Leerssen, 1990, p. XI). Dit gaat meer in de op de sociale identiteit die mensen zouden dragen, wat ons brengt op inmiddels vier soorten identiteit (inclusief de nationale). Verder kijkend naar andere literatuur komen er nog een aantal soorten identiteit naar boven, te weten; genetische en culturele identiteit (Dierickx, 2004; Hobsbawm, 1992).

Genetische identiteit is een nieuw begrip wat steeds meer tot de verbeelding gaat spreken, en komt vanuit de (hoe kan het ook anders) geneeskundige hoek. Het gaat uit van de DNA die ieder mens in zich heeft zitten, en zegt dat dit de identiteit

is van de mens die het draagt. Het laat immers je afkomst zien en blijft ook na jouw dood op deze wereld (Dierickx, 2004).

Culturele identiteit is een verbeelde identiteit. Deze vorm ontstaat uit de geschiedenis van een groep mensen die zij met zijn allen hebben meegemaakt, en hun normen en waarden. Culturele identiteit ontstaat doordat een groep mensen door de geschiedenis heen als groep dingen meegemaakt hebben of dingen hebben beleefd (Hobsbawm, 1992).

Dit alles brengt het aantal manieren waarop het begrip identiteit benaderd kan worden op zes; nationale, persoonlijke, sociale, collectieve, genetische en culturele identiteit. De genetische identiteit kan hier gelijk weer vergeten worden want deze heeft verder geen relevantie voor dit onderzoek. De andere 'soorten' identiteit hebben allen grote raakvlakken met wat hier onderzocht wordt. Om het mogelijk te maken na te gaan van welke soort identiteit er hier sprake moet zijn is hieronder nogmaals kort weergegeven welke wat alle soorten identiteit precies inhouden. Hierbij is het interessant om te kijken wat deze identiteiten zouden vormen, welke zaken er worden gebruikt om aan te duiden wat de nationale, culturele, sociale, persoonlijke dan wel collectieve identiteit inhoudt.

De culturele identiteit is hierboven ook al kort genoemd wordt gevormd vanuit een historie van een bepaalde groep die zich daardoor verbonden voelt. Ook de normen en waarden die daar in de loop van de tijd zijn bijgekomen, voortvloeiend uit deze geschiedenis, horen hier bij (Storme, 2009).

De persoonlijke identiteit dan; deze komt voort uit de persoonlijke herinneringen van elk individu. Dit komt er dan ook op neer dat iedere persoon een eigen persoonlijke identiteit heeft. Locke heeft hier een geheel onderzoek aan gewijd en komt daarin tot de conclusie dat de persoonlijke identiteit van mensen verandert met de tijd (Locke, 1975). Een persoon voelt dit echter anders, het is voor hem of haar immers zo dat hij of zij nog steeds zichzelf is en alsof er niets veranderd is.

Nationale identiteit is een afgeleide van de culturele identiteit. Er wordt hierbij echter uitgegaan van de aanname dat een heel land dezelfde achtergrond zou hebben en dezelfde zaken zou hebben meegemaakt. Het is echter in de multiculturele tijd en wereld waarin wij leven nauwelijks meer voor te stellen dat deze vorm van identiteit nog een lang leven beschoren zal hebben (WRR, 2007).

De sociale identiteit geeft een individu het gevoel van veiligheid. Het geeft een gevoel ergens bij te horen. Het indelen van de mensheid in hokjes komt hier eigenlijk bij om de hoek kijken. De meeste mensen vinden het fijn tot een groep te horen, op welke manier deze groep ook tot stand is gekomen, via geloof, hobby, familie etc. Hierdoor voelen mensen zich veilig en weet men wat te doen, denken en voelen. Wordt dit op een negatieve manier benaderd dan valt hier te denken aan discriminatie en vooroordelen (Woudenberg, 2000). Hierdoor heeft deze vorm van identiteit ook een negatieve kant.

Collectieve identiteit tenslotte is de overtreffende trap van een nationale identiteit. Deze vorm van identiteit houdt namelijk in dat alles voor individuen hetzelfde moet

zijn, geloof, normen en waarden, onderwijs, cultuur etc (Vergeer, 2000). Deze vorm van identiteit is daarom eigenlijk niet te vinden in de huidige westerse wereld, wellicht dat landen met een sharia-wetgeving nog het meeste in de buurt komen (Etty, 2008).

Na dit overzicht lijkt het meest logisch om hier te spreken van een culturele identiteit. Een identiteit die als het goed is elke Brabander zou moeten kunnen voelen en in zou zich moet kunnen hebben. Deze komt voort uit het feit dat de mensen in hetzelfde gebied wonen, de omgeving die altijd op dezelfde manier ingedeeld was, het (voor de meesten) gezamenlijke geloof (katholicisme), het Brabantse accent (taal) en de gebruiken, normen en waarden die in loop van de eeuwen zich hebben ontwikkeld in het Brabantse land. In paragraaf 3.5 zal verder worden ingegaan op de Brabantse culturele identiteit.

Ruimte en identiteit

Nu het duidelijk is dat er in dit onderzoek gesproken kan worden van een culturele identiteit is het interessant te kijken hoe deze vorm van identiteit zich verhoudt tot de ruimte waarin deze zich bevindt. Heeft deze ruimte ook een eigen identiteit of kan er alleen gesproken worden van een identiteit bij personen en wordt deze gevormd door de ruimte waarin men zich bevindt? Hieronder zal op deze vragen dieper worden ingegaan.

Identificatie is altijd plaatsgebonden. Zeggen wie we zijn gaat altijd gepaard met waar we zijn, of vandaan komen. Relph zegt hierover: “*to be human is to live in a world that is filled with significant places: to be human is to have and know your place*” (Relph, 1981). Dit heeft er mee te maken dat de plaats waar men vandaan komt over het algemeen ook het handelen van personen of organisaties verklaart. Ook speelt plaats een rol bij het willen veranderen van omgevingen, het verhuizen bijvoorbeeld (Dixon en Durheim, 2000).

Tot de jaren ‘70 van de vorige eeuw bestond er voor elke stad in Nederland een bepaalde associatie, een identiteit. Elke stad had een eigen rol, en zo ook de bewoners. Zo was Rotterdam de haven- en arbeidersstad, Den Haag de regeringsstad met de ambtenaren en Amsterdam een handelscentrum en zo zijn er nog talloze voorbeelden te noemen. Dit gaf een beeld van vaste identiteit. Bedrijven wisten precies waar men zich moest vestigen als men op zoek ging naar een nieuwe locatie. Zolang dit een redelijk stabiel proces is, bestaan deze als vanzelf en hoeft hier ook niet aan gewerkt te worden (Ernste, 2005).

Een identiteit werd in die periode gevormd door je woonplaats, de zuil waartoe je behoorde, het gezin waartoe je behoorde en je geslacht. Met deze zaken vastgesteld was het mogelijk om zo goed als alle handelingen die uitgevoerd werden te verklaren (Luhmann, 2001).

In de periode tot nu kan dit echter steeds minder duidelijk worden gesteld. Het waren immers identiteiten die gevormd werden door zaken die er in de huidige tijd steeds minder toe doen. De samenleving is de afgelopen decennia drastisch

veranderd. Er kan gesteld worden dat er is overgegaan naar een netwerksamenleving waarin plaats lang niet meer het belangrijkste is wat een mens of organisatie vormt. Belangrijkste ontwikkelingen die hiervoor gezorgd hebben zijn; het opkomen van de industriële (en postindustriële) maatschappij, de opkomst van de markteconomie, wetenschappelijke vooruitgang en de steeds beter democratisch bestuurde natiestaat (Beck en Beck-Gernsheim, 1996).

Ook het gedachtegoed van Castells (zie paragraaf 1.2) komt hier aan de orde. Niets is meer plaatsgebonden, alles werkt samen met elkaar. Het begrip 'plaats' verliest hierdoor steeds meer zijn kracht als identiteitsdrager, er kan worden gesproken over 'onruimtelijk' (Reinders, 2005). Verder komt daar ook bij dat men steeds meer connecties heeft met het buitenland. Er zou als dit nog wat verder wordt doorgetrokken zelfs gesteld kunnen worden dat kunnen betekenen dat er een wereld identiteit zou gaan ontstaan waarin wij allemaal deelnemen, als toppunt van een steeds meer globaliserende wereld (Castells, 1996; Katz, 2003; Kunzmann, 2004).

Dit alles heeft inmiddels ook tegenbewegingen doen laten ontstaan. Regionale initiatieven, kranten et cetera zijn populairder dan ooit. Ook andere regionale producten, zoals voedsel (denk aan Zeeuwse bolussen, Bossche bollen etc.) worden harder gepromoot en zijn erg in trek. Dit zorgt er echter niet voor dat de echte regionale cultuur weer terug is, deze is al ontworpend door het globaliseringproces waarmee het herbeleven in gang is gezet (Werlen, 1997).

De belangrijkste drijfveren voor deze zucht naar herbeleving van de regionale identiteit zijn de herinneringen aan vroeger ('vroeger was alles beter'), gevoelens die een rol spelen -deze kunnen variëren van gevoelens van onveiligheid bij het missen van deze identiteit tot gevoelens van geluk en verbondenheid als deze wel zichtbaar is-, emoties en principes die door de jaren heen gevormd zijn (Fortuin en van der Graaf, 2005).

Een eigen identiteit is hierdoor weer een belangrijker begrip geworden. Met de technische en mediale middelen van deze tijd kan overal een ruimtelijke (of om over de bewoners te spreken, culturele) identiteit worden gecreëerd, deze is niet meer persé verbonden met een specifieke plaats, maar kán wel verbonden worden aan een specifieke plaats (Ernste, 2005). Identiteit is maakbaar geworden. Dit alles wordt dan ook wel de 'plaats van identiteit' genoemd, de manier waarop een plaats deel uitmaakt van een collectieve of persoonlijke identiteit.

Er zijn echter ook een aantal punten die een bepaalde identiteit binden aan een specifieke plaats. De geschiedenis van een plaats bijvoorbeeld heeft zijn historische wortels op een bepaald stukje aarde. De nu nog zichtbare, en op een vaste plaats aanwezige, kenmerken, veelal gebouwen (zoals de kloostercomplexen waar dit onderzoek over gaat), verbinden dit nog steeds met deze specifieke plaats. Vaak wordt er in dat geval gesproken over bepaalde landmarks die bepalend zijn voor het gebied, maar daarbij ook voor de identiteit van het gebied maar ook zeker de mensen in dit gebied. Hierbij komen de kloostercomplexen om de hoek kijken, deze kunnen door velen namelijk gezien worden als landmarks. Dit alles wordt ook wel de

‘identiteit van plaats’ genoemd. Dit is gebleken uit verschillende onderzoeken met mental mapping, het tekenen van de woonomgeving waarin over het algemeen de voor de bewoners belangrijke gebouwen op de kaart worden aangegeven (Barinaga, 1999). Dit alles, en nog meer, valt onder het kopje erfgoed. Hierover zal dan ook de volgende paragraaf gaan, om te laten zien waar dit begrip vandaan komt.

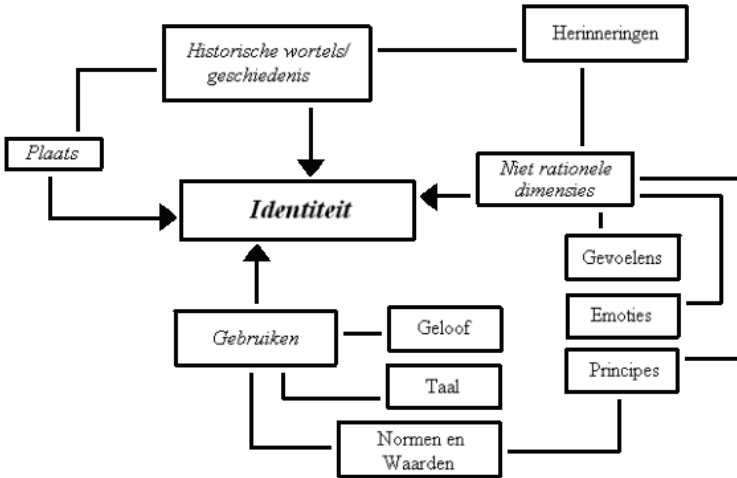
Conclusie en definitie

Terugblikkend op het voorgaande blijkt dat er meerdere kanten zijn aan identiteit. De twee kanten die in dit onderzoek van belang zijn, zijn de cultuurhistorische en de ruimtelijke visie. Binnen deze twee visies zijn sterke verschillen tussen wat er verstaan wordt onder identiteit. Waar het bij de cultuurhistorische visie voornamelijk gaat om de identiteit van een persoon, individu, of groep gaat het in de ruimtelijke visie voornamelijk om de ruimte die de vorm zou zijn van deze identiteit. Doordat er in dit onderzoek vooral gekeken moet worden naar de culturele identiteit van een groep mensen, want het draait hier in het bijzonder om de Brabantse (culturele) identiteit gaat het daarbij ook nog in het speciaal om de rol die de kloostercomplexen die in Brabant liggen hier ruimtelijk op van invloed zijn geweest en nog steeds zijn.

Samenvattend kan er worden gesteld dat er een aantal zaken zijn die de identiteit vormen. Wellicht dat als er andere visies op het begrip wat meer uitgediept worden er weer andere zaken van belang blijken, maar in dit onderzoek zal, vanuit een combinatie van de hierboven beschreven visies, er verder worden gegaan met de definitie van het begrip identiteit die bestaat uit de volgende zaken: plaats, historische wortels/geschiedenis, niet rationele dimensies en gebruiken. Hieronder is in figuur 3.1 weergegeven hoe dit alles tot elkaar verhoudt en op welke manieren de bovenstaande begrippen geïnterpreteerd kunnen worden, vanuit de hierboven staande beschrijving.

Hiermee wordt de definitie die in dit onderzoek gebruikt zal worden voor identiteit ook gelijk in beeld weergegeven. In woorden zal deze als volgt luiden: *Identiteit is een tweeledig begrip wat te maken heeft, enerzijds met de invloed van cultureel bepaalde aspecten zoals normen, waarden, taal en geloof en non-rationele aspecten zoals gevoelens, emoties, principes en herinneringen en anderzijds met meer ruimtelijke aspecten zoals de locatie en het landschap en de historische wortels van deze cultuur.*

Figuur 3.1: Definiëring van identiteit.

Meetbaarheid

Het is vervolgens ook interessant om te kijken of identiteit van een gebied of persoon ook daadwerkelijk meetbaar is. Dit kan van belang zijn in het volgende deel van dit onderzoek, waar gekeken moet worden of er inderdaad sprake is van een echte identiteit en of de kloosters hier aan bijdragen.

Bij het meten van identiteit moet er rekening gehouden worden met het onderscheid wat hierboven al genoemd is. Er zal rekening gehouden moeten worden dat de culturele identiteit ‘geleefd’ wordt en de ruimtelijke identiteit ‘beleefd’ (Fortuin en van der Graaf, 2005). Deze twee hangen daarom wel samen maar zullen beide moeten worden bekeken om een compleet beeld te kunnen geven.

Er zijn daarnaast ook drie andere grote nadelen die allereerst overkomen moeten worden voordat er gesteld kan worden dat er een echte objectieve meting is van de identiteit, dit alles met in het achterhoofd houdend wat hierboven geschreven is.

Allereerst moet er sprake rekening gehouden worden met het feit dat er grenzen getrokken moeten worden. Dit is dan uiteraard vooral bij het nagaan van de ruimtelijke identiteit. Waar legt men de grens waar het object ophoudt? (Little, 1987), of concreter: gaat het alleen om het kloostercomplex zelf of ook om de tuinen er omheen en wellicht nog wel meer van de omgeving? Dit kan de identiteit van het object beïnvloeden. Als, zoals in ons concrete voorbeeld, de tuinen van het kloostercomplex wel worden meegerekend is de identiteit van het object al een stuk ruimtelijker dan wanneer alleen het complex zelf in ogenschouw genomen zou zijn.

Het tweede probleem waar tegenaan gelopen wordt bij het vaststellen van de identiteit is de verschillende schaalniveaus die elkaar kunnen tegenwerken (Michon, 1989). Deze schaalniveaus vormen samen het landschap, en dit samen vormt daardoor de identiteit. Als er door locale overheden besloten wordt dat de kloosters herbestedd mogen worden tot iets waardoor de vorm van deze complexen niet hoeft worden aangetast houdt dit de identiteit in stand. Mocht er vervolgens van hogerhand bepaald worden dat er een zendmast voor mobiele telefonie op of naast het gebouw moet worden geplaatst kan dit de identiteit van het complex danig veranderen. Het blijft een wisselwerking tussen verschillende overheidsniveaus, maar ook op een andere manier kan er een verschil gezien worden tussen schaalniveaus. Dit heeft voornamelijk betrekking op de stedelijk gelegen kloostercomplexen. Deze hebben wellicht voor de volledige stad een andere betekenis dan voor de wijk waar het complex in gelegen is. Het is dan ook van belang om dit onderscheid te erkennen en te kijken naar de verschillende belangen die er spelen bij het vaststellen van de identiteit van een dergelijk complex. Hetzelfde geldt voor alle kloostercomplexen in Brabant; op provinciaal niveau hebben deze een andere betekenis en dan op dorps- of wijkniveau. Hierover wordt in hoofdstuk 7 verder gesproken.

Het derde probleem waar rekening mee gehouden moet worden, bij het vaststellen van de identiteit, zijn de dragers van deze identiteit (Bell en Morse 1999). Deze worden gevormd door de mensen die wonen in het object dan wel in de omgeving daarvan wonen. In de afgelopen jaren zijn, zie hiervoor ook Castells en ea in het stuk hierboven, gebruiken en normen en waarden steeds heterogener geworden door de toenemende globalisatie. Hier ligt precies de zere plek, door deze globalisering en andere processen die op dit moment gaande zijn is het voor steeds meer mensen moeilijk om zich te kunnen differentiëren van anderen, zij hebben zaken nodig waarmee zij kunnen zeggen; dit ben ik. In ieder geval wordt door deze processen ook de leefomgeving van mensen steeds heterogener, en dreigen identiteitsdragers uit het landschap te verdwijnen (Coeterier, 2000).

De manier om deze drie zaken te kunnen omgaan is het aanpakken van de identiteit op streekniveau, aldus Coeterier. Dit is in Brabant mooi aan te pakken daar er volgens velen een echte Brabantse identiteit zou bestaan (zie verder daarover paragraaf 3.4). Er zal dan ook vanuit gegaan worden in dit onderzoek dat de identiteit van de kloostercomplexen in Brabant wel te meten is.

3.2 Erfgoed

Het woord erfgoed verschijnt steeds vaker in literatuur, tijdschriften, en kranten. De betekenis van erfgoed volgens *Het grote woordenboek der Nederlandsche taal*; goed dat men erfelijk bezit. De juridische betekenis geeft hierin wat meer helderheid. Deze luidt: “onvervreembare goederen die van geslacht op geslacht vaak van vader op zoon worden doorgegeven”.

Erfgoed heeft van oudsher twee betekenissen. Aan de ene kant wordt het gebruikt voor de materiële kant van het erfgoed. Hieronder vallen de tastbare voorwerpen uit het verleden of heden of voorstellingen daarvan. Hierbij valt te denken aan verschillende voorwerpen zoals beeldhouwkunst, schilderijen, tekeningen, archeologische en historische voorwerpen. Ook vallen oude gebouwen, monumenten en het historisch landschap onder deze betekenis. Verder valt ook de groep minder grijpbare culturele zaken onder deze betekenis van erfgoed; hierbij valt te denken aan literatuur, toneel, film, muziek en zelfs televisie programma's. Deze groep van erfgoed wordt ook wel cultureel erfgoed gebruikt.

Aan de andere kant wordt het woord gebruikt voor meer immateriële zaken, zoals tradities, geloof, normen en waarden en culturele prestaties. *Het grote woordenboek der Nederlandsche taal* heeft voor deze betekenis de volgende beschrijving: geestelijke goederen/ goed dat door god in het vooruitzicht gesteld.

Deze introductie op het begrip wekt haast de indruk dat het woord erfgoed al eeuwen gebruikt zou worden op de hierboven beschreven manieren. Dit klopt, wat betreft de immateriële kant van de zaken, maar deze doet hier nu niet zo zeer terzake.

De betekenis die meer ingaat op de historische, tastbare zaken is eigenlijk een recentere betekenis die tot anderhalve eeuw geleden niet voorkwam in het taalgebruik van de Nederlanders en de laatste decennia pas echt is doorgebroken in het taalgebruik. Dit is mede te danken aan FJ Duparc (1975), die het woord in dat jaar opnam in de titel van zijn overzichtswerk 'een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed'. Deze eeuw is volgens hem begonnen met het publiceren van het werk van Victor de Stuers in 1873, 'Holland op zijn smalst'. In dit stuk vroeg de Stuers, die door dit artikel overigens in dienst werd genomen bij het ministerie van Binnenlandse zaken als 'referendaris van de kunsten en wetenschappen', de aandacht van het hoger opgeleide deel van de Nederlandse bevolking voor het feit dat vele kunstwerken die er waardevol waren voor de Nederlandse cultuur dreigden te verdwijnen of al verdwenen waren. Hierbij doelde hij vooral ook op onroerend erfgoed en niet zozeer om de kunst en andere culturele schatten die in musea getoond worden.

In zijn functie begon hij het bewustzijn over erfgoed in de samenleving op te krikken. Zo sprak hij zich nadrukkelijk uit voor of tegen (afhankelijk van welk gebouw) het restaureren of slopen van historische gebouwen en zocht naar manieren waarop de overheid de bescherming van wetenschap en kunsten kon vorm geven. Sinds de Stuers zijn er altijd mensen en organisaties (zoals monumentenzorg) geweest die zich bekommerden om het lot van het Nederlandse erfgoed, en door de publicatie van Duparc werd dit naar een hoger niveau getild.

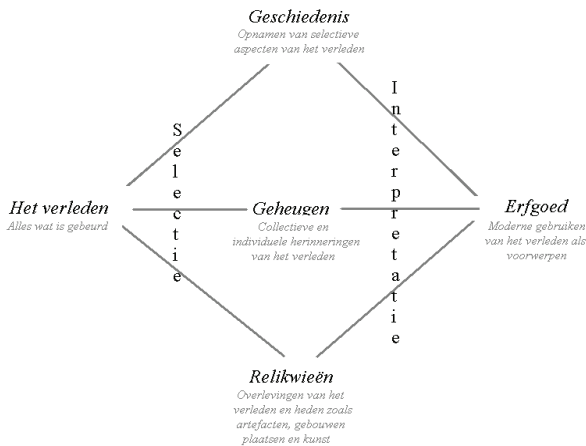
Hieronder zal ook voor het begrip erfgoed vanuit twee kanten bekeken worden hoe dit zich verhoudt tot de beleidsmatige kant van het begrip. De twee kanten die belicht worden zijn wederom de cultuurhistorische en de planologische (ruimtelijke ordening) kant van het begrip.

Culturele visie op erfgoed

Vanuit cultuur wordt er over erfgoed vooral gedacht vanuit de historie, de geschiedenis. De vraag daarbij is allereerst; Hoe komt erfgoed nu precies voort uit het verleden? Deze vraag stelde ook Ashworth (1997) zich in zijn essay ‘*Conservation as preservation or as heritage*’. Het antwoord hierop is door hem verbeeld in figuur 3.2.

Het meest interessante van dit figuur is dat er een aantal begrippen terugkomen die ook al eerder aan identiteit zijn gelinkt. Hieruit blijkt al dat de twee een duidelijke link met elkaar hebben, maar hierover straks meer.

Figuur 3.2: Erfgoed vanuit het verleden verklaard.

Bron: Ashworth, 1997.

Dit figuur laat duidelijk zien hoe de visie vanuit de cultuurhistorische hoek ontstaan is. Er wordt vanuit het verleden gedacht naar het heden toe, en de weg naar het heden kan via verschillende manieren worden gelopen, maar over het algemeen wordt erfgoed gevormd door de drie verschillende zaken, geschiedenis, het geheugen en relikwieën samen. De manier waarop deze zaken worden geïnterpreteerd is echter een van de belangrijkste zaken. Een ieder kan hierover zijn eigen beeld hebben waardoor het niet gemakkelijk kan zijn om te zeggen wat wel, en niet, tot het erfgoed behoort. Wat de een zeer belangrijk vindt kan voor de ander totaal geen waarde hebben. Het is dan ook altijd van belang om als er over erfgoed gepraat wordt te achterhalen voor wie dit erfgoed van als erfgoed zou gelden voordat men hier iets mee zou willen gaan doen.

Het figuur laat ook goed zien dat erfgoed duidelijk niet ons volledige verleden laat zien. Nu is dit ook niet altijd wenselijk (er zijn natuurlijk altijd perioden die niet zo gemist worden of die liever worden vergeten) maar als er erg selectief wordt

gekozen uit zaken uit het verleden, en deze zaken worden vervolgens ook nog door een ieder (anders) geïnterpreteerd, blijft er wellicht weinig over voor de komende generaties, of missen er straks stukken die voor de komende generaties wel van belang worden geacht.

Voorbeeld verdwenen erfgoed: Woudrichem

Een mooi voorbeeld hiervan is de jachthaven in het vissersplaatsje Woudrichem. Deze werd aangelegd in vermoedelijk de 16^e eeuw (uiteraard niet als jachthaven maar als gewone haven voor de vissers). Eeuwenlang werd deze haven gebruikt om de vangst aan land te brengen tot deze steeds minder gebruikt werd en begon dicht te slibben. Op dat moment hechtte niemand waarde aan deze haven omdat deze toch niet meer zo in gebruik was als in het verleden en men liet dit slibproces daarom voortduren totdat er niets meer over was van deze haven. In de jaren 80 van de vorige eeuw begon echter het gevoel weer te leven in Woudrichem dat deze haven bij het stadje hoorde. Het beeld van het vissersdorpje begon weer te leven in de hoofden van de inwoners, en dit was natuurlijk niet compleet zonder een haven. In de jaren '90 is deze haven dan ook opnieuw uitgegraven met de oorspronkelijke vormen als leidraad, en in 1998 feestelijk geopend door kroonprins Willem-Alexander, omdat Woudrichem (of het beeld wat veel mensen van het dorpje hadden) nu weer compleet was (Walraven, 2007).

Uit het voorgaande voorbeeld blijkt maar eens dat het van belang is om niet al te veel zaken te laten verdwijnen, wij kunnen immers niet zomaar beslissen wat anderen na ons willen weten of nog te zien krijgen. Zij moeten dezelfde keuzes kunnen hebben als wij, en vanuit daar hun eigen interpretatie geven, en daarmee dan ook erfgoed aannemen.

Vanuit cultuurhistorische zin zal er dan ook altijd goed gekeken dienen te worden naar wat een gebouw, landschapkenmerk of artefact, of om specifieker te zijn; in dit geval een kloostercomplex, precies betekend heeft en voor wie deze betekenis geldt, voordat er uitspraken gedaan kunnen worden over het al dan niet erfgoed zijn hiervan. Dit raakt ook de kern van het vraagstuk over wat de taak is van de Provincie dan wel een andere overheid: het gaat er om of een gebouw of landschapkenmerk of artefact gezien kan worden als erfgoed van het hele land (rijksniveau), een Provincie (provinciaal niveau) of een regio (gemeentelijk niveau).

Ruimtelijke visie op erfgoed

Over de visie vanuit de ruimtelijke ordening op erfgoed kan men eigenlijk kort zijn. Erfgoed heeft, puur vanuit de ruimtelijke ordening gezien, geen speciale betekenis. Het is dat met de komst van de Nota Belvédère de ruimtelijke ordening en

cultuurhistorie duidelijker gekoppeld zijn dat deze afdeling met dit fenomeen te maken hebben gekregen. Het rijk, en hierover wordt uitgebreider gesproken in hoofdstuk 4, heeft zich in de Nota Belvedere en de Nota Ruimte als uitgangspunt gesteld dat erfgoed kan bijdragen aan een mooiere leefomgeving, de kwaliteit hiervan. Op deze wijze werden ruimtelijke ordenaars geconfronteerd met de cultuurhistorie van Nederland. Inmiddels is dit een heel gewone zaak geworden en wordt er naast, of als onderdeel van, een MER (milieu effect rapportage) dikwijls ook een cultuurhistorische analyse van een gebied uitgevoerd voordat er nieuwe plannen voor worden ontwikkeld (de Feijter, 1998).

Meetbaarheid

Als er gekeken wordt naar de meetbaarheid van erfgoed kan dit worden teruggeleid tot een driedeling die al eeuwen bekend is. Plato beschreef in zijn werk ‘Gorgias’ (Jowett, 2009) een onderdeling van waardering en beleving van omgevingsfactoren en gebouwen die hij als volgt benoemde: voelen, denken en willen. Deze driedeling geeft de zaken aan waarmee gewerkt kan worden om te meten wat als erfgoed wordt ervaren en door wie. Dit laatste punt is ook erg belangrijk want het blijkt dat er twee groepen bestaan met vaak zeer uiteenlopende meningen. Erfgoed kan daarom op twee manieren benaderd worden als het over de meetbaarheid van het begrip gaat. Allereerst kan er gekeken worden of het volgens experts en wetenschappers inderdaad gaat om erfgoed, iets wat een aantal criteria in zich heeft voordat men dit begrip ergens opplakt. Een tweede manier van meten van erfgoed is het bekijken of het object op deze manier beleefd wordt door de omwonende mensen en toeristen die het object komen bekijken. Deze beide manieren samen vervolgens een compleet beeld van hoe erfgoed benaderd kan worden (Coeterier, 2000).

Deze twee manieren zijn aan de hand van Plato’s driedeling in te delen. De drie hierboven genoemde begrippen worden door Plato ook wel aangeduid als; het schone, het goede en het ware. Deze drie begrippen zijn terug te vinden in een driedeling die Coeterier maakt wat betreft waardering en beleving van erfgoed; het voelen, het schone, komt tot uiting in de vorm, het denken, het goede, in de kennis en informatie die over een object te vinden is en het willen, het ware, in het gebruik van het object. Aan de hand van die begrippen heeft Coeterier een aantal begrippen opgesteld waarmee landschapswaardering kan plaats vinden.

Allereerst is er het overkoepelende begrip ‘vorm’. Deze hangt sterk af van de schoonheid van het gebouw. De kleur afmetingen en verhoudingen hiervan spelen daarom ook een belangrijke rol. Een ander aspect van vorm is de omgeving. Erfgoed wordt meer gewaardeerd als het in een passende omgeving staat. De omgeving kan dan ook een meerwaarde zijn voor het gebouw, of er afbreuk aan doen (Boselie, 1982). Dit moet niet worden onderschat, zeker niet in het geval van de kloostercomplexen. Hierbij geldt al snel dat het gebouw in de omgeving moet passen wil het gewaardeerd worden door mensen (de Vocht, 1978). Vorm heeft, aldus Coeterier, uiteindelijk naast deze algemene opmerkingen vijf belangrijke pijlers:

- Compleetheid; Wat hier vooral van belang is, is of de buitenkant van een gebouw gaaf is, en er geen zaken aan missen. De binnenkant van een gebouw, mits het niet openbaar is, heeft hier weinig aan toe te voegen.
- Uniekheid; Hierbij draait het daadwerkelijk om het uniek zijn van het gebouw. Is het de enige in zijn soort?
- Schoonheid; Dit is een combinatie van bijvoorbeeld verhoudingen in het gebouw of landschap met de afmetingen ervan en de materialen die er gebruikt worden, het kleurgebruik hiervan en de aangebrachte details. Dit is geen uitputtende lijst, maar geeft meer een beeld van de zaken waar men naar zou kunnen kijken.
- Vakmanschap; Aan dit begrip zitten twee kanten; het ontwerp (de architectonische kant van het gebouw of het landschap) en de technische uitvoering hiervan.
- Verzorgdheid; Dit heeft betrekking op het onderhoudsstaat van het object. Historische objecten vragen vaak meer zorg, wordt deze niet gegeven is dit des te meer zichtbaar aan een dergelijk gebouw.

Met al deze zaken bij elkaar genomen is het mogelijk een beeld te scheppen van de vorm van een gebouw. Deze zaken zijn ook allen relatief gemakkelijk te meten. De verschillende punten zijn zichtbaar voor experts maar ook voor 'leken', zij het de een wat makkelijker dan de ander. Het zijn daarom zeer sterke punten om te meten of iets wel of geen erfgoed is.

Het volgende punt wat Coeterier onder de aandacht brengt is kennis, of in Plato's benaming het streven naar het ware, het willen. Kennis van een gebouw of landschap geeft het een grotere betekenis. Het is van belang om te weten wat iets precies is voordat men het kan waarderen. Het is daarom van belang dat het verhaal van een object duidelijk gemaakt kan worden aan mensen die het bezoeken. Een verhaal bij een gebouw of landschap spreekt meer aan dan alleen het gebouw zelf en laat mensen andere dingen zien van het bekeken object (Visser, 1999).

Archeologie is een goed voorbeeld hiervan. Als men niet weet wat er onder de grond ligt is het voor velen ook niet interessant om er te gaan kijken als het opgegraven wordt. Wordt er in de media gemeld dat er een boot uit de tijd van de Romeinen gevonden is die nog vrijwel intact is, zoals in Leidsche Rijn het geval was (Hazenbergh, 2005; Keulemans, 2003; HvNL, 2008), dan is het voor velen een stuk interessanter om eens te gaan kijken hoe dit er nu precies uitziet. Zo is het ook met kloostercomplexen. Wil men deze gewaardeerd hebben door het grote publiek, dan is het wel van belang dat dit grote publiek weet waar men naar gaat kijken en het kan beleven zoals het 'vroeger' was, met alle verhalen die daar bij horen. Dit is daarom ook een typisch verschil tussen een 'leken' kijk naar de kloostercomplexen (of welk ander stuk erfgoed dan ook) en de visie van experts. Deze experts weten wel wat het inhoudt en zien de waarde er gelijk van in, het publiek dient eerst overtuigd te worden.

De laatste hoofdlijn die Coeterier herkent is die van de functie, of in Plato's visie het goede. De functie van een gebouw stelt hij is van groot belang bij het

waarden ervan. Deze mag namelijk niet afdoen aan de vorm. Het moet bij elkaar passen. Het is hierbij vooral van belang dat de zichtbare vorm, de buitenkant, niet wordt aangepast voor de nieuwe functie. Dit is op zich een interessant punt wat hier wordt aangedragen want normaalgesproken is het zo dat de vorm de functie volgt in architectuur. Bij erfgoed blijkt precies het omgekeerde aan de hand; de functie moet de vorm volgen (Coeterier 2000).

Ook een ander aspect van de vorm, wat nog wel vaker in dit onderzoek langs zal komen wordt door hem aangehaald; de functie mag absoluut niet in strijd zijn met het karakter van een gebouw.

Conclusie en definitie

Het figuur wat getoond werd in deze paragraaf zegt eigenlijk al waar erfgoed vandaan komt en waaruit het bestaat. Het is daarom ook dat de definitie die in dit onderzoek verder gebruikt zal worden voor erfgoed vanuit dit figuur tot stand is gekomen; *Onder erfgoed worden zaken verstaan, materieel maar ook immaterieel, die van grote waarde zijn omdat zij ons iets vertellen van de geschiedenis, met in het achterhoofd houdend dat deze niet persé in die tijd hetzelfde betekend hoeven te hebben.*

Deze definitie vergt nog een kleine uitleg. Dat het materiele dan wel immateriële zaken zijn is vanuit figuur 3.2 al duidelijk geworden, het kan immers gaan om gebouwen, artefacten etc., maar ook om herinneringen en gedachtegoed van mensen. Deze zaken vertellen ons iets over het verleden, maar zoals al duidelijk werd is de geschiedenis die nu bekend is lang niet het gehele verleden, en zullen er ook in de verhalen die een ieder van zijn ouders en grootouders hoort ook zaken missen omdat er een persoonlijke draai wordt gegeven aan zaken. Ook van de voorwerpen die in het verleden gebruikt werden, welke dan ook, zijn lang niet allen bewaard gebleven. Op deze manier is er een selectie ontstaan die voor de nakomende generaties wel beschikbaar blijft maar andere zaken zullen worden vergeten. Het kan echter ook zo zijn dat de zaken die nu als belangrijk worden geacht in het verleden helemaal niet zo bijzonder waren.

Hierbij komen de kloostercomplexen om de hoek kijken, deze waren in het verleden ook niet zo heel speciaal omdat er door heel Nederland erg veel van deze complexen waren. Inmiddels worden ze, zoals ze dat bij dieren noemen, met uitsterven bedreigd, en worden zij veel belangrijker geacht. Dit geeft aan dat erfgoed vanuit het verleden komt, maar dat er in hedendaags gebruik een betekenis aan gegeven moet worden wil het ook echt als erfgoed worden gezien.

3.3 Koppeling; wat heeft erfgoed met identiteit te maken?

Erfgoed en identiteit hebben een verband. Dit verband bestaat echter nog niet al te lang. Een aantal decennia geleden werd in de ruimtelijke ordening nog geen rekening gehouden met de identiteit van een gebied. Vooral tijdens de

wederopbouwperiode werd er meer gericht op kwantiteit dan kwaliteit (Kullberg, 2006), waardoor eenzijdige locaties werden ingericht. Pas sinds de jaren '90 wordt ingezien dat de ruimtelijke identiteit een toevoeging kan zijn voor de ruimte en bouwprojecten. Vanaf die tijd zijn dan ook steeds meer karaktervolle ontwikkelingen te zien. Hierbij gold, en geldt: "hoe sterker het onderscheidend vermogen van een gebied, hoe groter het schaalniveau waarop potentiële gebruikers worden aangetrokken" (Jansen ea, 2005, p. 24). Identiteit kan hierdoor gebruikt worden om concurrerende gebieden te verslaan wat betreft het aantrekken van bewoners en toeristen.

Deze redenering is zeer economisch. Het is echter zo dat steeds meer zaken vanuit de economische voor- dan wel nadelen bekeken worden. Er zijn nog meer economische redeneringen te bedenken om erfgoed te gebruiken. Zo kan het verduidelijken van de identiteit van een gebied door het gebruik van erfgoed er voor zorgen dat mensen zich langer binden aan dat gebied. Dit komt doordat men geneigd is een voorkeur te hebben aan iets wat uitstraling heeft. Ook zullen zij welwillender zijn bij te dragen aan nieuwe ontwikkelingen die zich daar voordoen (Facta, 2008).

Maar bestuurlijk gezien is het zoeken naar de identiteit van een gebied vooral ook een manier om overheden en gebruikers van de ruimte eenzelfde kant op te laten kijken. Een strategie voor een gebied die gebaseerd is op een begrip zoals identiteit is dan niet een ad hoc beleid, maar kan worden gezien als een volwaardig kader om binnen te handelen. Er dient dan natuurlijk wel eerst draagvlak voor gevormd te worden, en de identiteit moet duidelijk worden vastgesteld in samenspraak met de verschillende betrokken partijen, professionals en ontwikkelaars (van Riel, 1992). Het zoeken naar, en het formuleren van, de identiteit van een gebied is daarom net zo belangrijk als het uiteindelijk zichtbaar maken hiervan.

Het is te danken aan het rijksbeleid wat betreft cultuurhistorie, ingezet met de nota Belvédère en doorwerkend in de nota Ruimte, dat ruimtelijke ordening en cultuurhistorie ook echt met elkaar verweven worden in het ruimtelijk beleid, en het begrip van identiteit van een omgeving en de betekenis van een gebied voor de gebruikers worden hiermee versterkt.

Link

Nu beide begrippen zijn verklaard en helder gedefinieerd voor gebruik in dit onderzoek is het interessant om te kijken wat de link precies is tussen identiteit en erfgoed. Ook dit is voor het onderzoek van belang, het gaat immers om kloostercomplexen (het erfgoed) die als identiteitsdragers gezien kunnen worden.

In vorige paragraaf was dit antwoord al grotendeels te lezen; erfgoed is belangrijk voor de identiteitsbepaling van groepen mensen en individuen. Ontroerend goed kan er voor zorgen dat mensen zich thuis voelen op de plaats waar zij zich bevinden en als dit dan ook nog een historie heeft ligt er ook een belangrijke link met het vroegere gevoel van thuis zijn. Zaken zoals kunst, gebouwen et cetera zorgt ervoor dat mensen zich bewuster worden van hun afkomst en zichzelf.

Ook is het belangrijk te onthouden dat erfgoed altijd iets is wat de identiteit van mensen kan vormen. Zelfs als de geschiedenis achter een object niet helemaal duidelijk is kan dat erfgoed er toch voor zorgen dat mensen zich meer met elkaar, dan wel met hun omgeving, verbonden voelen.

Conclusie

De Provincie zal in het beleid wat men wil gaan vormen voor het begrip identiteitsdrager ook een duidelijke definitie moeten hebben om er voor te zorgen dat de complexen als zodanig behouden kunnen blijven. Ook is het van belang in de gaten te houden dat, zoals al bij de paragraaf over erfgoed gesteld werd, erfgoed voor een ieder een andere betekenis kan hebben. De Provincie moet er daarom goed naar kijken welke functie de kloostercomplexen hebben gehad, en welke het nu gaat krijgen. Dit zodat de kloostercomplexen een betekenis houden voor alle Brabanders en niet alleen voor een selecte groep.

Het is niet ondenkbaar dat als een van deze twee zaken niet goed genoeg wordt uitgewerkt de kloostercomplexen op een zodanige manier worden herbestemd, maar vooral verbouwd, dat deze niet meer voor mensen zichtbaar zijn als identiteitsdragers. Hierdoor zou de situatie kunnen ontstaan dat Brabanders geen band meer met deze complexen voelen terwijl ze die vroeger wel gehad hebben.

3.4 Het begrip identiteitsdrager

Het begrip identiteitsdrager, wat in de voorgaande paragrafen ook al een enkele keer genoemd is, is niet gemakkelijk terug te vinden in de literatuur. Het is echter wel het label wat de Provincie voor de kloostercomplexen en andere monumentale panden en structuren wil gaan hanteren. Het is daarom interessant om uit te zoeken wat hier nu precies onder verstaan kan worden, een definitie hiervoor te vinden, en vervolgens ook te kijken of de kloostercomplexen deze titel zouden verdienen.

In een tekst stuk geschreven door Kees Jansen ea. (2005) wordt het voor het eerst benoemd met een wetenschappelijke verklaring hierachter. Dit stuk benadert planologie en de ruimte vanuit een culturele invalshoek. Er wordt door Janssen ea. vanuit gegaan dat de identiteit van de ruimte medebepalend is voor de culturele identiteit van personen. De tastbare zaken die in deze ruimte staan worden dan gezien als identiteitsdragers. Om de identiteit van een gebied te versterken zullen deze dragers moeten worden versterkt. En zoals hier in dit onderzoek gebeurt waar de dragers inderdaad versterkt zouden moeten worden, deze versterken ook de identiteit van het gebied en dat is weer hun sterkte (Jansen ea., 2005).

De zoektocht naar identiteit omvat drie stappen; het bewust worden van bestaande kwaliteiten van een gebied; het benoemen van identiteitsdragers van het gebied en als derde; het creëren van nieuwe identiteitsdragers. De eerste stap is het voorbereidende werk, identiteitsdragers en belevingsnetwerken zijn hierbij van groot belang. Onder het eerste begrip, identiteitsdragers, worden belangrijke iconen

verstaan die bepalend zijn voor de beleving van de identiteit, veelal worden hierbij gebouwen aangewezen die tot het erfgoed van een regio gerekend kunnen worden. Belevingsnetwerken zijn routes door het gebied, die over het algemeen leiden langs de verschillende identiteitsdragers. Dit kunnen auto-, fiets- of looproutes zijn, in ieder geval zijn het altijd routes die vaak door mensen worden afgelegd. Dit alles leidt tot een totaalbeleving van het gebied door de gebruikers, met als meest voor de hand liggende groep de bewoners van het gebied. Hierbij dienen nog een aantal andere zaken zich aan zoals de bouwperiode en de filosofie (maatschappelijk dan wel stedenbouwkundig) aan de hand waaraan een gebied is opgezet. Het meest interessante, maar ook ingewikkelde, hierbij is dat er alleen als identiteitsdrager geselecteerd mag worden wat echt uniek is (Jansen ea., 2005). Door de geschiedenis van een gebied goed te vergelijken met andere gebieden kan vaak al worden vastgesteld wat er werkelijk uniek is voor de betreffende regio.

De tweede stap, het benoemen van de te behouden identiteitsdragers, gaat in op de vraag welke van deze unieke dragers er behouden moeten worden en welke er versterkt zouden moeten worden om de identiteit van het gebied duidelijker op de kaart te zetten. Hierbij draait het vaak om zichtlijnen en herbestemmen van gebouwen/gebieden. De zichtlijnen zijn noodzakelijk omdat het voor de waardering van een gebouw nodig is dat deze zichtbaar is in de omgeving. Het herbestemmen van de identiteitsdragers hoort vaak ook in dit proces omdat een nieuwe bestemming ook de identiteit kan worden versterkt. Wel is het hierbij van belang om de nieuwe inrichting te laten aansluiten bij de oorspronkelijke functie van de identiteitsdrager (Jansen ea., 2005).

Bij de laatste stap worden nieuwe identiteitdragers gecreëerd. De gedachte hierachter is dezelfde als de gedachte van de Nota Belvédère; Alles houden zoals het is, is geen optie omdat het geen vooruitgang betekent. Deze stap heeft een zeer belangrijk element in zich; een procesmatige aanpak. Er dient gekeken te worden naar wat de wenselijke veranderingen zijn in een gebied. Aan de hand van de beelden die vanuit de algemene gedachten geschetst kunnen worden kan de toekomst van het gebied worden bepaald. Zodra dit vaststaat kunnen de nieuw te vormen identiteitsdragers worden gezocht en versterkt. Dit proces blijft zich herhalen tot het gewenste niveau bereikt is en men kan zeggen; dit gebied straalt een unieke en onderscheidende identiteit uit ten opzicht van andere regio's (Jansen ea., 2005).

Met dit alles in het achterhoofd kan er een beeld worden opgemaakt wat betreft de gedachten van de Provincie achter deze term. Er kan daarmee ook worden vastgesteld dat de werkdefinitie van het begrip identiteitsdragers in dit onderzoek luidt: *Objecten of landschappen die een eigen duidelijke ruimtelijke identiteit dragen en hiermee ook in de beleving van de culturele identiteit van mensen bijdragen.* In de rest van dit onderzoek zal daarom ook de vraag of dit wel het juiste label is voor de kloostercomplexen in het achterhoofd gehouden moeten worden.

De laatste stap die is genomen geeft een goed beeld van de manier waarop er volgens Jansen ea omgegaan zou moeten worden met identiteitsbepalende zaken in een landschap. Hierop zal in de volgende hoofdstukken teruggekomen worden.

3.5 De Brabantse identiteit en de rol van de kloosters

Nu duidelijk is wat de link is tussen erfgoed en identiteit en wat precies kan worden verstaan onder identiteitsdrager kan er worden gesteld dat de kloostercomplexen, omdat ze deel uitmaken van de identiteitsvorming van Brabant, bewaard zouden moeten blijven. De vraag is dan alleen nog wel op welke manieren zij precies bijdragen aan de Brabantse identiteit. De eerste vraag die daar bij opkomt is wat de Brabantse identiteit dan precies zou zijn. Hierover zijn de nodige discussies te voeren.

Wat rondkijkend op internet zijn de eerste woorden die worden geassocieerd met de identiteit van Brabant: gastvrijheid, levenslust, jovialiteit en genieten (Ackermans, 2000). Dit geeft echter wel een heel stereotyperend beeld van Brabant, wat voornamelijk wordt geschapen uit de keren dat Brabant in het nieuws is, tijdens grotere gebeurtenissen. Er zijn namelijk veel meer zaken die als typisch Brabants gezien kunnen worden, en zaken die de identiteit net zo goed hebben gevormd als het jaarlijkse carnavalsfeest waar de bovengenoemde woorden wel erg sterk mee te maken hebben. Het zijn echter geen begrippen die de Brabanders zelf niet op zich van toepassing zouden achten, het zijn dan ook geen beledigingen.

Een ander aspect wat veel met Brabant wordt geassocieerd is boeren. Het in stand houden (gewenst of niet) van dit beeld staat echter onder druk omdat het boerenleven van nu niet meer is wat het een aantal decennia geleden was. Bedrijven zijn geïntensiveerd, en steeds meer boeren kunnen niet meer alleen van hun beroep rondkomen dus zoeken naast het agrarische leven ook andere zaken waar men zich mee kan bezighouden. Zodoende is er noodgedwongen steeds meer andere economische bedrijvigheid te vinden in het buitengebied van Brabant (van Lith, 2006).

Iets meer ruimtelijk kan ook de landschapsopbouw worden gezien als een van de typerende zaken voor Brabant. Bij de Provincie wordt dit het mozaïek van Brabant genoemd. Het bebouwingspatroon heeft er, in grote lijnen, de afgelopen eeuwen altijd hetzelfde uitgezien. Veel groen met daarin gelegen de kleine Brabantse dorpskernen. Dit patroon is tot na de tweede wereldoorlog duidelijk zichtbaar geweest. De laatste decennia staat Brabant echter ook bekend, in de media en bij andere Provincies, als de Provincie die de meeste wegen aanlegt, en waar veel ruimte wordt gebruikt voor de nieuwe woningbouw die nodig werd geacht. Hierdoor is dit bebouwingsmozaïek in het gedrang gekomen, en ziet de Provincie ook in dat hier iets op moet worden gevonden voordat dit typerende stukje Brabant verdwijnt (Provincie Noord-Brabant, 2009).

Het laatste wat vaak met de Brabantse identiteit wordt geassocieerd is de Rooms-katholieke kerk. Deze heeft sinds haar introductie altijd een grote invloed gehad op de bewoners van Brabant, de kerk was belangrijk in elke levensfase (Neerven, 2003). Door deze Roomse traditie kan worden gesteld dat ook het religieus erfgoed onderdeel uitmaakt van de identiteit van Brabant.

De Provincie stelt dit ook, en wel op de volgende manier:

“De Provincie Noord-Brabant is rijk aan religieus erfgoed. Uit het aantal en de verscheidenheid van kerken, synagogen, kloosters, kapellen, abdijen, devotiekapellen en andere zichtbare uitingen van het kerkelijk leven blijkt “de band” met dit culturele erfgoed. Cultureel erfgoed wordt omschreven als de “historische dragers van onze nationale identiteit”. Cultureel erfgoed is kostbaar en moet niet alleen behouden worden, maar ook in gebruik een onderdeel van ons dagelijks leven blijven vormen” (Provincie Noord-Brabant, 2008, p.56).

Dit stuk kan op twee manieren worden geïnterpreteerd. Allereerst in een immateriële zin; de religieuze gebruiken die overgebleven zijn vanuit het verleden moeten worden beschermd en worden gecontinueerd. Door de eeuwen heen hebben niet alleen de kerk maar juist ook de kloosters een belangrijke rol gehad in de samenleving van Brabant. De monniken en nonnen hebben tal van zaken opgepakt die tegenwoordig als vanzelfsprekend worden geacht. Hierbij kan gedacht worden aan onderwijs, gezondheidszorg, zorg voor gehandicapten, weeshuizen, verpleeghuizen, ouderenzorg en jeugdwerk. Al deze zaken worden nu overgenomen door andere partijen omdat de kloosterordes deze, over het algemeen zware, taken niet meer aankunnen. Toch is het hun verdiensten dat er nu zulke instellingen bestaan (KAN/VP, 1995).

Elke katholiek kreeg tot voor kort in zijn of haar leven met kloosterlingen te maken. Of het nu was tijdens een van de hierboven genoemde taken die zij op zich namen of op andere momenten, bijvoorbeeld als men naar de mis ging. Ook bij zaken zoals het afleggen van de doden waren over het algemeen nonnen aanwezig. De kloosterlingen hebben daarom altijd een belangrijke functie gehad in de maatschappij in katholiek Nederland, waar Brabant toch wel onder te scharen valt.

De maatschappij verwacht tegenwoordig dat zulke zaken opgepakt worden, al zou er ook gesteld kunnen worden dat dit helemaal niet zo vanzelfsprekend is als men hier in Nederland verwacht. In het zuiden van Europa bijvoorbeeld, worden bejaarden over het algemeen opgenomen bij hun familie en worden door hen verzorgd. Zieken worden wel vaker in die landen overgebracht naar kloosters om hier verzorgd te worden omdat deze zorg wat specifiek is (Wijnands, 2008).

In Brabant herinneren nog talloze namen van zorginstellingen, ziekenhuizen en scholen naar hun ontstaansgeschiedenis. Ook veel straatnamen herinneren aan de kloostercomplexen die daar ooit gelegen hebben. Hierdoor ervaart een deel van de bevolking, maar ook de overheid in de vorm van de Provincie, de complexen als een van de pijlers van de identiteit van Brabant. Echter de kloostercomplexen die op dit

moment steeds vaker leeg komen te staan zijn juist de plaatsen waar de echte oorsprong van deze instellingen ligt.

Hiermee wordt direct de andere manier waarop de stelling van de Provincie kan worden geïnterpreteerd aangetript; de materiele kant aan het religieuze erfgoed. De artefacten en gebouwen die te maken hebben met dit religieuze karakter van Brabant moeten worden beschermd zodat het zichtbaar blijft dat religie een onderdeel is van de Brabantse identiteit. Juist dit laatste punt sluit goed aan bij de kloostercomplexen in Brabant. Zij zijn immers een van de belangrijkste manieren waarop het katholieke geloof zichtbaar is in het Brabantse land. Er zijn zo een aantal argumenten te bedenken waarom de kloostercomplexen een belangrijke drager zijn van de Brabantse identiteit.

Allereerst kan er nogmaals worden geredeneerd vanuit religieuze redenen. Kloosters, en dan vooral de kapellen die daar over het algemeen toe behoren, zijn niet alleen het huis van monniken maar ook juist het huis van God (van Deutekom ea., 2008). Om die reden kunnen kloostercomplexen voor veel Katholieken een belangrijke betekenis hebben.

Een volgende reden die gegeven kan worden is om maatschappelijk religieuze redenen. Het is voor de zichtbaarheid van het christelijk geloof, de basis waarop onze normen en waarden zijn geënt, van belang dat de gebouwen die daar het fysieke uiterlijk van zijn behouden blijven voor komende generaties. Deze plaatsen zouden moeten worden gezien als plaatsen van ontmoeting en bezinning waarvoor ze van oudsher ook bedoeld zijn (Kolakowski, 1984). Deze manier van ontmoeting en bezinning geeft gelijk een goed aanknopingspunt over een mogelijke nieuwe functie maar hierover later meer.

Ook is er een duidelijke maatschappelijke reden om deze kloostercomplexen te behouden. Kerken en kloosters vormen ankerpunten in de samenleving, en dan voornamelijk in fysieke vorm in de ruimte. Hierbij valt te denken aan onderzoeken die gebruik maken van mental mapping. Opvallend hierbij is dat over het algemeen deze gebouwen worden genoteerd worden als een van de belangrijke punten in de omgeving (Barinaga, 1999).

Een vierde reden is meer cultuurhistorisch van aard. Het is interessant om te zien dat de kloosters in de geschiedenis van Nederland ook een duidelijke rol hebben gespeeld. En ook de kloosterlingen, hoewel zij er voor gekozen hadden (en hebben) buiten de samenleving te leven, altijd midden in de samenleving van katholiek Nederland hebben gestaan. Door de kloostercomplexen te slopen zal ook deze geschiedenis van Nederland vergaan (Gemmeke, 2008).

Ook de architectuur van de kloostercomplexen kan tot de verbeelding van mensen spreken waardoor de kloostercomplexen voor hen een belangrijke betekenis krijgen. Hiernaast zijn de gebouwen vaak van monumentale waarde, en zijn er zelfs een aantal benoemd tot rijks- dan wel gemeentelijk monument (van Deutekom ea., 2008). Deze status is een teken dat de gebouwen van belang zijn voor de Nederlandse of gemeentelijke cultuur waardoor zij extra beschermd worden, en geeft daarom een van de beste redenen om de kloostercomplexen te bewaren.

Ook landschappelijk is er wat in te brengen in deze discussie. Het moet worden gezegd dat de kloostercomplexen van Brabant een grote invloed hebben gehad op de inrichting van het landschap zoals wij die nu kennen, door de ontginningen en plaatsen die zij in het verleden hebben gesticht. Maar ook in de wat moderne geschiedenis van het landschap door de grote gronden waar deze complexen op gelegen zijn die niet voor andere functies gebruikt zijn tot nu toe (Capenberghs, 2003). Het zou dan ook een verarming zijn als deze complexen hieruit verdwijnen.

In het verlengde daarvan ligt nog een landschappelijk argument. Kloosters worden namelijk al sinds eeuwen geassocieerd met kleinschaligheid, kleine dorpen en een hechte samenleving. Vooral de eerste twee hebben betrekking op de landschapsopbouw van Brabant, iets wat voor de meeste Nederlanders erg met Brabant verbonden is (van der Ziel, 2006).

Als laatste valt er vanuit economische hoek een argument in de discussie te brengen, iets wat eerder in dit hoofdstuk ook al aangehaald werd. Het is voor de economie van een gebied waarin ze gelegen zijn een pluspunt omdat er een toeristische aantrekkingskracht van deze gebouwen uitgaat waardoor er mensen op bezoek komen. Hierdoor brengen ze ook weer geld in het laatje (van Deutekom ea., 2008).

Deze redenen bij elkaar geven een beeld van het belang van de kloosters voor Brabant. Het moet dan ook gezegd worden dat er zeker redenen zijn om de kloostercomplexen in Brabant te behouden voor komende generaties, ze staan immers voor veel zaken en denkwijzen die tot op de dag van vandaag invloed hebben op het dagelijks leven. In de komende hoofdstukken zal hier verder, en dieper, op worden ingegaan en zal ook worden gekeken naar de manier waarop dit alles aangepakt kan worden.

3.6 Conclusie

De vraag die in dit hoofdstuk centraal stond luidde:

Hoe het komt dat de kloostercomplexen in Brabant gezien worden als identiteitsdragers van Brabant en wat houdt dit in voor de toekomst van deze complexen?

Met behulp van de informatie die in dit hoofdstuk behandeld is en de geschiedenis die beschreven is in het voorgaande hoofdstuk is het nu mogelijk om een antwoord te geven op deze vraag. Ook is het mogelijk om uit dit hoofdstuk een aantal criteria op te maken die gebruikt kunnen worden om de rol van de Provincie wat betreft de kloostercomplexen van Brabant te kunnen achterhalen. Daarvoor zal er kort worden ingegaan op de belangrijkste zaken in dit hoofdstuk.

In dit hoofdstuk is ingegaan op een aantal begrippen die van belang zijn voor de verdere verwerking van gegevens in dit onderzoek. Het onderzoek gaat voor een

groot deel in op het begrip identiteitsdragers, waarbij dit begrip moet worden gesplitst om de volledige achtergrond uit te kunnen uitleggen. Allereerst is er daarom ingegaan op het begrip identiteit. Deze moet immers worden gedragen door de identiteitsdragers. Wat hier over te zeggen valt is dat identiteit met twee zaken verband houdt; met personen en met ruimte. In dit onderzoek zal verder vooral ingegaan worden op de culturele identiteit van een bepaalde bevolkingsgroep; te weten de 'Brabander' en de identiteit van de ruimte waarin de identiteitsdragers zijn geplaatst.

Deze twee zijn het meest van belang omdat het begrip identiteitsdrager vooral geboren is uit twee ideeën (zie Janssen ea., 2005). De een houdt in dat identiteitsdragers de identiteit van een landschap of gebied zou moeten dragen en de tweede is de gedachte dat deze ruimte waarin de kloostercomplexen zich bevinden van invloed is op de culturele identiteit van de bewoners van een gebied. Het is daarom ook van belang om deze twee zaken ook in later stadium van dit onderzoek mee te nemen. Deze gedachte zal in het achterhoofd moeten blijven hangen. In het stukje over de meetbaarheid van het begrip zijn een aantal kenmerken genoemd waarmee in een later stadium van dit onderzoek verder gewerkt kan worden. Het gaat hier om zaken die niet als criteria kunnen worden opgenomen in een lijst, maar wel de kaders kunnen vormen waarbinnen de criteria zich bevinden. Het zijn vier dilemma's waarmee rekening gehouden zal moeten worden als er dergelijke situaties behandeld worden. Het gaat hierbij om de volgende zaken:

- Culturele en ruimtelijke identiteit worden anders gebruikt; culturele identiteit wordt geleefd, ruimtelijke identiteit wordt daarentegen beleefd.
- Waar legt men grenzen? Wat hoort er wel, en wat niet, bij de kloostercomplexen?
- Het dilemma van de verschillende schaalniveaus die elkaar kunnen tegenwerken.
- En tenslotte het dilemma van de globalisering.

Het volgende begrip wat is behandeld is erfgoed. Dit begrip is voor de kloostercomplexen van belang omdat deze complexen, door hun leeftijd en hun invloed, moeten worden gezien als onderdeel van het erfgoed van Brabant. Hier kan niemand omheen, ze hebben een rol gespeeld in de vorming van wat nu als typisch Brabant gezien wordt. Er zijn uiteraard nog meer soorten complexen en andere artefacten die dit ook gedaan hebben maar deze zullen in dit onderzoek niet worden behandeld, hooguit om als voorbeeld te dienen om te laten zien hoe er wel of niet met de kloostercomplexen omgegaan dient te worden. In het stuk meetbaarheid in deze paragraaf zijn ook een aantal begrippen benoemd die kunnen bijdragen aan het vervolg van dit onderzoek. Het belangrijkste hierbij is wellicht het onderscheid van Plato tussen vorm, functie en kennis. Op de onderscheiden meetbare punten zijn vervolgens nog andere criteria genoemd die wat dieper ingaan op de stof. Dit waren:

- Compleetheid
- Uniekheid

- Schoonheid
- Vakmanschap
- Verzorgdheid

Het volgende punt waarop is ingegaan is de identiteit van Brabant. Hieruit blijkt dat deze niet zo eenduidig is al meestal verondersteld wordt. Het is daarom ook niet zomaar te zeggen dat de kloostercomplexen één Brabantse identiteit vertegenwoordigen. Ze vertegenwoordigen in ieder geval wel de geschiedenis van Brabant, en hebben daardoor al een dergelijk sterke band met Brabant dat dit alleen ook al reden is om ze te bewaren. Vanuit de culturele identiteit van de Brabanders is daarom niet vast te stellen dat de kloostercomplexen onderdeel uitmaken van de identiteit van Brabant, maar vanuit de gedachte van de ruimtelijke identiteit die hierboven beschreven is des te meer.

De kloostercomplexen die in Brabant staan hebben vaak een duidelijke link met hun omgeving. Zij hebben in vroegere eeuwen het landschap gevormd en zijn hier nu een essentieel onderdeel van. Hierdoor is het van belang om deze complexen niet zomaar te laten verdwijnen maar om er voor te zorgen dat deze hun plaats in het landschap niet hoeven te verliezen aan de vooruitgang. Zij zijn iets karakteristieks voor het Brabantse land, en verdienen dit dan ook te blijven. Niet in de minste plaats om het landschap zelf te behouden maar ook om andere redenen die minder te maken hebben met de geschiedenis of ligging van de complexen.

Vanuit de argumenten om de kloostercomplexen te bewaren die genoemd zijn in dit hoofdstuk is ook een aantal criteria te destilleren aan de hand waaraan de Provincie kan besluiten of zij de complexen belangrijk vinden om actie te ondernemen. Dit zijn de volgende criteria:

- cultuurhistorische waarden,
- historische waarden,
- architectonische waarden,
- stedenbouwkundige waarden,
- gaafheid,
- zeldzaamheid.

Het benoemen van de kloostercomplexen (en wellicht ook andere soorten complexen) tot identiteitsdrager door de Provincie Noord-Brabant wordt gezien als een van de mogelijke manieren waarop de Provincie hun belang kan aangeven. Hiermee stelt de Provincie zich echter impliciet ook al een aantal doelen en geven zij de kloostercomplexen wellicht nog meer lading dan dat zij hebben voor de Brabanders. Door de kloostercomplexen tot identiteitsdragers te benoemen neemt de Provincie ook de verantwoordelijkheid op zich om deze voor komende generaties te gaan behouden. De belangrijkste conclusie van dit hoofdstuk zal daarom moeten luiden: hoe men er tegenaan kijkt, en hoe men iets noemt, verklaart het handelen en wat er met de objecten gaat gebeuren in de nabije toekomst.

H4. De Provincie Noord-Brabant

Nu duidelijk is aan welke zaken de Provincie zijn houding kan gaan afwegen is het van belang om te kijken naar de manieren waarop zij zich in dit debat kunnen gaan mengen; in welke rol en met welke instrumenten. Hierbij worden verschillende overheidsniveaus behandeld. Allereerst wordt er gekeken naar wat er vanuit de WRO gezegd wordt over de manier waarop een overheidslaag moet en mag handelen en worden een aantal rijksnota's bekeken die direct van invloed zijn op cases zoals de Brabantse kloostercomplexen. Hierbij wordt uiteraard alleen ingegaan op de voor de Brabantse kloostercomplexen van belang zijnde passages.

Vervolgens wordt er ingegaan op het provinciale niveau. Uit verschillende stukken, vigerend of op dit moment in de maak, zijn zaken te destilleren die een beeld geven van wat de Provincie nu zelf precies zou willen en kunnen. Tenslotte zal kort worden ingegaan op wat er op gemeentelijk niveau gebeurt wat betreft de kloostercomplexen op dit moment.

Na deze behandeling van de beleidsstukken zal het tweede deel van dit hoofdstuk een meer praktische kant laten zien. Er zal worden gekeken naar de manieren die er bestaan om beleid te vormen en voeren. Dit kan op twee manieren worden geïnterpreteerd; de manier waarop er met cultuurhistorie omgegaan kan worden en de rol die de Provincie zal en kan spelen. Beide kanten zullen hier aan bod komen.

4.1 De WRO en de Brabantse kloostercomplexen

De nieuwe WRO (VROM, 2008) is in dienst getreden in 2008 en gaat uit van het beginsel dat elke overheidslaag zijn eigen verantwoordelijkheden heeft en deze ten volste moet kunnen benutten. Waar het Rijk vroeger van de provinciale overheid verwachtte dat deze een streekplan opstelde is het nu voor de Provincie mogelijk om structuurvisies, inpassingsplannen (een soort bestemmingsplannen) en projectbesluiten te maken. Waar de structuurvisies zich in dat geval meer richten op (de naam zegt het al) visies en de structuur in grote lijnen, richten inrichtingsplannen zich meer op de toegepaste planologie. Deze rol lag in de oude WRO meer bij de gemeenten, en dit zal ook niet zo snel worden losgelaten. De mogelijkheid tot het maken van deze plannen bestaat echter wel. Dit is van belang in het geval van de kloostercomplexen omdat er door de Provincie door het opstellen van dit soort inpassingsplannen grote invloed kan worden uitgeoefend om deze complexen te kunnen behouden.

Waar de Provincie vroeger de macht had om een bestemmingsplan goed dan wel af te keuren kunnen zij binnen de nieuwe WRO alleen aanwijzingen geven. Dit is echter een zwaar middel wat niet zo snel gebruikt zal worden, maar ook hier geldt; de mogelijkheid bestaat wel. Voor dit onderzoek is een volgende wijziging van de

WRO ook zeer interessant; de Provincie heeft de mogelijkheid een aanwijzing te geven als zij vindt dat er een nieuw bestemmingsplan zou moeten worden gemaakt voor een bepaald gebied. Beide manieren van aanwijzingen geven zouden kunnen worden overwogen als er kloostercomplexen dreigen te verdwijnen en de gemeenten hier niets aan zouden willen doen.

Als overlappende gedachte kan worden gezegd dat de WRO er voor pleit dat Provincies meer ontwikkelingsgericht meedenken in de besluitvormingsprocessen en andere zaken die zich afspelen in hun regio. Er ligt daar een mooie aanpak om voor de kloostercomplexen werkelijk iets te gaan betekenen omdat er in nieuwe beleidsstukken, en in de nieuw op te stellen structuurvisie (waarover in de volgende paragraaf meer) meer dingen kunnen worden vastgelegd waaraan gemeenten zich dan zouden moeten houden.

4.2 Rijknota's

Er bestaan verschillende rijksnota's, maar de meeste zijn niet van belang in dit onderzoek. Voor de kloostercomplexen in Brabant zijn er twee in het bijzonder interessant. Allereerst is dat de Nota Belvédère, waarin het beleid wat betreft cultuurhistorie is beschreven. Ook de Nota Ruimte kan van belang zijn in dit onderzoek omdat hier verschillende zaken in vermeld staan die kunnen doorwerken in de case van de kloostercomplexen. Deze twee nota's zullen daarom hieronder uitgebreid behandeld worden zodat duidelijk wordt op welke zaken gelet moet worden bij het maken van beleid omtrent deze complexen.

Nota Belvédère

De Belvédèrenota is verschenen in 1999 en was bedoeld als bouwsteen voor de Nota Ruimte die een aantal jaar daarna zou moeten verschijnen. Met het verschijnen van de Nota Belvédère is door het rijk een nieuwe weg ingeslagen die in de nota Ruimte zijn vervolgd moet krijgen en ook in de provinciale en gemeentelijke plannen zichtbaar moest worden. Hoofdpunt van dit beleid is dat de cultuurhistorische identiteit richtinggeverder wordt voor het inrichten van de ruimte en er werd hierbij vastgelegd dat het ruimtelijk beleid (op alle overheidsniveaus) de voorwaarden hiervoor zou moeten scheppen (Feddes, 1999).

De Nota Belvédère heeft al invloed op dit onderzoek door het onderzoek plaats te laten vinden. Het doel van de nota op zich heeft namelijk duidelijke links met het doel (en het idee erachter) van dit onderzoek. De nota stelt namelijk dat er beleid ontwikkeld moet worden waarin de cultuurhistorie een belangrijke factor is om de kwaliteit van de ontwerpen die gemaakt worden binnen de ruimtelijke ordening te verhogen. Er wordt ook gesteld dat dit vooral op de twee hoogste overheidsniveaus gedaan zal moeten worden; op rijks- dan wel provinciaal niveau. Dit onderzoek is het 'levende' bewijs dat de Provincie deze rol op zich heeft genomen.

De opgave ligt volgens de Nota Belvédère vooral in het landelijk gebied. Hier is ook de link terug te vinden met dit onderzoek: de kloostercomplexen in het landelijk gebied zijn namelijk de zorgcategorie waar de Provincie het eerst bij aan de bel heeft getrokken, en men wil het landelijk gebied beschermen door dit zijn eigen identiteit te laten behouden.

In de Nota Belvédère worden de volgende instrumenten genoemd om het beschreven beleid te kunnen implementeren met de kloostercomplexen in het achterhoofd.;

- Streek- en bestemmingsplannen. Tegenwoordig maken Provincies echter geen streekplannen meer maar structuurvisies, maar ook deze kunnen goed gebruikt worden om de Belvédère gedachte uit te kunnen dragen.
- Aanvullende wettelijke bescherming. Hierbij kan in het kader van de kloostercomplexen gedacht worden aan het instrument beschermd dorps-, stad- dan wel landschapsgezicht afhankelijk van de plaats waar het complex gelegen is. Ook de bescherming die monumenten genieten is een wettelijke bescherming.
- Gebiedsgerichte aanpak door de Provincie. Provincies worden in dit geval uitgenodigd een project te starten dat gericht is op de versterking van de cultuurhistorie. Dit moet uiteraard gebiedsgericht zijn.
- Vergroting van de betrokkenheid van particuliere investeerders en non-governmental organisaties.
- Gebiedsconvenanten afsluiten. Dit kan gebeuren door Provincies met regio's of gemeenten om gebiedsgericht beleid, met daarbij speciale aandacht voor de cultuurhistorische waarden van het gebied, op te laten zetten en uit te voeren.
- De aanwijzing van beschermde archeologische en bouwkundige monumenten en beschermde gezichten snel uitvoeren.

Naast deze instrumenten zijn er nog een aantal andere instrumenten genoemd in de nota die voor de kloostercomplexen niet van belang zijn, of die niet meer uitvoerbaar zijn, zoals de PKB of rijksbemoeyenis. De laatste is hier niet van belang omdat er duidelijk geen sprake is van Nederlands belang bij de kloostercomplexen, maar van provinciaal belang. Het rijk zal zich daarom, met de regels van de WRO, niet bemoeien omdat dit moet gebeuren op het niveau waar het belang ligt.

Nota Ruimte

De Nota Ruimte is in 2005 verschenen en dient als vervanging van alle eerder uitgebrachte nota's, waarmee ook de Nota Belvédère wordt bedoeld. Deze is echter wel opgenomen in dit onderzoek omdat deze uitgebreider ingaat op de vraag wat er met de cultuurhistorie van Nederland moet gebeuren dan in de nota Ruimte gedaan wordt.

De Nota Ruimte heeft als uitgangspunt 'Decentraal wat kan, centraal wat moet' (VROM ea., 2005). Dit geldt ook voor het niveau van de Provincie. Alleen zaken die boven regionaal zijn en daarom aangepakt moeten worden op een hoger schaalniveau moeten door de Provincie aangepakt worden. In het geval van de

kloostercomplexen is valt er te spreken over boven regionaal niveau waardoor de Provincie hier op het eerste oog inderdaad over zou moeten gaan.

Er wordt in de Nota Ruimte wel een apart stuk ingeruimd om in te gaan op de kwaliteit van het landschap en de manier waarop deze zou moeten worden aangepakt. Hier komt ook de term cultuurhistorie voorbij. Er wordt gesteld dat deze voor alle burgers duidelijk zichtbaar gemaakt moet worden zodat zij hier ook de waarde voor het landschap in kunnen ontdekken. In de nota gaat het hierbij voornamelijk om landschapselementen die van nationaal belang zijn, maar provinciaal kan dit zo geïnterpreteerd worden dat het ook daarom juist van belang is hetzelfde te doen op provinciaal belang.

Een van de andere zaken die vanuit de Nota Ruimte van belang zijn is dat er meer gestuurd wordt op ontwikkelingsplanologie in plaats van de tot nu toe normale toelatingsplanologie. Hiermee wordt een volledig nieuwe deur geopend voor overheden om zich veel (pro-) actiever op te stellen in verschillende planningsvraagstukken. Dit geldt niet alleen voor de rijksoverheid maar ook voor lagere overheden zoals de Provincie. Hiermee heeft de Provincie de mogelijkheid om meer te kunnen gaan betekenen in vraagstukken zoals de kloostercomplexen.

De instrumenten die in de nota worden aangedragen zijn sterk verbonden met de in 2007 in werking getreden WRO. Zo wordt er bijvoorbeeld ingezet op publiek-private samenwerkingsverbanden (PPS). Ook worden de mogelijkheden tot het maken van een inpassingsplan door de Provincie en provinciale verordeningen genoemd als instrumenten. Ook de provinciale aanwijzing geldt als machtig instrument. De vraag hierbij is echter of dit instrument zo snel ingezet zal worden, omdat de Provincies hier niet mee bekend zijn en deze vorm van macht als allerlaatste redmiddel zien.

4.3 De Structuurvisie en de Brabantse kloostercomplexen

Op dit moment is er een interim structuurvisie van kracht in Brabant en wordt er hard gewerkt aan een nieuwe visie. De interimstructuurvisie is door de Provincie Brabant opgesteld naar aanleiding van de inwerkingtreding van de nieuwe wet op de ruimtelijke ordening.

In de visie die de Provincie Brabant hierin naar voren brengt wordt duidelijk dat er gewerkt zal worden in de Provincie met respect voor sociale en culturele waarden en ontwikkelingen en voor de landschapsopbouw zoals deze op dit moment is (het eerder genoemde mozaïek van groen en rood).

Ook wordt er in deze visie duidelijk onderstreept dat men zal werken vanuit een kwaliteitsfilosofie. De inwoners van Brabant verdienen kwaliteit van leven en van de ruimte om hen heen. Ook deze kwaliteit van de ruimte wil men gaan bieden door het duidelijk zichtbaar maken en houden van de Brabantse mozaïek.

Over het werken met cultuurhistorie is de nota erg expliciet: De Provincie ziet de (belevings)waarde van de Brabantse cultuurhistorie als provinciaal belang. Er wordt door de Provincie een beschermende rol aangenomen die af en toe enigszins mag neigen naar een licht ontwikkelende rol. Verder zullen vooral de gemeenten worden gestimuleerd te werken met de binnen hun grenzen liggende cultuurhistorische, en geeft de Provincie financiële ondersteuning om de aanwezige cultuurhistorische waarden te beschermen en behouden voor de toekomst (Provincie Noord-Brabant, 2008¹).

Naast deze algemene opmerking zijn er nog een aantal duidelijke doelstellingen en voornemens in de structuurvisie te vinden wat betreft cultuurhistorie:

- De Provincie stelt een cultuurhistorische waardenkaart op en deze zal periodiek worden geactualiseerd. Over deze waardenkaart wordt in de volgende paragraaf wat uitgebreider gesproken met het licht op de kloostercomplexen.
- De Provincie zal sterk inzetten om de zaken die op de cultuurhistorische waardenkaart vermeld staan te behouden en de betrokken gemeenten te steunen in alles wat deze willen doen om deze gebouwen of landschappen te behouden. Ze zorgt onder andere dat deze gemeenten de juiste informatie ontvangen en zal vergaderingen bijwonen dan wel voorzitten die gaan over de cultuurhistorie.
- De Provincie stimuleert het behoud, het herstel en de versterking van cultuurhistorische waarden door middel van subsidies voor:
 - o De instandhouding van erfgoed en het wegwerken van de achterstand in restauratie van monumenten.
 - o Het ondersteunen van stichting Monumentenwacht Noord-Brabant, zodat deze de rijks- en gemeentelijke monumenten kunnen blijven inspecteren.
 - o Het verhogen van de belevingswaarde van monumenten (dit is een pilotproject van stichting Monumentenwacht Noord-Brabant).
 - o Het sterker op de agenda zetten van cultuurhistorie in de planvorming en de uitvoering van ruimtelijke ontwikkelingen.
 - o Het stimuleren van kennis en beleving van de cultuurhistorische waarden en de waardevolle landschappen (Provincie Noord-Brabant, 2008⁴).

Startnotitie structuurvisie

Zoals in de vorige paragraaf al vermeld werd is de nu vigerende structuurvisie slechts een interim-versie die de periode moet overbruggen totdat een nieuwe volledige visie gereed is. Hieraan wordt op dit moment bij de Provincie hard gewerkt, en de verwachting is dat deze na de zomer van 2009 behandeld kan gaan worden in de statenvergaderingen. In deze nieuwe visie komt nog meer oog voor cultuurhistorie en zal zeer waarschijnlijk een paragraaf opgenomen worden over

religieus en industrieel erfgoed. Deze is dan ook zeer belangrijk voor het te ontwikkelen beleid van de Provincie ten aanzien van de kloostercomplexen. De Provincie acht cultuurhistorie van groot belang. Dit omschrijven zij in de startnotitie als volgt:

“De ruimtelijke kwaliteit en de karakteristiek van het Brabantse cultuurlandschap en de Brabantse steden en dorpen wordt gedragen door de ontstaansgeschiedenis en belevingswaarden. De veranderingen waarmee het cultuurlandschap en de dorpen en steden van Brabant de komende decennia te maken krijgen kunnen leiden tot vermindering van samenhang en diversiteit. Dynamiek en karakteristiek moeten goed op elkaar worden afgestemd. Dit betekent dat de Provincie handvatten moet ontwikkelen die aangeven of, en zo ja op welke wijze nieuwe ontwikkelingen kunnen voortbouwen op de ontstaansgeschiedenis en belevingswaarde van het landschap (Provincie Noord-Brabant, 2008, pp. 13-14).”

Met dit stuk geven zij aan dat zij het belang inzien van de cultuurhistorische waarden van Brabant en wijzen zij erop dat zij hier ook actief mee bezig willen gaan. De kloostercomplexen zijn wat dat betreft ideaal, omdat zij juist tot de groep cultuurhistorische gebouwen behoren die het Brabantse landschap gevormd hebben.

Middelen en instrumenten

In de structuurvisie geeft de Provincie ook aan welke middelen zij wil gaan gebruiken om haar visie uit te kunnen dragen. Deze zijn:

- Ontwikkelingsgerichte instrumenten; bijvoorbeeld het maken van een inpassingsplan, het inzetten van een ontwikkelingsmaatschappij of grondbedrijf en risicodragend investeren. Deze worden met name ingezet bij projecten of gebiedsontwikkelingen waarbij de Provincie zal mee ontwikkelen.
- Juridische instrumenten; zoals beleidsregels, de verordening Ruimte en proactieve aanwijzingen. De inzet van de verordening Ruimte is vooral geschikt voor onderwerpen waarbij de sturing van de Provincie zich richt op de bescherming van bepaalde belangen. Voor sommige onderwerpen stelt het ontwerp-Besluit Ruimte de opstelling van een verordening verplicht.
- Financiële instrumenten; hierbij valt te denken aan subsidieverlening en garantstelling. Subsidieverlening draagt rechtstreeks bij aan het stimuleren van ontwikkelingen. Daarnaast is het subsidie-instrument ook breder inzetbaar, bijvoorbeeld door prestaties en voorwaarden aan de verlening te verbinden.
- Bestuurlijke afspraken en convenanten; zoals regionale overleggen en prestatie-overeenkomsten met gemeenten. Het voeren van (regionaal) overleg en het maken van afspraken biedt goede mogelijkheden om

gezamenlijk met de mede-overheden en andere partners de provinciale doelen en ambities te verwezenlijken.

- Communicatieve instrumenten; bijvoorbeeld onderzoeken, prognoses, monitoring, kennis en expertise, informatieverzameling en het tot beschikking stellen hiervan. De Provincie verricht onderzoek naar aspecten en waarden die vaak een bovengemeentelijk karakter hebben en stelt deze kennis ter beschikking van de mede-overheden.

4.4 Andere Provinciale plannen

Ook vanuit de Provincie zijn verschillende andere beleidsplannen geschreven die van belang kunnen zijn in dit onderzoek naar de kloostercomplexen. De belangrijkste hiervan is de cultuurhistorische waardenkaart die is opgesteld vanuit Sociale en Culturele Ontwikkeling (SCO). Deze wordt op dit moment geactualiseerd, waardoor er bij het schrijven van dit rapport alleen algemene uitspraken over gedaan kunnen worden.

Een ander plan waar op dit moment aan gewerkt wordt is de Bouwsteen landschap. Deze wordt opgesteld door het bureau Ruimtelijk Ontwikkeling en Handhaving (ROH). Ook is er een actuele notitie erfgoed, wederom van de hand van de directie SCO, waarin het beleid van de komende jaren ten aanzien van erfgoed beschreven wordt. Deze drie stukken zullen hieronder kort behandeld worden zodat duidelijk wordt op welke wijze zij aan de kloostercomplexen gekoppeld kunnen worden.

Cultuurhistorische waardenkaart

In dit document geeft de Provincie aan welke gebouwen en landschappen zij van cultuurhistorische waarde acht. Deze kaart is voor het laatst opgesteld in 2005 en wordt daarom op dit moment vernieuwd. In vijf jaar kan er namelijk veel veranderen. De gebouwen en structuren die op de kaart terecht komen kunnen vanuit de Provincie meer steun verwachten als zij bedreigd worden. Het is daarom voor kloostercomplexen zeer actueel of deze op de kaart verschijnen of niet. Dit onderzoek heeft zich in eerste instantie ook alleen gericht op de kloostercomplexen die op dit moment op de cultuurhistorische waardenkaart staan, omdat de Provincie met het vermelden van de complexen hierop aangeeft dat zij iets voor hen betekenen.

Het is de verwachting dat alle kloostercomplexen die op de vorige versie van de kaart stonden er na de vernieuwing ook nog op staan. Dit rapport moet hier een duwtje voor in de rug zijn, zodat deze complexen in ieder geval bij de Provincie kunnen blijven aankloppen mochten zij hulp nodig hebben. Voor de Provincie is een van de belangrijkste punten waarop gekeken wordt of er hulp, in welke vorm dan ook, geboden wordt. Ook het al dan niet hebben van een monumentale status (hierover later meer in hoofdstuk 7) is een van de zaken die hierin zwaar wegen. Het

op de cultuurhistorische waardenkaart staan van een complex geeft aan dat het een dergelijke waarde heeft, ook als het geen rijks- dan wel gemeentelijk monument is.

Het op de kaart staan wil echter niet zeggen dat het allemaal provinciale monumenten zijn. De Provincie wil enkel en alleen aangeven dat de gebouwen en structuren waarde hebben voor Brabant.

Bouwsteen Landschap

Deze nota gaat op verschillende zaken in die te maken hebben met het landschap en is opgesteld door de afdeling Ruimtelijke Ordening (Ontwikkeling en Regie). De bouwsteen, de naam zegt het eigenlijk al, is bedoeld om als opstap te werken voor de op te stellen structuurvisie. De notitie gaat voornamelijk over het landelijk gebied. De kloostercomplexen liggen over het algemeen ook in het meer landelijke gebied en zullen daarom veel te maken gaan krijgen met deze visie. Het is dan ook van belang dat in deze visie duidelijk wordt omschreven wat de belangrijke componenten van het landschap zijn en hoe deze behouden en versterkt kunnen worden. De aanpak die hierbij geformuleerd is, is de elementenbenadering. Het gaat hier om de benadering van hoe vaak een belangrijk element voorkomt. Dit principe wordt ook gehanteerd in de cultuurhistorische waardenkaart. Hoe vaker iets voorkomt hoe minder prioriteit het zou hebben is de gedachte.

De categorieën die hiervoor gehanteerd worden zijn; elementen die slechts een keer voorkomen, deze vallen vanzelfsprekend in de 1 categorie, de 10 categorie, de 100 categorie en de 1000 categorie. De kloostercomplexen vallen in de 100 categorie omdat er van deze complexen nog honderdtallen bestaan op dit moment (A. van Tilburg, 2009). De gedachte over deze categorie is dat er nog een flink aantal zijn en dat het daarom ook geen drama is als er een of twee wegvallen, maar mochten ze allemaal wegvallen zou er wel wat verdwijnen wat zeer beeldbepalend is voor Brabant. Waar het daarom om draait is een kritische massa. Tot welk moment kan een element wat honderd keer voorkomt verwijderden zonder dat het algemene beeld waar dit element voor staat wordt aangetast? De vraag wat betreft de kloostercomplexen is dan ook of er complexen kunnen verdwijnen, welke dit dan zouden zijn en welke dit ook absoluut niet mogen. Moet de Provincie hier gericht op sturen of maakt het niet uit welke er blijven bestaan zolang er maar rond de 100 overblijven?

Dit alles is interessant in het licht van de nieuwe WRO, beschreven in paragraaf 4.1. Hierin werd immers gesteld dat elke overheidslaag meer ruimte kreeg om zaken te ontwikkelen. Hier ligt dan ook een mogelijkheid voor de Provincie om, mocht blijken dat zij actief moeten gaan sturen, dit ook daadwerkelijk te doen.

De Provincie wil met de landschapsvisie in ieder geval inzetten op een open landschap waar door iedereen genoten kan worden van de landschappelijke en andere waarden. De cultuurhistorische van deze waarden zijn vervolgens weer verwoordt in de waardenkaart. Het gaat echter niet alleen om de huidige waarden die er bestaan, men wil ook nieuwe identiteitsdragers, waarden, toevoegen aan het landschap. Dit is voornamelijk de bedoeling door projecten die de Brabantse

mozaïek (die al in de inleiding genoemd werd) versterken. Deze wisselwerking tussen rode en groene zones moet Brabant, typisch Brabants houden, voor zijn inwoners maar ook voor de bezoekers (Provincie Noord-Brabant, 2008²).

Notitie erfgoed – Schatbewaarders van Brabant

Deze notitie geeft een beeld van het beleid dat tussen 2008 en 2011 gevoerd zal worden door de Provincie wat betreft het Brabantse erfgoed. De Provincie heeft hiermee zichzelf het volgende doel gesteld: Het doel is dat *“erfgoed wordt doorgegeven aan toekomstige generaties en dat het Brabanders kan helpen hun eigen identiteit te bepalen”* (Provincie Noord-Brabant, 2007).

De Provincie geeft in deze notitie ook duidelijk aan dat erfgoed en het behoud hiervan niet alleen gebeurd, maar dat het vaak meelift op andere beleidsgebieden, voornamelijk dat van de ruimtelijk ordening. Dit is een belangrijk punt omdat de Provincie hier de band tussen de twee afdelingen bevestigt.

Er worden in het document drie verschillende hoofdlijnen beschreven. Allereerst de lijn die door de Provincie ‘de schatten bewaren’ is genoemd en verder de lijnen ‘de schatten beleven’ en ‘de schatten ontwikkelen’. Onder de eerste lijn wordt erkend dat het rijk wel een groot aantal monumenten heeft benoemd maar hier niet al te veel geld voor over heeft en dat de gemeentelijke overheden over het algemeen ook weinig geld hebben om de cultuurhistorie van Brabant goed te onderhouden en in stand te houden. De Provincie ziet het daarom ook als haar taak om dit financieel te ondersteunen en ook om daar zelf een prioritering in aan te brengen om na te gaan welke zaken hun hulp het hardst nodig hebben.

De tweede lijn, de schatten beleven, gaat verder op het idee dat het leuk is dat er erfgoed is, maar dat het minstens zo belangrijk is om te weten wat dit precies inhoudt. Pas dan wordt het zinvol er geld in te investeren, aldus de Provincie. Zij geeft dan ook aan hier ook geld in te stoppen, om te zorgen dat de Brabanders weten wat voor erfgoed er in hun leefgebied aanwezig zijn en deze ook daadwerkelijk zo gewaardeerd kunnen worden. De laatste lijn, het ontwikkelen van erfgoed, gaat in op de Belvédère gedachte ‘behoud door ontwikkeling’.

Hoewel er in alledrie de lijnen niet specifiek ingegaan wordt op de kloostercomplexen in Brabant hebben zij alledrie invloed op wat er kan gebeuren met de kloostercomplexen. Het is echter zo dat er niets vastgesteld is in dit plan wat betreft de kloostercomplexen waardoor alle opties wat dat betreft nog open zijn. De kloostercomplexen worden overigens wel in het stuk genoemd maar dan in de paragraaf die gaat over religieus erfgoed. Deze paragraaf is opgenomen in de notitie omdat deze verscheen aan de vooravond van het jaar van het religieus erfgoed waardoor deze niet kon worden genegeerd. Ook hier wordt verder niets specifiek gezegd over wat er met de kloostercomplexen in de toekomst mag en kan gebeuren.

4.5 Gemeentelijk niveau

Ook gemeenten krijgen te maken met de kloostercomplexen die leeg komen te staan. Zij zijn zelfs vaak de eerste overheidslaag die hier van op de hoogte is in projecten. Grotere gemeenten hebben over het algemeen mensen in dienst die dergelijke zaken wel aankunnen qua expertise en hebben er vaak ook de mankracht zelf voor. Bij kleinere gemeenten ligt dit anders. Zij hebben vaak maar deeltijdambtenaren in dienst die een dergelijk groot project niet kan aansturen zoals het zou moeten. Deze gemeenten roepen daarom vaak de hulp in van de Provincie.

Gemeenten krijgen ook in hun bestemmingsplannen, en de procedures die hier omheen zijn te maken met de kloostercomplexen. Doordat deze complexen veelal een andere bestemming nodig hebben om te kunnen blijven voortbestaan moeten er in die gevallen bestemmingsplannen gewijzigd worden als het er op aan komt of kan hierop vooruitgelopen worden door een projectbesluit vast te stellen.

Niet alle gemeenten hebben echter door wat voor moois zij binnen hun grenzen hebben liggen en wat hier precies mee gebeurt. Iets wat in het geval van de kloostercomplexen, die snel aan het verdwijnen zijn, zonde zou zijn. De gemeentelijke rol zou daarom door de Provincie enigszins gestuurd kunnen worden door hier bijvoorbeeld in de structuurvisie aandacht aan te besteden of wellicht op andere manieren duidelijk te maken dat deze complexen zeker de moeite waard zijn.

4.6 Manieren van ingrijpen

Manieren van ingrijpen kan in dit onderzoek op twee manieren worden vertaald; als de rol van de Provincie in dit proces maar ook de manier waarop er omgegaan dient te worden met erfgoed en cultuurhistorie. Deze twee manieren zullen daarom beide in deze paragraaf behandeld worden, te beginnen met de rol die de Provincie op zich kan nemen. Hierna zal er, met hoofdstuk 3 in het achterhoofd, gekeken worden naar hoe identiteit een rol kan spelen in het ingrijpen in de ruimte. In het laatste deel zullen dan de verschillende manieren waarop met erfgoed omgegaan kan worden aan de orde komen.

Rollen van de Provincie

Van oudsher heeft de overheid de taak om het land te regeren. Dit heeft men wat betreft ruimtelijke ordening lang volgehouden door dit te doen via het principe van de toelatingsplanologie. Hierbij was alles voor de burger en bedrijven mogelijk, mits het niet verboden was door de overheidsinstellingen. Hierdoor was er in de tijd dat deze manier de boventoon voerde weinig ruimte voor initiatieven (Bannink en Engwerda, 2008).

Op het moment dat er in de jaren '90 steeds meer initiatieven vanuit het bedrijfsleven en particulieren begonnen te komen kwamen de verschillende overheidslagen tot de conclusie dat deze manier van werken niet veel langer vol te

houden was. De focus veranderde langzaamaan van toelatingsplanologie naar een meer interactief beleid (van der Arend, 2004). Hierbij gebruikten ambtenaren hun plaats om te mediëren tussen het politieke vlak en de ideeën vanuit de maatschappij.

De rol van de overheden veranderde hiermee ook, doordat zij niet meer alleen de regels formuleerden maar ook mee probeerden te denken om projecten zo goed mogelijk tot uitvoer te brengen. Termen als netwerkbenadering en procesmanagement hoorden opeens tot de vocabulaire van ruimtelijke planners.

Geleidelijk moest daardoor ook worden erkend dat de overheid niet langer de centrale rol meer had die het tot die tijd op dit vlak nog wel kende. Er zou vanaf die tijd alleen nog beleid gemaakt worden op hoofdlijnen zodat ook andere partijen hun verantwoordelijkheden konden gaan nemen en waarmaken, het accent werd daarmee definitief verschoven van toelating naar ontwikkeling (VROM-raad, 2004). Dit wil echter niet zeggen dat toelatingsplanologie hiermee van de aardbodem is verdwenen, de twee vormen bestaan vandaag de dag nog steeds, naast elkaar, het accent is alleen van het een op het ander geschoven (Plijete, 2006).

Binnen de trend die nu zichtbaar is, de hoogtijdagen van de ontwikkelingsplanologie worden er een aantal rollen toegedicht aan de overheid. Deze gelden zowel voor de rijks- als de provinciale en gemeentelijke overheden. Allereerst een soort bewaker die er voor zorgt dat de procesvoortgang niet in het gedrang komt, en aan de andere kant wordt ook van de overheid verwacht dat deze zich in het debat mengt als onderhandelaar (VROM-raad, 2004). Een derde rol die hier aan toegevoegd kan worden is die van financier; de overheid als geldpot voor de privaat geregelde ontwikkelingen (Needham, 2005).

De Provincie heeft zichzelf ook een aantal rollen toegedeeld in de interim structuurvisie. Deze luiden; ontwerper van beleid, regisseur, ontwikkelaar en beschermer (Provincie Noord-Brabant, 2008⁴). De eerst genoemde rol komt nog voort uit de tijd van de toelatingsplanologie en is en blijft ook een van de kerntaken van de overheid. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat de Provincie zichzelf deze rol toeschrijft. De rol van regisseur kan worden vergeleken met de rol die de VROM-raad bewaker genoemd wordt, zij het dat de Provincie Noord-Brabant dit iets uitgebreider voor zich ziet. De Provincie als ontwikkelaar kan worden vergeleken met de rol die door de VROM-raad onderhandelaar genoemd wordt. Zij nemen deel aan het proces als een van de partijen en de Provincie zal zelf proactief aan de slag gaan met zaken waarin zij dit noodzakelijk achten. Als laatste noemt de Provincie zichzelf een beschermer. Deze kan min of meer worden vergeleken met de rol van financier. Dit is niet zo een op een als de voorgaande rollen overeen kwamen, en kan vooral gevonden worden op het vlak van de cultuurhistorie. Het financiële aspect is echter wel de link tussen beide. De Provincie Noord-Brabant is namelijk zeer hard bezig met het beschermen van cultureel erfgoed door subsidies uit te geven, de projecten te financieren. Andere zaken worden echter door de Provincie niet specifiek op deze manier beschermd en zij zien hier een veel grotere rol in weggelegd voor zichzelf dan als alleen financier; alleen al het laten uitvoeren van dit onderzoek bewijst dit.

De rol van identiteit

Identiteit is iets, het werd in het voorgaande hoofdstuk al duidelijk, waardoor mensen zich thuis voelen op een bepaalde plek. De meeste plaatsen en landelijke gebieden worden tegenwoordig echter in een zodanig tempo bebouwd of 'overspoeld' door nieuwe bewoners dat de identiteit van een gebied steeds verder op de achtergrond raakt. Juist cultuurhistorische achtergronden en zaken uit het verleden bieden hierbij een houvast om toch de identiteit niet te verliezen in een snel veranderende omgeving. Het is daarom dat gebieden met veel van dergelijke aspecten hier ook optimaal gebruik van zouden moeten en kunnen maken (Metaal, 2005).

Zoals al eerder in hoofdstuk 3, en in het bijzonder in paragraaf 3.4, werd aangegeven, is de rol van identiteit in dit vraagstuk van groot belang. In die paragraaf werd al aangegeven dat door middel van een procesmatige aanpak gekeken zou moeten worden hoe de identiteit van een gebied versterkt kan worden door dragers hierbij in te zetten. De cultuurhistorie van een gebied waardoor het gebied een unieke uitstraling krijgt, en in Brabant vallen hier de kloostercomplexen ook onder, zijn hierbij van groot belang. Juist deze cultuurhistorie versterkt de zichtbaarheid van de geschiedenis en geeft Brabant een extra stukje identiteit. Iets waar ook de bewoners van Brabant zich mee kunnen identificeren in hun culturele identiteit.

Er zijn verschillende manieren op te noemen waarop er rekening gehouden kan worden met identiteit van een gebied. De eerste manier komt voort uit de manier van handelen in de jaren '70. Hierbij gaat men uit van een gebiedsgerichte benadering. Hierbij wordt er voornamelijk gekeken naar verschillende goed meetbare indicatoren zoals de bouwstijl en het bouwjaar, locatie en de grootte van gebouwen in het gebied. Het gaat in deze methode dan ook om harde, kwantificeerbare indicatoren (Reinders, 2004).

Een tweede manier om rekening te houden met identiteit in een gebied is om meer rekening te houden met de subjectieve dimensies van het gebied. Hierbij kan er dan naast de hierboven genoemde zaken ook rekening gehouden worden met bijvoorbeeld de beleving van de bewoners. Dit wordt over het algemeen gedaan aan de hand van mental-mapping en het laten aanwijzen van identiteitdragers van een gebied. Deze manier richt zich daarom ook meer op de culturele identiteit van de bewoners van het gebied dan op het gebied zelf (Fortuin en van der Graaf, 2005).

Tenslotte is er een derde manier die uitgaat van een cultuurprofiel. Deze manier richt zich op het zichtbaar maken van de beleving van een gebied en de binding die mensen hiermee hebben. Dit geldt niet alleen voor de bewoners van een gebied maar ook voor tijdelijke gebruikers (zoals recreanten), passanten en buitenstaanders. Deze manier richt zich dan ook volledig op het zichtbaar maken van de betekenis van een gebied voor mensen persoonlijk. Dit gebeurt aan de hand van mental-mapping, observeren en het houden van interviews. Door deze verschillende methoden te combineren ontstaat een complex beeld van de verschillende gedachten die er over een gebied bestaan. Hierbij kan gezocht worden naar de overeenkomsten zodat deze

versterkt kunnen worden. Deze overeenkomsten komen vaak tot uiting in verschillende historische of grote complexen. Deze zijn vaak beeldbepalend voor een bepaald gebied waardoor deze door veel mensen, wat hun achtergrond ook is, worden gezien als belangrijk voor het gebied (Huygen en Spierings, 2002).

Omgaan met cultuurhistorie

De kloostercomplexen in Brabant kunnen, zoals uit het voorgaande blijkt, gezien worden als identiteitsdragers van de Brabantse identiteit. Nu ook duidelijk is hoe de Provincie zou kunnen gaan handelen is het interessant om te zien hoe er dan precies omgegaan zou kunnen worden met cultuurhistorie, of te wel de kloostercomplexen. Deze zouden immers moeten blijven voortbestaan als het aan de Provincie ligt.

Hierbij komt de driedeling van Plato wederom om de hoek kijken. Het kan namelijk aan drie kanten de verkeerde kant op gaan met cultuurhistorie; in de vorm, de functie en de kennis. In dit onderzoek draait het uiteindelijk voornamelijk om het behoud van de vorm, waarbij de andere twee zaken daaraan ondergeschikt zijn. Immers als er geen kennis bestaat over wat het gebouw is of was maakt het ook niet uit wat precies de vorm ervan is. De functie is ondergeschikt aan de vorm bij historische panden. Bij andere panden waar het historische besef nog niet meespeelt zal dit altijd andersom zijn en zal daarom de vorm de functie volgen. Monumentale of andere oude panden hebben echter in het verleden bewezen dat de functie die zij hadden uitstekend bij de vorm paste en de vorm is op dit moment het enige wat de mensen van nu nog aan het verleden herinnerd. De functie zal daarom de vorm moeten volgen omdat de vorm niet zondermeer aangepast kan worden (Coeterier, 2000).

Om toch nog even kort in te gaan op de manieren waarop er ingegrepen kan worden door de Provincie op het moment dat de functie of kennis van een belangrijk pand dreigt te verdwijnen; bij de functie van een gebouw moet er vooral gezocht worden naar een functie die de vorm volgt (zie kader 1). De achteruitgang van kennis is op te vangen door deze kennis op verschillende manieren over te gaan brengen. Hierbij valt te denken aan projecten op scholen maar ook tentoonstellingen in musea et cetera.

Kader 1: herbestemmingen voor kloostercomplexen

Bij het vinden van een juiste herbestemming voor een kloostercomplexen kan vanuit twee kanten geredeneerd worden. Allereerst is dat vanuit het gebouw zelf en vanuit het karakter wat het gebouw uitstraald. Dit is over het algemeen een gevoel van ruimte, rust en geborgenheid (Pollman, 1995). Dit zijn zeer specifieke waarden die aan kloostercomplexen toegekend worden en in de Nederlandse samenleving steeds schaarser worden. Het is daarom ook van belang voor het karakter van deze kloostercomplexen om een functie te vinden die dit karakter niet teniet doet.

Een tweede uitgangspunt zijn de kloosterordes zelf. Hierbij zijn drie begrippen van belang: contempleren, ageren en wonen in gemeenschap. Dit zijn de belangrijkste functies die kloosters in het verleden, en tot voor kort hebben gehad, zoals al duidelijk werd in de voorgaande paragrafen. Een nieuwe functie kan dan ook het best bij een van deze functies, of meerdere hiervan, worden aangesloten (Kruidenier, 2007). De meest voorkomende functies zijn dan ook onderwijs-, dan wel zorginstelling. Ook het ombouwen tot een hotelfunctie of congrescentrum behoort vaak tot de mogelijkheden die voor de kloosterlingen acceptabel zijn (Bijsterveld, 2008; Hendrikx, 2008). In deze gevallen blijft de functie die de kloosters ook al hadden toen zij nog bewoond werden door monniken of nonnen zo goed als bewaard. Hierom zal in het geval van een van deze functies geen grote weerstand oproepen. Ook de functie wonen wordt aangemoedigd en zelfs bedrijvigheid wordt geaccepteerd (Hendrikx, 2008).

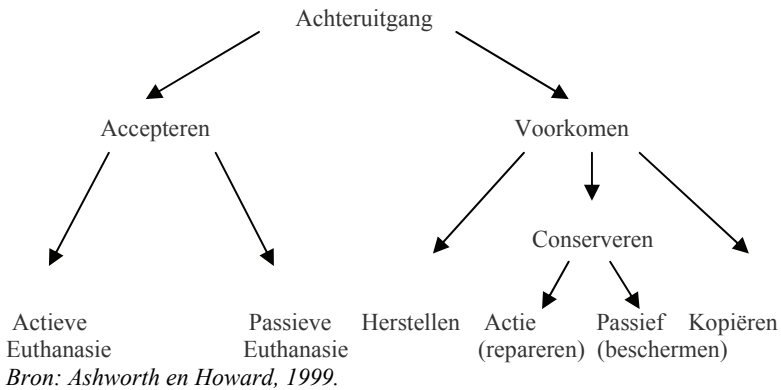
Functies die lijnrecht tegen de waarden en normen van kloosterlingen ingaan worden over het algemeen zo goed als mogelijk bestreden door de kloosterorden zolang zij hier nog de mogelijkheid toe hebben. Bij dergelijke functies valt te denken aan bestemmingen als een discotheek of bordeel. Dit zijn geen fictieve functies maar zijn echte plannen die ontwikkelaars hebben voorgesteld ‘omdat de complexen zo lekker in het buitengebied liggen’ (Caliauw, 2008).

Het meest belangrijk is het echter om te kijken naar hoe er gehandeld zou kunnen worden in het geval van verval van de vorm. Dit is ook iets wat kan gebeuren met de kloostercomplexen, zeker als deze leeg komen te staan nadat de oude functie er uit is verdwenen. Hierbij zijn een aantal reacties mogelijk, en al deze reacties komen voort uit de manier waarop er naar de cultuurhistorie gekeken wordt. Figuur 4.1 geeft een overzicht van deze manieren.

Zoals uit dit figuur blijkt zijn er twee hoofdstromingen die verklaren wat je met cultuurhistorie kunt doen op het moment dat blijkt dat de vorm van het gebouw dreigt te verdwijnen. Men kan proberen het te voorkomen of men kan het accepteren. Bij het accepteren zijn er twee opties om hier mee om te gaan; actieve en passieve euthanasie van, in dit onderzoek, de kloostercomplexen. In Nederland is passieve euthanasie geen reële optie omdat dit inhoudt dat er ruïnes ontstaan uit de kloostercomplexen. In de Nederlandse samenleving en de Nederlandse wetten is het echter niet geaccepteerd om gebouwen maar rustig hun gang te laten gaan, ruimte is immers schaars. Er zal voordat het zover kan komen dat een gebouw tot ruïne vervalt al een nieuwe functie voor het gebouw of de grond waar het op ligt zijn bedacht. Als er dan ook sprake is van een acceptatie van de achteruitgang van een kloostercomplex zal er altijd sprake zijn van actieve euthanasie.

Bij de mogelijkheden die voortkomen uit het voorkomen van de achteruitgang valt op dat Ashworth en Howard de mogelijkheid tot herstellen hebben toegevoegd. Deze had wellicht beter aan de andere kant kunnen staan onder accepteren. Er wordt immers al geaccepteerd dat er achteruitgang is en men gaat hier iets aan doen door het te herstellen. Dit is overigens wel een goede mogelijkheid voor de Brabantse kloostercomplexen omdat er in de meeste gevallen van deze complexen die niet langer bewoond worden door religieuzen inmiddels al een duidelijke achteruitgang in de vorm te zien is. Er is veelal achterstallig onderhoud waardoor de gebouwen zich niet meer in een staat bevinden waarmee er direct iets nieuws mee kan gebeuren.

Figuur 4.1: Mogelijke omgang met achteruitgang van Cultuurhistorie.

Het is echter in de meeste gevallen, zoals al duidelijk geworden is in de voorgaande hoofdstukken, niet mogelijk om dit herstel met functiebehoud te realiseren. Er zal daarom in de meeste gevallen een nieuwe functie moeten worden gegeven aan het gebouw, iets waar de Provincie en andere partijen zich terdege van bewust zijn. Ook hierin zijn goede en minder goede manieren te bedenken. De vraag is vervolgens welke functies er wel en welke niet bij een kloostercomplex zouden passen, zoals in kader 1 al werd benadrukt.

De laatste twee mogelijkheden om met cultuurhistorie die dreigt te verdwijnen om te gaan is volgens Ashworth en Howard (1999) het passief conserveren van het erfgoed en het kopiëren van het erfgoed om het voor het nageslacht te behouden. Het passief conserveren houdt in dat er alleen de nodige reparaties aan worden verricht om het casco te behouden, maar dat er verder geen actie wordt ondernomen het gebouw te ontwikkelen. Het kopiëren is het volledig namaken van een deel van het erfgoed om het te kunnen laten zien aan het nageslacht. Voorbeelden hiervan die al eerder aan bod kwamen in dit rapport zijn de haven in Woudrichem maar ook het

Archeon in Alphen aan de Rijn waar deze gebouwen ook volledig zijn nagebouwd om het verleden zichtbaar te maken.

4.7 Conclusie

Vanuit de verschillende nota's en de wet ruimtelijke ordening blijkt al dat de Provincie, en ook andere overheidslagen, zich proactiever zouden moeten gaan opstellen bij zaken waarbij zij dit belangrijk vinden. De filosofie is dat er ontwikkelingsplanologie bedreven wordt door alle overheidslagen, en dat dit gebeurd op een niveau waarop dit passend is. Niet voor niets staat in de Nota Ruimte vermeld 'decentraal wat kan, centraal wat moet'. Dit geldt ook voor de Provincie. Alles wat gemeenten en regio's zelf kunnen aanpakken hoeven Provincies zich niet mee te bemoeien.

Mocht het echter zo zijn dat de Provincie iets opmerkt als zijnde van belang voor de gehele Provincie dan wordt het zaak voor deze Provincie zich in dit debat te mengen. De vraag is dan of dit bij de Brabantse kloostercomplexen ook het geval is en in hoeverre deze proactieve rol uitgedragen moet worden door de Provincie. Op deze vragen zal later nog teruggekomen worden in de conclusie van het onderzoek. Voor nu kan worden gezegd dat de Provincie zelf deze rol min of meer wel als een van haar taken ziet. Verder zijn er drie andere rollen die allen betrekking hebben op de kloostercomplexen, te weten; maker van beleid, regisseur en beschermer. De waarheid wat betreft de rol die de Provincie in het geval van de kloostercomplexen zal moeten aannemen zal in het midden van deze verschillende zaken liggen.

Tenslotte is er ingegaan op de manieren waarop er omgegaan kan worden met de achteruitgang van cultuurhistorie. Het belangrijkste hierbij voor dit onderzoek is de achteruitgang van de vorm, die aangetast wordt door de achteruitgang van de veranderende functie en/of verdwijnende kennis. De achteruitgang van de vorm kan op zes verschillende manieren aangepakt worden waar de meeste van deze manieren wel tot de reële opties behoren. Slechts een van deze manieren valt uit de toon en dat is passieve euthanasie, wat in de Nederlandse samenleving voor gebouwen niet geaccepteerd wordt.

H5. De huidige situatie

In de voorgaande hoofdstukken is inmiddels een grote schat aan informatie naar boven gekomen wat betreft de manieren waarop er naar de kloostercomplexen gekeken kan worden en de manier waarop de Provincie hier een rol in zou kunnen spelen.

In het tweede hoofdstuk werd echter al gemeld dat de huidige situatie niet volledig vanuit literatuur beschreven kan worden. De belangrijkste reden hiervoor is dat deze situatie zeer aan verandering onderhevig is. Het was daarom ook nodig een eigen inventarisatie van te maken. Dit hoofdstuk zal deze inventarisatie behandelen zodat er een compleet beeld ontstaat van de kloostercomplexen in Brabant op dit moment.

Een ander punt waarom eigen onderzoek noodzakelijk was is omdat de gegevens van Heijsteeg en de KNR geen volledig beeld geven over alle zaken die van belang zijn in het licht van dit onderzoek. Zo is de grootste vraag in deze, wat is er met de andere kloostercomplexen gebeurd, wat zijn hun nieuwe bestemmingen en zijn deze wel duurzaam? Ook blijven er vragen open zoals, welke van deze kloosters zijn rijks- dan wel gemeentelijk monument en wat is hun ligging? Deze vragen worden in dit hoofdstuk beantwoord.

5.1 Aanpak analyse huidige situatie

Dat er op dit moment veel gebeurt met de Brabantse kloosters is inmiddels uit het voorgaande wel duidelijk geworden. Als belangrijkste reden hiervoor moet de atheïtisering van de bevolking genoemd worden zoals al bleek uit eerdere hoofdstukken. Deze lijkt steeds harder toe te slaan in de Katholieke kerk waardoor het van groot belang is dat ook de huidige situatie wat betreft de kloostercomplexen onder de loep genomen zal worden zodat er duidelijkheid komt over hoe het er nu precies voorstaat. Er diende hiervoor een eigen onderzoek opgesteld te worden omdat de gegevens die voorhanden waren inmiddels weer achterhaald zouden kunnen zijn en er geen recentere gegevens bekend zijn. Ook misten een aantal specifieke zaken die nodig waren om aan de hand van criteria in een later stadium uitspraken te kunnen doen over wat er moet gebeuren met de kloostercomplexen in Brabant.

Om uitspraken te kunnen doen hierover is een peildatum gekozen zodat er geen gegevens van verschillende tijden door elkaar kunnen gaan lopen. Deze peildatum is vastgesteld op 1 april 2009. Het kan daarom zijn dat bij het verschijnen van dit onderzoek de hieronder beschreven situatie inmiddels alweer veranderd is.

Bij de huidige situatie komen vanuit de Provincie een aantal vragen op en ook in het licht van dit onderzoek zijn er een aantal zaken die noodzakelijk waren om

helder te krijgen. De vragen die met dit deel van het onderzoek beantwoord moeten worden luiden:

- Hoeveel kloostercomplexen zijn er in Brabant op 1 april 2009? En hoeveel hiervan zijn nog in gebruik als klooster?
- Wat is de functie van alle andere kloostercomplexen die nog in Brabant aanwezig zijn? En hoe duurzaam zijn deze functies?
- Op welke plaats liggen deze complexen? Liggen zij in het stedelijk of buitengebied?
- Hoe is het met de monumentale status van de kloostercomplexen?

De eerste vraag spreekt uiteraard voor zich. De vraag over de huidige functies komt vanuit de Provincie. Bij de Provincie leefde de verwachting dat ook kloostercomplexen, met een minder duurzame functie, ook in de problemen kunnen komen. Om deze reden willen zij graag in beeld hebben met hoeveel van deze complexen ze eventueel ook te maken kunnen krijgen.

De vraag waar de kloostercomplexen liggen is ook een interessante. De ligging kan namelijk ook iets zeggen over de mate van noodzaak die er is om een kloostercomplex te hulp te schieten. Deze vraag is ook erg van belang in combinatie met de andere vragen over bijvoorbeeld de functie. Hier zal dan ook aandacht aan worden besteed bij het behandelen van de ligging.

Tenslotte is er de vraag over de monumentenstatus van de kloostercomplexen. Deze vraag komt ook vanuit de Provincie, voornamelijk omdat de Provincie Limburg ook bezig is met de kloostercomplexen in hun Provincie en zij zich voornamelijk richten op de rijksmonumenten. Dit is in Limburg dan ook het belangrijkste criterium waaraan de kloostercomplexen worden getoetst om te zien of ze door de Provincie geholpen worden. Hierbij werden vanuit de Provincie Noord-Brabant gelijk al vraagtekens geplaatst maar de vraag blijft spelen of dit in deze Provincie ook zo zou moeten gebeuren.

Kader 2: Werkwijze Provincie Limburg

Ook in Limburg speelt hetzelfde probleem als in Brabant met de daar aanwezige kloostercomplexen. Ook in Limburg wordt in deze complexen steeds vaker leegstand geconstateerd en komen er op korte termijn meerdere kloostercomplexen vrij te staan.

De Provincie Limburg is daarom in 2008 al begonnen met een zelfde onderzoek als nu in Brabant uitgevoerd wordt. Zij kwamen hierbij tot de conclusie dat om de kloostercomplexen te helpen blijven bestaan het noodzakelijk was hier een prioriteitsstelling op toe te passen. Deze is allereerst in Limburg uitgevoerd aan drie zeer simpele, en harde, criteria; ‘Staat het gebouw op dit moment leeg?’, ‘Betreft het een rijksmonument?’ en ‘Is het over vijf jaar nog een klooster?’.

Echter na een gesprek met een aantal medewerkers van de Provincie Limburg blijkt het helemaal niet zo eenvoudig te zijn.

Ook hier speelt de gedachte om andere criteria aan te wijzen waarmee er een nog betere prioritering kan worden vastgesteld. Dit blijkt vooral nodig omdat aan de hand van de eerder gebruikte harde criteria een dusdanig grote groep overbleef dat het niet mogelijk is om deze kloostercomplexen allemaal te helpen op een manier waarop dit zou horen (Gesprek Provincie Limburg).

Uitvoering

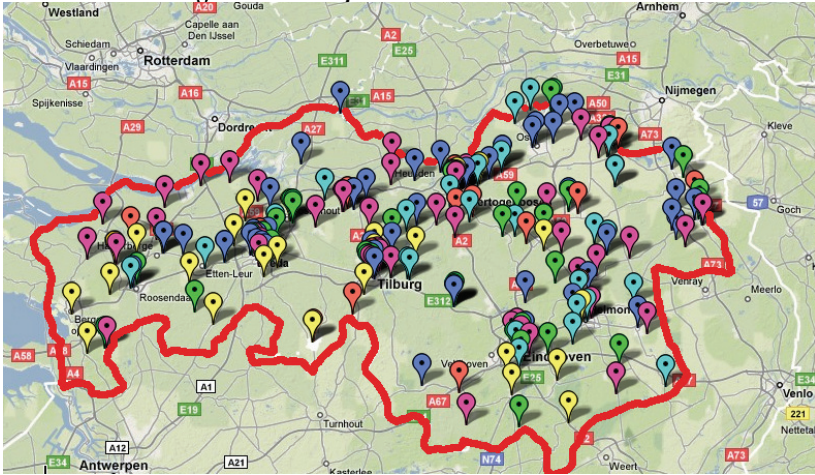
Om dit onderzoek te kunnen uitvoeren zijn verschillende gegevens gecombineerd en gebruikt. Allereerst is de cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie als startmateriaal gebruikt. Hierop staan de kloosters die een monumentale waarde hebben volgens de Provincie, en dit zijn ook de kloosters waar de Provincie zich al dan niet op zou willen richten. Kloosters die hier niet op vermeld worden vallen dan ook buiten dit onderzoek, al zal dit maar een enkeling zijn. Vervolgens is er ook gebruikt gemaakt van de al eerder genoemde inventarisatie uit 2003 van Heijsteeg en van de gegevens van de KNR (Konferentie Nederlandse Religieuzen). En is er aan de hand van internetbronnen (zoals de telefoongids en websites die ook bijna elk klooster tegenwoordig heeft) en telefonische gesprekken met de te bereiken (landelijke) hoofdstellingen van verschillende kloosterordes nagegaan in hoeverre deze gegevens per 1 april 2009 opnieuw veranderd zijn.

De ligging van de complexen is onderzocht met ‘Google Earth’ en veldwerk. Er is allereerst gekeken via de satellietbeelden van Google of de complexen in een van de drie onderscheiden (zie paragraaf 5.4) categorieën viel. Mocht dit aan de hand van de beelden niet duidelijk worden is onderzoek gedaan in het veld door op locatie te gaan kijken.

Om na te gaan welke gebouwen er op dit moment benoemd zijn als gemeentelijk monument is bij de verschillende Brabantse gemeenten een vraag uitgezet omdat er bij de Provincie geen actuele lijst met deze gegevens aanwezig is. Hierop is helaas niet van alle gemeenten een antwoord teruggekomen waardoor het niet met zekerheid gezegd kan worden hoeveel van de Brabantse kloostercomplexen een gemeentelijk monument zijn.

Op kaart 5.1 is een overzicht van de kloostercomplexen in Brabant te zien. Dit figuur geeft aan hoe de huidige situatie, per 1 april 2009, er op kaartbeeld uitziet. In bijlage 1 is de volledige lijst te vinden van de dezelfde inventarisatie en in de volgende paragraaf zal op deze gegevens wat dieper worden ingegaan. Ook zullen de gevolgen van de veranderingen die zich hebben voorgedaan sinds 2003 besproken worden voor zover hier uitspraken over te doen zijn.

Kaart 5.1: Aanwezige kloostercomplexen in Brabant.

Eigen onderzoek, 2009.

5.2 Analyse huidige situatie

Aanwezige kloostercomplexen

In totaal zijn er op dit moment in Brabant nog 220 monumentale kloostercomplexen aanwezig. Dit is een flinke afname van de lijst die in 2003 (Heijsteeg 2003) is samengesteld waar nog 247 kloostercomplexen werden vermeld. Hierbij moet gezegd worden dat, bij nader inzien, ook in Heijsteeg's onderzoek al bij een aantal van de complexen de vermelding 'gesloopt' stond. Waarom deze derhalve nog in het onderzoek van Heijsteeg voorkwamen is niet geheel duidelijk. Deze categorie is in dit onderzoek niet meer mee gerekend omdat het voor dit onderzoek niet interessant is om de gesloopte complexen mee te nemen. De Provincie kan voor en met deze complexen immers niets meer doen.

De volgende vraag die gesteld kan worden is de vraag of er inmiddels ook nog andere kloostercomplexen hun deuren hebben moeten sluiten sinds het opstellen van de lijst van het KNR. Volgens de laatste gegevens blijken er op 1 april 2009 nog 59 kloosters bewoond door hun eigen orde. Eén orde heeft in de paar maanden tussen deze twee inventarisaties hun deuren achter zich dicht moeten trekken. Het gaat hierbij echter niet om de monumentale kloostercomplexen die in het onderzoek van Heijsteeg belangrijk waren maar om alle kloosters in het algemeen.

Als er gekeken wordt naar het aantal monumentale kloostercomplexen (die voorkomen op de lijst van de Provincie als MIP panden) en die gegevens gecombineerd worden met de nog actieve kloosterorden en congregaties, blijkt dat

nog slecht 39 (!) van deze panden bewoond worden door een orde of congregatie. De overige 20 orden en congregaties hebben een huisvesting die niet onder de categorie monumentaal kloosterpand valt. Hierbij valt te denken aan orden en/of congregaties die al sinds jaar en dag een ander verblijf hebben, zoals een aantal orden die gevestigd zijn in gebouwen die van oudsher kastelen of landhuizen waren. Maar ook zijn er orden en congregaties die noodgedwongen zijn verhuisd naar een nieuwbouw accommodatie omdat het oorspronkelijke gebouw wat zij bewoonden te groot werd voor het slinkende aantal religieuzen, of gebouwen die niet voldoende naar de behoeften van de bewoners of de wettelijke eisen omgebouwd kon worden.

5.3 Huidige functie

Omdat er op dit moment nog maar 39 monumentale kloosterpanden bewoond worden door religieuzen betekent dit dat er maar liefst 181 complexen al dan niet herbestemd zijn. Het is dan ook interessant om na te gaan wat de huidige functies van deze complexen zijn. Zijn dit functies die in de lijn zijn van de oude maatschappelijke functies die de bewoners van de kloosters droegen toen zij deze complexen nog bewoonden?

Kijkend naar de functies die nu in de panden aanwezig zijn blijkt dat de woonfunctie het meest voorkomt (28,7%*), op de voet gevolgd door allerlei soorten van bedrijvigheid (27,6%*). Ook instellingen zoals zorgcomplexen (18,2%*), scholen en buurthuizen (samen 11,6%*) worden vaak gevestigd in oude kloosters. Om het overzichtelijk te maken voor verder onderzoek zijn de functies ingedeeld in 6 verschillende groepen, te weten:

- *Kloosters*: Deze groep omvat alle nu nog, in hoofdfunctie, als klooster dienstdoende complexen. Dit zijn de 39 kloostercomplexen die nog geen andere functie hebben gekregen. In deze groep valt daarom 17,7%** van de monumentale kloosterpanden.
- *Andere religieuze functies*: Deze groep omvat de kloostercomplexen die zijn herbestemd als kerk, opleidingscentrum voor religieuzen, retraitehuis, patronaatsgebouw of moskee. Van deze complexen zijn er op dit moment 16 in Brabant, wat neerkomt op een percentage van 7,2%**.
- *Wonen*: hieronder vallen alle kloostercomplexen die als hoofdfunctie wonen hebben gekregen en ook de complexen die in gebruik zijn als asielzoekerscentrum. Deze groep bevat op dit moment 52 complexen door heel Brabant. Dit is 23,6%** van het totale aantal van de monumentale kloostercomplexen in Brabant.
- *Zorg*: Onder deze categorie vallen alle kloostercomplexen waar nu op een of andere manier zorg wordt verleend. Dit kan variëren van bejaardenopvang tot medisch centrum. Van deze zorgcomplexen bestaan er op dit moment 33 in de Provincie Brabant, wat neerkomt op 15,0%** van het totale aantal.

- *Bedrijvigheid*: Onder deze verzamelnaam vallen alle kloostercomplexen die als hoofdfunctie op dit moment winkel, kantoor, andere soorten bedrijvigheid, horeca, atelier, congrescentrum of boerderij hebben. Van kloosters die nu gebruikt worden voor bedrijvigheid zijn er op dit moment 50 in heel Brabant. Deze groep heeft daarom een aandeel van 22,7%**.
- *Maatschappelijke functies*: Deze groep omvat alle kloostercomplexen die op dit moment, als hoofdfunctie, in dienst staan van de gemeenschap. Hierbij valt te denken aan buurthuizen, gemeentehuizen, rouwcentra of sociaal culturele centra maar ook scholen en crèches. Er zijn op dit moment in Brabant 27 kloostercomplexen die een functie hebben die in dienst staat van de gemeente. Dit komt neer op 12,3%** van alle monumentale kloostercomplexen.

Naast deze zes categorieën zijn er nog 3 monumentale kloostercomplexen waarvan niet duidelijk is geworden wat de functie is op dit moment. Zeer waarschijnlijk zijn deze kloostercomplexen omgevormd tot woonhuis, maar dit is niet met zekerheid te zeggen.

* *Deze percentages gaan uit van de 181 reeds herbestemde kloostercomplexen als de volledige referentiegroep.*

** *Deze percentages gaan uit van de volledige groep monumentale kloosterpanden, de 220 complexen, waar de percentages in de voorgaande paragraaf alleen uitgingen van de groep met al herbestemde kloostercomplexen.*

Duurzaamheid van de functies

Binnen deze verschillende functiegroepen kunnen ook nog grote verschillen aanwezig zijn zoals al duidelijk werd in de beschrijvingen van de verschillende groepen. Het kan erg verschillen of deze functies dan ook duurzaam zijn of niet. De ene soort winkel leent zich nu eenmaal beter om in een dergelijk pand te zitten dan een ander. Als een functie niet duurzaam is in het pand kan het zijn dat dit weer leeg komt te staan, met alle gevolgen van dien. Het is daarom van belang te kijken of er op dit moment kloostercomplexen zijn met een niet duurzame functie.

Er zijn een aantal functies die op dit moment in kloostercomplexen zitten waarbij getwijfeld kan worden aan de duurzaamheid. Een daarvan bleek uit een kort verkennend veldwerk wat in kader van dit onderzoek is uitgevoerd. Hierbij bleek dat drie van de kloostercomplexen die nu de functie gemeentehuis zouden hebben inmiddels alweer leeg staan, of tijdelijk worden bewoond. Een reden hiervoor is niet echt te geven, zeer waarschijnlijk heeft het met de binnenvorm te maken die zich niet altijd even goed leent om als kantoor te dienen.

Een andere functie waarbij de duurzaamheid in twijfel getrokken kan worden zijn specifieke zorginstellingen. Deze zijn vaak zo specialistisch dat deze in tijden van steeds groter wordende zorginstellingen niet zelfstandig kunnen overleven en overgeheveld worden naar de hoofdvesting van de instelling waaronder ze vallen. Ook zijn de ideeën over dit soort instellingen veranderd. Was het vroeger gewoon dat gehandicapte mensen in complexen buiten de bebouwde kom leefden,

tegenwoordig is de tendens juist dat deze mensen duidelijk onderdeel zijn van de samenleving en is het daarom niet gewenst ze in een hoekje weg te stoppen. Deze twee redenen maken het voor dit soort instellingen lastig om te overleven. Dit is bijvoorbeeld het geval in Oirschot (landgoed Groot-Bijsterveld) en in de Binckhof te Velp.

5.4 Ligging

Het volgende punt wat van belang kan zijn in het geval van de herbestemming van kloostercomplexen is de plaats waar deze liggen. Dit heeft te maken met de verwachting dat een complex in het stedelijk gebied makkelijker een nieuwe functie krijgt dan de complexen die solitair gelegen zijn. Dit geldt in mindere mate ook voor de complexen die aan de rand van bebouwing liggen, zij kunnen immers bij het stedelijk gebied betrokken worden door een nieuwe functie. Er is daarom nagegaan van alle complexen waar deze liggen, binnen bebouwing (hier verder aangeduid als stedelijk gelegen), in het buitengebied of half-stedelijk. In figuur 5.1 zijn de uitkomsten van deze vergelijking aangegeven, ook gelijk gecombineerd met de functies die in deze gebouwen huizen op dit moment.

Tabel 5.1: De ligging en de functie van de kloostercomplexen in Brabant.

<i>Functie</i>	<i>Buitengebied</i>		<i>Half-stedelijk</i>		<i>Stedelijk</i>		<i>Alle complexen</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Anders religieus	3	9,7	2	6,9	11	6,8	16	7,2
Bedrijvigheid	9	29,0	4	13,8	37	23,1	50	22,7
Klooster	8	25,8	5	17,2	26	16,3	39	17,7
Maatschappelijk	1	3,2	2	6,9	24	15,0	27	12,3
Wonen	4	12,9	10	34,5	38	23,8	52	23,6
Zorg	6	19,4	6	20,7	21	13,1	33	15,0
Onbekend	-	-	-	-	3	1,9	3	1,5
Totaal	31	100	29	100	160	100	220	100

Eigen onderzoek, 2009.

Na een analyse met ‘Google Earth’ en het bezoeken van complexen waarvan het niet direct duidelijk werd tot welke categorie deze behoorden blijkt dat er van het totale aantal kloostercomplexen 31 afgelegen van enige andere bebouwing in het buitengebied liggen. Dit komt neer op een percentage van 14,1. Hiervan zijn er acht nog in gebruik als klooster. De andere complexen hebben in de afgelopen decennia een andere functie gekregen.

Interessant hierbij is dat de woonfunctie, waarvan ion de vorige paragraaf nog werd gesteld dat deze verreweg het meeste voorkomt, in het buitengebied slechts

vier maal voorkomt. Er kan daarom met redelijke zekerheid gesteld worden dat de woonfunctie over het algemeen wordt toegepast op kloosters die binnen de grenzen van de bebouwing liggen. De functie bedrijvigheid komt het meest voor bij de kloosters die in het buitengebied zijn gelegen. Deze bedrijvigheid is het beste te beschrijven als bijeenkomstplaats. De meeste van deze kloostercomplexen zijn namelijk herbestemd tot congres- / conferentieoord of hotel.

Een ander opvallend punt is dat de vier complexen die zijn omgevormd tot zorgcomplex allen al een achtergrond hebben in deze richting. Zij hebben allemaal een geschiedenis met het opvangen van zieke of geestelijk gehandicapte mensen op het terrein en een verzorging die daar van vroeg tot laat geregeld is. Hierdoor is het makkelijker om deze functie bij een eventuele noodzakelijke functieverandering toch te behouden. Er wordt in het buitengebied slechts eenmaal een maatschappelijke functie gevonden bij de herbestemde kloostercomplexen, dit is in Rosmalen, een rouwcentrum.

Een tweede groep die is uitgelicht zijn de kloosters aan de rand van dorps- dan wel stadsbebouwing. Deze groep is onderscheiden om zicht te krijgen op de veronderstelling dat de complexen die midden in de bebouwing liggen makkelijker een nieuwe functie krijgen dan de kloosters die daar niet binnen vallen dan wel op de rand hiervan liggen. Van de aan de rand grenzende complexen zijn er in Brabant op dit moment 29 (13,2%). Van deze kloostercomplexen zijn nu nog slechts vijf complexen in gebruik als klooster.

Het grootste aandeel van deze halfstedelijke kloostercomplexen heeft als huidige functie wonen (34,5%). Ook zorg komt in deze groep kloosters redelijk vaak voor (20,7%). Wat hier ook interessant is, is dat deze zorg-groep voornamelijk bestaat uit geestelijke gezondheidszorg en opvang van minderheden zoals doven en geestelijke gehandicapten. Op andere liggingen worden vaker ook andere zorgfuncties gevonden zoals bejaardenzorg of medisch centrum. Ook de andere soorten functies (maatschappelijk, bedrijvigheid en anders religieus) komen in complexen met deze ligging voor, maar niet in grote aantallen.

De laatste groep zijn de meer stedelijk gelegen kloosters. Hierbij is het criterium gebruikt dat de kloostercomplexen in de bebouwde kom moet liggen, dit hoeft daarom niet te betekenen dat deze kloosters in grote stedelijke gebieden liggen, ook de complexen die liggen in kleine dorpen zullen hier stedelijke kloosters genoemd worden. Deze groep is verreweg de grootste met 160 kloostercomplexen (72,7%). Van deze groep zijn er nog slechts 26 in gebruik als klooster, dit komt neer op 16,1%.

De grootste groep van deze complexen, 23,8 procent, is herbestemd tot woning of woningen maar ook bedrijvigheid scoort met een percentage van 23,1 hoog als nieuwe functie voor deze complexen. De maatschappelijke functies en zorgfuncties ontploen elkaar niet zoveel met aandelen van respectievelijk 15,0 en 13,1 procent. Anders religieus is ook in deze categorie kloostercomplexen een niet erg populaire herbestemmingsfunctie, al komt deze hier wel iets vaker voor dan bij de complexen met een minder centrale ligging.

5.5 Monumentale status

De monumentale status van een gebouw kan ook van belang zijn. Het blijkt al uit het verhaal van de Provincie Limburg dat zij dit zelfs het meest belangrijke argument vinden om een kloostercomplex bij te staan als dat nodig blijkt te zijn. Er zijn tijdens dit onderzoek twee soorten monumenten bekeken, gemeentelijke en rijksmonumenten. De categorie van provinciale monumenten is niet behandeld omdat de Provincie Noord-Brabant geen van deze monumenten bezit, en ook niet op korte termijn van plan is deze te benoemen (W. van Leeuwen, 2009). Over de gemeentelijke status kunnen ook geen bindende uitspraken gedaan worden daar niet van alle gemeenten antwoord is gekomen op de vraag of zij kloostercomplexen binnen hun grenzen hebben die zij tot monument hebben benoemd.

Een andere reden waarom het interessant is om te kijken naar de monumentale status is omdat deze categorie dan goed te vergelijken valt met andere categorieën, zoals molens. Van deze categorie is het bekend dat in Brabant ongeveer elke molen die qua leeftijd monumentaal genoemd kan worden ook is aangewezen als rijks- dan wel gemeentelijk monument.

Vanuit de inventarisatie blijkt dat er op dit moment 78 kloostercomplexen een officiële monumentale status hebben. Hiervan zijn er twintig gemeentelijke monumenten (zover duidelijk geworden is), de overige 55 zijn rijksmonument. Ook zijn er op dit moment vier kloostercomplexen die op dit moment een procedure doorlopen om benoemd te worden tot gemeentelijk monument. Deze zullen in de komende jaren dan ook zeer waarschijnlijk deze status gaan krijgen, deze zijn in de onderstaande berekeningen echter niet meegenomen.

Het is wel opvallend te noemen dat er zo weinig rijksmonumenten zijn onder de kloostercomplexen. Is het bij de monumentale molens zo dat bijna alle molens benoemd zijn tot rijks- dan wel gemeentelijk monument, bij de kloostercomplexen is op dit moment nog geen kwart een rijksmonument. De reden die hiervoor gegeven kan worden is dat er al jaren veel aandacht uitgaat naar molens in Brabant en deze zelfs hun eigen subsidieregeling hebben. Naar kloostercomplexen is de afgelopen jaren veel minder, zo niet geen, aandacht uitgegaan.

De monumentale status kan ook worden gecombineerd met de andere punten waarop in dit hoofdstuk uitspraken gedaan zijn over de kloostercomplexen. Als er allereerst gekeken wordt naar de functies die zich hebben gevestigd in de monumenten blijkt dat op dit moment de meest voorkomende functie (22 maal) nog klooster is. Dit kan verklaard worden door het feit dat kloosterorden hun moederhuizen (het huis waar de orde begonnen is in Nederland en waarvandaan de orde zich heeft verspreid door het land) pas als laatste van de hand zullen doen. Doordat deze complexen vaak ook de oudste en, niet onbelangrijk, ook vaak de meest karakteristieke complexen zijn, zijn het vooral deze complexen die tot monument benoemd zijn.

De functie die daarna het meest voorkomt is bedrijvigheid (21 maal). Dit kan verklaard worden uit de mooie en/of statige uitstraling die de gebouwen vaak

hebben. Zij zijn daarom vaak interessant voor organisaties of bedrijven die dat graag ook uitstralen.

De volgende drie functies die toch ook redelijk vaak voorkomen zijn; zorg (12 keer), wonen (11 keer) en maatschappelijke functies (10 keer). Als deze aantallen omgezet worden in percentages en worden vergeleken met de functies bij alle kloostercomplexen samen (zie figuur 5.2) blijkt dat de functies klooster en bedrijvigheid in monumenten veel vaker voorkomt dan verwacht zou kunnen worden uitgaande van de verdeling van de functies in alle complexen. De functie wonen is daarentegen weer ondervertegenwoordigd bij de groep monumenten.

Tabel 5.2: Functies in monumenten en alle kloostercomplexen vergeleken.

<i>Functie</i>	<i>Monumenten</i>		<i>Alle complexen</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Anders religieus	2	2,5	16	7,2
Bedrijvigheid	21	26,9	50	22,7
Klooster	22	28,2	39	17,7
Maatschappelijk	10	12,8	27	12,3
Wonen	11	14,1	52	23,6
Zorg	12	15,3	33	15,0
Onbekend	-	-	3	1,5
Totaal	78	100	220	100

Eigen onderzoek, 2009.

Als de monumentale status vervolgens wordt gecombineerd met de ligging van de complexen ontstaat het beeld wat is weergegeven in figuur 5.3.

Tabel 5.3: Ligging en monumentale status van de kloostercomplexen in Brabant.

<i>Ligging</i>	<i>Monumenten</i>		<i>Geen monumenten</i>		<i>Alle complexen</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Buitengebied	12	15,4	19	13,4	31	14,1
Half-stedelijk	12	15,4	17	12,0	29	13,2
Stedelijk	54	69,2	106	74,6	160	72,7
Totaal	78	100	142	100	220	100

Eigen onderzoek, 2009.

Het blijkt uit dit figuur dat procentueel gezien meer monumenten zijn in het buiten- en halfstedelijke gebied zijn dan men vanuit de volledige cijfers zou mogen verwachten. De meeste monumenten blijken echter toch in het stedelijk gebied te liggen.

De verdeling van de monumenten over de verschillende liggingen van kloostercomplexen is echter niet echt afwijkend van de volledige groepen per

ligging. Waardoor er geconcludeerd kan worden dat de monumenten goed verdeeld zijn over de verschillende plaatsen waar zij kunnen liggen.

5.6 Conclusie

Na het analyseren van de plaatsen waar kloostercomplexen liggen, de monumenten daartussen en de functies die de gebouwen op dit moment hebben blijkt dat er nog maar een klein aantal kloostercomplexen in gebruik is als klooster. Een andere opvallende conclusie is dat er maar een klein aandeel van de kloostercomplexen een werkelijke monumentale status heeft als rijksmonument. Wat betreft gemeentelijke monumenten zou uit dit stuk hetzelfde geconcludeerd kunnen worden ware het niet dat hier te weinig gegevens over bekend zijn om hier serieuze uitspraken over te kunnen doen.

De verschillende functies die in de kloostercomplexen komen op het moment dat de religieuzen die ze bewoonden er uit moeten trekken om wat voor reden dan ook, zijn erg verschillend. Het indelen in een aantal groepen is daarom de meest overzichtelijke manier om te vergelijken welke soorten er nu precies het meest aantrekkelijk zijn. Er hoeft over de functies die in de kloostercomplexen komen niet heel moeilijk gedaan te worden, over het algemeen zijn dit zeer duurzame functies of functies die zo weinig aanpassingen vergen dat het gebouw op een goede manier behouden blijft.

H6. Empirische uitwerking

In het volgende deel van het onderzoek zal dieper worden ingegaan op wat de Provincie kan doen om de kloostercomplexen en hun eigenaren bij te staan en deze zo goed mogelijk te behouden. Hierbij worden de gegevens van de voorgaande hoofdstukken gecombineerd om te zien welke zaken er nog noodzakelijk blijken te zijn. Verder wordt er ook stilgestaan bij de manier waarop de Provincie op dit moment te werk gaat en wordt er nagegaan welke aanpak het beste zou zijn voor het behoud van de complexen.

Al eerder bleek dat de Provincie zelf nog niet een duidelijk beeld heeft van hoe er met cases waarin kloostercomplexen voorkomen omgegaan kan worden (dit is immers de reden van het houden van dit onderzoek). Het is daarom ook van belang een duidelijk beeld te krijgen van hoe er nu op gereageerd zou worden en natuurlijk ook hoe dit wellicht verbeterd kan worden. Dit beeld zal worden geconstrueerd door de meningen te vragen van een aantal betrokkenen om te zien wat voor hen de meest logische manier is van reageren op alles waar kloostercomplexen bij betrokken zijn.

Het is inmiddels al wel duidelijk geworden, vanuit hoofdstuk 4, hoe er met erfgoed omgegaan kan worden. Vanuit de Nederlandse gedachte is ‘passieve euthanasie’ (een van deze manieren) normaal gesproken direct af te schrijven omdat dit in Nederland geen reële optie zou zijn met de beperkte ruimte die hier aanwezig is. Deze mogelijkheid zal echter nog niet geheel van tafel worden geveegd, voornamelijk omdat deze manier in het buitenland wel meerdere keren is toegepast en daar wel zeer succesvol blijkt te zijn (RMNO, 2007)). De vragen die bij dit deel van het onderzoek opkomen zijn:

- Moeten de kloostercomplexen wel koste wat het kost bewaard blijven?
- Moet de Provincie zich hiermee bemoeien en waarom?
- Doet de Provincie op dit moment al voldoende?
- Waaraan zou de rol van de Provincie kunnen worden afgeleid?
- Welke rol moet de Provincie zichzelf aanmeten in het geval van de kloostercomplexen?

Deze en meer vragen zijn al te zien geweest door de rest van dit rapport heen. Er is echter nog niet op alle van deze vragen een duidelijk antwoord gekomen. Hiervoor is aanvullend empirisch onderzoek gedaan. De beschrijving van wat er hierin precies behandeld is en de wijze waarop is uitgewerkt in dit hoofdstuk.

6.1 Plan van aanpak

Nu de volledige situatie waarmee gewerkt zal moeten gaan worden duidelijk is en er vanuit de voorgaande hoofdstukken al een beeld geschapen is over wat de Provincie voor mogelijkheden heeft om de kloostercomplexen te behouden, en op welke manier men zich in de discussie kan mengen, is het tijd voor de volgende stap. Het

moet duidelijk worden wat de Provincie kan, wil en zou moeten doen met de kloostercomplexen in Brabant.

Dit alles is onderzocht met behulp van interviews. Deze zijn gehouden in de periodehalf mei-half juni 2009 en zijn afgenomen aan de hand van het van te voren opgestelde interviewprotocol. Deze is weergegeven in bijlage 2 en 3. Er zijn twee licht verschillende interviewprotocollen opgesteld, een voor medewerkers van de Provincie en een voor buitenstaanders die ook met kloostercomplexen te maken krijgen. Dit zijn ook de twee groepen die geïnterviewd zijn en die goed met elkaar vergeleken kunnen worden. Vanuit de interviews met de eerste groep, de medewerkers van de Provincie, kan een goed beeld worden geschapen van de huidige gang van zaken en de aanpak die nu wordt gehanteerd. Vanuit de interviews met de tweede groep, de groep met experts op verschillende vakgebieden, kan juist een goed beeld geschapen worden van de zaken die ook in ogenschouw genomen zouden kunnen worden om de kloostercomplexen zo goed mogelijk te behouden.

Het protocol bestaat uit een overzicht van de zaken die in het interview zijn behandeld. Hierbij zijn een aantal onderwerpen te onderscheiden: persoonlijke gegevens, reactie op de voorbeeldsituaties, reactie op de criteria en toekomstbeeld. Per onderwerp zijn een aantal hoofdvragen gesteld die voorzien waren van algemene antwoorden zodat de respondent hierop een snel antwoord kon geven. Hierop is vervolgens dieper ingegaan. De interviews hadden een gemiddelde duur van 1 uur.

Opbouw van de interviews

De interviews zijn opgebouwd aan de hand van het hiervoor al genoemde protocol. Het eerste deel hierbij bestaat uit de persoonlijke gegevens van de respondent. Hierna is begonnen met het werkelijke interview. Hierbij is gebruik gemaakt van een aantal zaken om de interviews zoveel mogelijk op elkaar te laten lijken zodat ze beter te vergelijken zijn.

Het eerste middel wat hiervoor gebruikt is, is een lijst met criteria waaraan de respondenten vinden, weten dan wel denken dat de kloostercomplexen beoordeeld worden voordat er besloten wordt wat er mee gedaan wordt door de Provincie. Deze lijst komt voort uit de voorgaande hoofdstukken van dit rapport. In paragraaf 6.3 is dit geheel uitgewerkt zodat deze lijnen ook duidelijk worden.

Een volgend middel waarvan gebruik is gemaakt zijn voorbeeldsituaties. Het is voor respondenten mogelijk hun eigen situatie waarmee ze bekend zijn te gebruiken, maar mochten zij niets kunnen bedenken zijn er een aantal voorbeeldsituaties van te voren vastgelegd zodat deze als achtergrond kunnen dienen. Door een situatie te hebben als uitgangspunt kan meer informatie losgekregen worden waardoor er een completer beeld ontstaat van hoe er nu precies gehandeld wordt bij cases met kloostercomplexen. De voorbeeldsituaties zijn beschreven in paragraaf 6.4 waar ook is aangegeven waarom juist deze situaties dan als voorbeeld genomen zijn.

Ook andere zaken die eerder in dit rapport ter sprake kwamen komen weer terug in dit empirische deel van het onderzoek. Zo is de rol van de Provincie een van de zaken waarnaar gezocht wordt. In hoofdstuk 4 werden al mogelijke rollen

aangegeven, in dit deel wordt gezocht naar de meest toepasselijke rol van de Provincie in de opgave van de kloostercomplexen. Ook de manieren van omgaan met achteruitgang, zoals beschreven in paragraaf 4.6 worden hier opnieuw behandeld. Ten slotte zullen ook de instrumenten die door hoofdstuk 4 heen vermeld zijn worden gebruikt om er achter te komen welke van deze instrumenten er nu al gebruikt worden maar ook juist welke instrumenten er gebruikt zouden moeten worden.

Wijze van gegevens interpreteren

Kwalitatief onderzoek is niet zo gemakkelijk te verantwoorden als de kwantitatieve variant. Toch zijn er methoden om dit alsnog zo goed mogelijk te doen. Over het algemeen wordt hierdoor de kwalitatieve stroom gegevens zo gevormd dat deze gaat lijken op een kwantitatieve groep gegevens. Dit gebeurt aan de hand van het labelen van de gegevens. Ook in dit onderzoek is van deze mogelijkheid gebruik gemaakt zodat er goede uitspraken gedaan kunnen worden over de verschillende zaken die aan bod horen te komen in de uitkomsten van de interviews. Ook is op andere manieren getracht het onderzoek zo goed mogelijk te verantwoorden.

Allereerst zijn de respondenten zorgvuldig uitgezocht zodat er een zo gevarieerd mogelijke groep respondenten ontstaan is. Hierna is gekeken naar de verschillende vragen die gesteld dienden te worden om de informatie die nog gezocht werd naar boven te krijgen. Hierbij zijn ook een aantal hypothesen opgesteld om na te gaan of de verwachtingen van de auteur, uit eigen mening en vanuit de onderzochte literatuur, juist zijn. Deze hypothesen geven richting aan het interview omdat er gericht gezocht wordt naar de bevestiging, dan wel ontkrachting, van de hypothesen.

Om dit alles te kunnen ordenen zijn er van alle afgenomen interviews transcripties gemaakt. Hierin zijn labels aangebracht. Deze zijn te vinden in het in paragraaf 6.6 weergegeven labelschema. De labels die hiervoor gebruikt zijn komen voort uit de hier voorgaande hoofdstukken, maar dit wordt ook in paragraaf 6.6 nog verder uitgelegd.

Aan de hand van deze labels kunnen de kwalitatieve gegevens nu worden geordend en kan er gericht gezocht worden naar de antwoorden op de vragen. Hierdoor ontstaat een grote lijn, en in veel gevallen een afwijkende lijn. Er is bij het interpreteren van de gegevens in de meeste gevallen uitgegaan van twee groepen, de mensen die bij de Provincie werken en de mensen die vanuit andere organisaties met kloostercomplexen bezig zijn. Deze twee groepen blijken ook vaak contrasterende zaken te zeggen. Hierdoor ontstaat een nog interessanter beeld, maar hierover meer in hoofdstuk 7 bij de uitwerkingen van de vragen.

6.2 De respondenten

De mensen die geïnterviewd zijn, kunnen allemaal vroeg of laat te maken krijgen met de klooster herbestemmingsopgave. Dit kan zijn in de functie die men bekleedt bij de Provincie maar ook vanuit de private of commerciële hoek voor de mensen die geïnterviewd zijn van buiten de Provincie.

Bij de Provincie is de procedure wanneer er een oproep van een gemeente, dan wel particulier, binnenkomt als volgt: allereerst zal een dergelijke aanvraag binnenkomen bij een gebiedsmakelaar of regiocoördinator van de Provincie. Gebiedsmakelaars zijn in dienst van de Provincie en besteden veel tijd in het gebied waar zij voor verantwoordelijk zijn. Hier praten en monitoren zij wat er op dat moment speelt op het gebied van ruimtelijke ordening. Zij zijn ook de persoon die als eerste vanuit de Provincie aan tafel gaan zitten bij onderhandelingen wat ruimtelijke ordening betreft.

De functie regiocoördinator houdt in dat men alles wat in een bepaalde regio gebeurt op het gebied van ruimtelijke ordening in de gaten houdt en het eerste aanspreekpunt is voor regionale initiatieven mocht er hulp of iets anders van de Provincie nodig zijn. Deze persoon zal normaal gesproken als er een opgave binnenkomt een team samenstellen dat samen met hem of haar de opgave kan bekijken en kan beslissen wat de noodzakelijke stappen zijn die genomen moeten worden om de opgave goed af te handelen. Het is afhankelijk van de regiocoördinator en de opgave die binnenkomt wie er voor deze overleggen worden uitgenodigd. Het grote verschil tussen de twee functies is dat de gebiedsmakelaar echt dagelijks in het veld werkt en de algemene en kleinere zaken aanpakt terwijl de regiocoördinator het gehele gebied in de gaten houdt en alles op grotere schaal coördineert.

De regiocoördinatoren hebben allen hun eigen achtergrond. De een komt uit een planologische hoek, de ander heeft een meer stedenbouwkundige of juridische opleiding gevolgd. Het is de bedoeling dat deze regiocoördinatoren met het team wat voor de opdracht geselecteerd wordt een compleet verhaal kan construeren en vertellen. Een stedenbouwkundige zal daarom bijvoorbeeld altijd ook een jurist en een ruimtelijk planner uitnodigen om mee te denken. Verder is het ook afhankelijk van de soort opgave die binnenkomt welke mensen van welke afdelingen er worden uitgenodigd. Er zullen opgaven zijn waar de expertise van een cultuurhistoricus niet nodig is, maar mocht uit de opgave al blijken dat dit waarschijnlijk wel nodig kan zijn zal er ook altijd iemand vanuit die hoek worden uitgenodigd. Naast dit verschil per opgave is er ook een verschil per coördinator. Iedereen heeft zo zijn of haar 'eigen' mensen waarmee men graag samenwerkt.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat begonnen is met de regiocoördinatoren en gebiedsmakelaars zelf. Aan hen is dan ook de vraag voorgelegd wie men in de situaties die beschreven zijn (zie hieronder) door hem of haar uitgenodigd zouden worden om mee te denken. Hiervan is een lijst samen gesteld om te kijken welke mensen hierbij het meest werden genoemd. Ook deze mensen zijn vervolgens

geïnterviewd om een completer beeld te krijgen van wat de Provincie in zulke situaties zou doen.

Naast deze rondvraag binnen de Provincie is een zelfde lijst vragen ook gesteld aan een aantal externe experts. Deze titel verdienen zij doordat zij zich op dit moment bezig houden met Brabantse kloostercomplexen, al dan niet dagelijks, en zij hierdoor een goed beeld hebben van de huidige situatie en vooral waaraan het op dit moment schort.

Hieronder volgt van alle gesproken personen een korte introductie van hun persoonlijke gegevens en de reden waarom juist zij geïnterviewd zijn. Deze gegevens zijn ontleend aan de interviews en beslaan het volledige eerste deel van de vier delen waaruit de interviews bestonden.

Gebiedsmakelaars en regiocoördinatoren

Mario Graat – Provincie Noord-Brabant Afdeling ROH (Ruimtelijke Ordening en Handhaving)

Gebiedsmakelaar Peel en Maas.

In deze regio zijn een aantal kloostercomplexen te vinden, een aantal daarvan worden op dit moment herbestemd of moeten binnen korte tijd een nieuwe functie krijgen.

Inge Kapteijns – Provincie Noord-Brabant Afdeling ROH (Ruimtelijke Ordening en Handhaving)

Regiocoördinator voor de regio Noord-Oost.

Haar werk doet zij vanuit een achtergrond als buitengebied planoloog, wat inhoudt dat zij voornamelijk van de planologische zaken op de hoogte is, en dat andere zaken, zoals juridische of stedenbouwkundige zaken door haar wel behandeld worden maar vaak met hulp van anderen.

In deze regio liggen een groot aantal moederhuizen van kloosterorden.

Andere provinciale medewerkers

Wies van Leeuwen – Provincie Noord-Brabant afdeling SCO (Sociale en Culturele Ontwikkeling)

Beleidsmedewerker Cultuurhistorie.

Richt zich voornamelijk op het verlenen van subsidies.

Hierbij komt hij ook in aanraking met kloostercomplexen die subsidies willen aanvragen.

Wanda Verstegen – Provincie Noord-Brabant Afdeling ROH (Ruimtelijke Ordening en Handhaving)

Is stedelijk planoloog voor de regio Meierij.

Dit houdt in dat haar achtergrond voornamelijk planologisch is en dat zij zich in deze rol vooral ook richt op de regio Meierij, waar een aantal kloosters in gelegen zijn.

Robin van Dijk - Provincie Noord-Brabant afdeling ECL (Ecologie)

Adviseur ecologie.

Wordt om advies gevraagd als er in cases een belangrijke ecologische waarde wordt gevonden of verwacht.

Externe betrokkenen

Jasper van Deurzen – Agro & Co

Werkt bij Agro & Co als projectregisseur. Houdt zich op dit moment vooral bezig met de kloostercomplexen in Brabant en wil hier goede, bij de kloosters passende bestemmingen voor vinden.

Jan Smits – Onderzoeker namens het Noord Brabants Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen.

Houdt zich al zeven jaar bezig met de kloostercomplexen in Brabant. Wil proberen de kloostercomplexen allemaal in beeld te krijgen en probeert hier een zo goed mogelijk en volledig mogelijk beeld van te scheppen. Zijn onderzoek is op dit moment zo goed als afgerond en zal binnenkort gaan verschijnen.

Rogier Moulen Jansen – KNR (Konferentie Nederlandse Religieuzen)

Secretaris van de KNR.

Houdt zich voornamelijk bezig met het wel en wee van de op dit moment nog bewoonde kloosters. Ook hij is daarbij bezig om te kijken hoe dit in de toekomst zal verdergaan omdat ook de KNR ziet dat er steeds meer kloostercomplexen in Brabant verdwijnen.

Jaques Akerboom – Monumentenwacht Brabant

Directeur, projectleider

Is op dit moment bezig een aantal kloostercomplexen te inspecteren voor een groter project waarin duidelijk moet worden hoe de kloostercomplexen in Nederland er voorstaan.

Peter Stutvoet - NV Monumentenfonds

Directeur

NV monumentenfonds Brabant houdt zich bezig met monumentale panden, koopt ze op, restaureert ze en geeft ze een nieuwe herbestemming. Ook kloosters vallen onder de groep gebouwen die zij op dit moment in de gaten houden.

6.3 Criteria

De criteria die gebruikt gaan worden als startpunt van de interviews zijn al eerder genoemd door dit rapport heen. Een aantal komt ook vanuit de Provincie zelf, omdat zij voordat er gestart werd met dit onderzoek het idee hadden dat het aan deze criteria zou kunnen liggen.

Allereerst de criteria die de Provincie zelf benoemd heeft. Deze criteria zijn ook terug te vinden in de inventarisatie die gedaan is hoofdstuk 5 en zijn: de ligging, de monumentale status, de huidige functie, de grootte van het complex en de toekomstwaarde. In dat hoofdstuk is ook per criterium aangegeven wat hier precies onder verstaan kan worden waardoor dit hier niet nogmaals aan de orde zal komen.

Opvallend is dat de criteria die de Provincie zelf ook al heeft aangegeven allen criteria zijn die zeer fysiek zijn. Hierbij gaat het er opvallend genoeg niet om criteria om te zien of het identiteitsdragers zijn, of om criteria die iets te maken hebben met datgene wat de gebruikers van de ruimte (gebruikers van Brabant in dit geval) vinden van de complexen.

Ook vanuit de gebruikte literatuur zijn een aantal criteria te genereren. Om te beginnen uit paragraaf 3.5 waar redenen genoemd worden om de kloostercomplexen niet te laten verdwijnen. Met deze zaken zal ook rekening gehouden moeten worden als er een beslissing genomen moet worden over een bepaald kloostercomplex. De criteria waar het vanuit deze paragraaf om gaat zijn: cultuurhistorische waarden, historische waarden, architectonische waarden, stedenbouwkundige waarden, gaafheid en zeldzaamheid.

Opvallend is ook om te zien dat deze criteria veel weg hebben van het lijstje wat vanuit de andere literatuur op te stellen is. In paragraaf 3.2 zijn een aantal criteria benoemd die vanuit de onderzoeken van Coetier naar boven kwamen. Hierbij werden drie hoofdstromen herkend, die hij ontleende aan het gedachtegoed van Plato: vorm, functie en kennis. Hieronder konden nog een aantal andere criteria worden geschaard te weten: compleetheid, uniekheid, schoonheid, vakmanschap en verzorgdheid.

Als nu alle tot nu toe gevonden criteria in een schema worden gezet ontstaat een beeld van de zaken waar naar gekeken zou kunnen worden door de Provincie als zij moeten beslissen of er kloostercomplexen hun aandacht verdienen. De gevonden criteria zijn ingedeeld in de drie hoofdstromen van Plato, een onderscheid wat al meerdere keren in dit rapport gemaakt is. In figuurvorm ziet het er als volgt uit:

Tabel 6.1: Criteria voor het behouden van de Brabantse kloostercomplexen onderverdeeld in drie hoofdstromen.

Vorm	Functie	Kennis
Compleetheid / gaafheid / ligging	Huidige functie	Cultuurhistorische waarden
Uniekheid / zeldzaamheid /	Nieuwe functie	Historische waarden
Schoonheid / grootte		Toekomstwaarde
Vakmanschap / stedenbouwkundige waarden / architectonische waarden		
Verzorgdheid		
Monumentale status		

In zekere zin zijn er een aantal criteria die elkaar overlappen. Ook zijn er verschillende schaalniveaus te ontdekken in de nu genoemde criteria. Deze zullen dan ook worden gecombineerd tot een hoofdcriterium met daaronder specifiekere criteria.

Om te beginnen zijn gaafheid en compleetheid en de ligging drie zaken die gecombineerd kunnen worden in een overkoepelende term ensemblewaarden. De twee eerste begrippen hiervan zijn eigenlijk ook nog overkoepelend en het begrip ligging is wat specifiekier. Het is daarom ook van belang om onder ensemblewaarden een aantal begrippen aan te wijzen waarop dit specifiekier kan worden ingedeeld. De drie zaken die hier het beste onder passen zijn; ‘Is de omgeving van toegevoegde waarde?’ (de ligging), ‘Is het gebouw van buiten compleet?’, ‘Is er niets later aan toegevoegd wat er afbreuk aan doet?’ en; ‘Is het gebouw aan de binnenkant nog compleet?’. Alle nieuw op te noemen criteria zijn terug te vinden aan het eind van deze paragraaf in tabel 6.2.

Ook uniekheid en zeldzaamheid komen eigenlijk op hetzelfde neer, al is de zeldzaamheid al iets specifiekier dan de uniekheid, dit begrip kan ook nog op andere zaken slaan, zoals de sfeer die het kloostercomplex uitstraalt. Dit criterium zal dan ook in het vervolg van dit onderzoek worden benoemd als uniekheid. Hieronder zullen de twee net benoemde specifiekere criteria benoemd worden.

Onder schoonheid werden specifieke kenmerken van een gebied of gebouw benoemd waardoor de grootte, wat een veel specifiekier criterium is hieronder valt. Vanuit de literatuur waren ook hier een aantal subcriteria te benoemen zoals de verhoudingen het kleurgebruik, het materiaalgebruik en de aanwezige detaillering.

Het vakmanschap wat Coeterier benoemde bestond uit verschillende fases van het bouwproces die allemaal uitgevoerd moesten zijn op een goede manier. Dit hoofd criterium zal dan ook worden onderverdeeld in verschillende andere criteria zoals de stedenbouwkundige en architectonische waarden en de technische uitvoering hiervan.

De verzorgdheid gaat meer over de onderhoudsstaat waarin een gebouw zich nu bevindt en dit kan ook in een aantal subcategorieën worden ingedeeld. Als subcriteria kunnen hierbij genoemd worden; de staat van de binnenkant en de buitenkant van het gebouw, de staat van het onderhoud aan de tuinen/omgeving en de vraag of alle gebreken zijn te restaureren.

Het criterium monumentale status kan ingedeeld worden naar overheidsniveau. Wellicht is in de ogen van de betrokken personen vanuit de Provincie een rijksmonument belangrijker dan een gemeentelijk monument. Dit onderscheid is daarom ook gemaakt als het om de lijst met criteria gaat. Ook is hier het provinciaal monument in opgenomen om te kijken of dit wellicht een manier zou kunnen zijn om kloosters hoger op de agenda te krijgen.

Het overkoepelde criterium functie kan onderverdeeld worden in twee specifiekere functies; de oude functie en de gewenste nieuwe functie. Beide zouden van invloed kunnen zijn als het gaat om het handelen van de Provincie waardoor beide zijn opgenomen. De oude functie wordt in dit geval ingedeeld in de categorieën waarin zij ook is ingedeeld bij het onderzoek naar de huidige staat van de complexen; klooster, anders religieus, bedrijvigheid, wonen, zorg en gemeenschappelijk. Ook de nieuwe functie wordt onderverdeeld in verschillende functies; functies die wel passend worden geacht en functies die dit in mindere mate worden geacht.

Kennis kan ingedeeld worden in drie verschillende criteria; de historische waarde van de kloostercomplexen, de cultuurhistorische waarde van de kloostercomplexen en de toekomstwaarde van de kloostercomplexen. Bij alle drie deze waarden zullen een aantal criteria worden geformuleerd zodat en een oogopslag duidelijk kan worden of deze wel of niet belangrijk zullen zijn voor de Provincie.

In tabel 6.2 is dit alles nogmaals in schema vorm te zien. Deze zelfde lijst is getoond aan de mensen die geïnterviewd zijn zodat zij aan konden geven welke van deze criteria in hun ogen van belang zijn in de gegeven situaties. Nu deze situaties en de criteria waarmee gewerkt zal gaan worden bekend zijn kunnen er ook hypothesen worden opgesteld die getoetst zullen worden aan de hand van de gehouden interviews.

Tabel 6.2: Alle criteria gecategoriseerd.

Vorm	Functie	Kennis
<p><u>Ensemblewaarden</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - is de omgeving een toegevoegde waarde? - Is het gebouw van buiten compleet? - Is er niets in latere tijd toegevoegd? - Is de binnenkant nog compleet? <p><u>Uniekheid</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Is het een zeldzaam gebouw? - Heeft het een eigen sfeer? <p><u>Schoonheid</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Grootte van het complex - Verhoudingen in de bebouwing - Aanwezige detaillering - Het materiaalgebruik - Kleuren van het complex <p><u>Vakmanschap</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Stedenbouwkundige uitvoering - het architectonische ontwerp - Technische uitvoering van de bouw <p><u>Verzorgdheid</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - In welke staat is het gebouw? - Hoeveel moet er aan worden gerestaureerd? - Is de binnenkant in dezelfde staat? - Is de omgeving goed onderhouden? <p><u>Monumentale status</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Rijksmonument - Provinciaal monument - Gemeentelijk monument 	<p><u>Oude functie</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Klooster - Anders religieus - Bedrijvigheid - Wonen - Zorg - Voor de gemeenschap <p><u>Nieuwe functie</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - De functie past bij het karakter van het complex - De functie past niet bij het karakter van het complex 	<p><u>Historische waarde</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - De geschiedenis achter het complex <p><u>Cultuurhistorische waarde</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - De waarde die het complex heeft als erfgoed van Brabant <p><u>Toekomstwaarde</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Is het gebouw toekomstbestendig? - Is de huidige functie toekomstbestendig? - Is de nieuwe functie toekomstbestendig?

6.4 De voor te leggen situaties

De situaties die gebruikt kunnen worden in het interview zijn voor een deel geïnspireerd door al huidige processen. Hierbij zijn herbestemmingsprocessen van kloosters uit het verleden en het heden als voorbeeld genomen. De situaties die de respondenten voorgelegd krijgen, als zij zelf geen voorbeeldsituatie hebben, zijn;

Eikenburg te Eindhoven

Dit klooster, wat een rijksmonument is, ligt binnen het stedelijke gebied, zij het wel aan de rand. Het beslaat een flink oppervlakte en fungeert op dit moment als een groene buffer tussen Eindhoven en Aalst. Het klooster is op dit moment nog bewoond door een aantal kloosterlingen die ook steeds meer andere activiteiten toelaten op hun grond, functies die echter wel bij hun oorspronkelijke taken passen. De gemeente Eindhoven heeft zijn zinnen ook op het terrein gezet maar de monniken weigeren daar te vertrekken en hebben het zelfs zo geregeld dat als zij daar noodgedwongen zouden moeten vertrekken de gebouwen overgaan in een stichting waardoor de gemeente er geen beslag op kan slaan.

De Binckhof te Velp

Dit kloostercomplex, wat staat geregistreerd als rijksmonument, is al jarenlang niet meer in gebruik als klooster. Het ligt aan de rand van Velp en werd de afgelopen jaren gebruikt als zorgcomplex voor geestelijk gehandicapte mensen. Voor de inwonende patiënten zijn een groot aantal paviljoens gebouwd op het terrein, wat verder ook tot landschappark is benoemd om de grote verscheidenheid aan flora en fauna die hier aanwezig is. Het klooster zelf staat al jaren leeg, en is ook redelijk vervallen. Op dit moment is er sprake van dat een projectontwikkelaar het kloostercomplex zelf en omliggende gebied (daar waar de paviljoens staan) om te bouwen tot woningen en een aantal gebouwen wil gebruiken om maatschappelijke functies in te plaatsen.

Het kruisherenklooster van St. Agatha

Klooster St. Aegten is tot op heden bewoond door een aantal monniken. Het complex is echter te groot geworden om nog door de groep gebruikt te worden waardoor er een tweede functie bijgekomen is in het complex. De monniken hebben samen met een stichting een archief opgezet voor het Nederlandse kloosterleven. In dit archief kunnen alle kloosterorden hun eigen archieven plaatsen als zij zelf dit niet meer kunnen onderhouden. Dit archief wordt door de stichting samen met de kloosterorde gerund en bevindt zich in een rijksmonument wat buiten de bebouwde kom gelegen is. Er moet dan ook veel onderhoud aan dit gebouw gepleegd worden om het in goede staat te kunnen houden.

Huize Assisië te Biezenmortel

Dit kloostercomplex wordt al sinds jaar en dag gebruikt om mensen met een handicap te verzorgen. Dit gebeurde al door de monniken die hier vroeger woonden en dit zal blijven gebeuren door de zorgstichting die het complex nu in handen heeft. Het betreft hier geen rijksmonument en het complex ligt niet in de buurt van het dorp waardoor het erg afgelegen ligt.

6.5 Hypothesen

Voorafgaand aan het houden van de interviews zijn een aantal hypothesen opgesteld. De uitkomsten van de interviews zullen antwoord geven op de vraag of deze al dan niet juist zijn. Deze hypothesen zijn geformuleerd aan de hand van de literatuur en andere verzamelde gegevens maar komen ook uit eigen verwachtingen. Per hypothese staat dan ook kort de verklaring van deze stelling beschreven. De hypothesen zullen voor het volgende hoofdstuk de leidraad zijn voor de conclusies en daar een voor een behandeld worden.

Hypothese 1: Men is het er over eens dat de kloostercomplexen bewaard moeten blijven voor komende generaties.

De Provincie is er met het uitgeven van de opdracht voor dit onderzoek vanuit gegaan dat er behoefte is aan het behouden van de kloostercomplexen. Ook vanuit de literatuur die in dit onderzoek gebruikt is wordt duidelijk dat het van groot belang kan zijn de complexen te bewaren voor het nageslacht.

Hypothese 2: De monumentale status zal een belangrijk criteria zijn voor alle betrokken partijen.

Deze hypothese komt voort uit het feit dat monumentale gebouwen op dit moment, een belangrijke factor zijn in het beleid van de Provincie. Vanuit de afdeling cultuurhistorie werken er dagelijks mensen om te zorgen dat de monumenten in de Provincie behouden blijven. Niet voor niets worden de panden met monumentale waarden specifiek genoemd op de cultuurhistorische waardenkaart.

Hypothese 3: De criteria die vallen onder de hoofdstroom kennis zullen door de Provincie zelf vaker genoemd worden dan de twee andere hoofdstromen.

Doordat de kloostercomplexen voor de Provincie gelden als identiteitdragers wordt er vanuit gegaan dat er op dit moment vooral aandacht is voor de kennis die mensen hebben van de gebouwen. Als deze kennis niet aanwezig is worden de gebouwen namelijk ook niet herkend als kloostercomplexen en zullen zij niet bijdragen aan de identiteit van Brabant.

Hypothese 4: De mensen die dagelijks met cultuurhistorie aan het werk zijn zullen het meeste criteria selecteren.

De opgestelde criteria komen voornamelijk voort uit de gedachte dat de gebouwen van cultuurhistorische waarde zijn en geven hiervoor redenen aan. Het valt dan ook te verwachten dat mensen die hier dagelijks mee bezig zijn meer van deze elementen herkennen in de kloostercomplexen dan mensen die op een andere manier naar deze complexen kijken.

Hypothese 5: Mensen van andere partijen dan de Provincie zullen andere criteria benoemen dan mensen die bij de Provincie zelf werken.

De mensen die bij de Provincie werken zijn niet dag in dag uit bezig met kloostercomplexen. Een aantal van de externe mensen is dit juist wel. Het is daarom de verwachting dat vooral deze mensen meer criteria zullen benoemen die in hun ogen van belang zijn dan mensen die bij de Provincie werken en er niet elke dag mee worden geconfronteerd.

Hypothese 6: De genoemde criteria zullen duidelijke verschillen vertonen als er gekeken wordt naar complexen in het buitengebied versus die in het stedelijk gebied.

Een van de criteria die in het vorige hoofdstuk genoemd is en waarvan ook verwacht wordt dat alle partijen deze zullen noemen is de ligging. Het lijkt erop dat de complexen die liggen in het buitengebied minder makkelijk herbestemd worden, waardoor er door de Provincie wellicht voor deze gebouwen extra aandacht gegeven zou moeten worden.

Hypothese 7: Ook de nieuwe functie van een kloostercomplex is van invloed op de gekozen criteria, hoe duurzamer deze functie, hoe minder hulp er vanuit de Provincie zal worden geboden.

Tijdens verkennende gesprekken bij de Provincie bleek de nieuwe functie ook van belang voor de mensen die daar werken. Ook vanuit de voorgaande hoofdstukken kan worden verwacht dat als het proces van herbestemming op dit moment goed loopt de hulp van de Provincie niet extreem hard nodig zou zijn.

Hypothese 8: Er wordt onderkend dat de manier van werken wellicht niet voldoende is om de kloostercomplexen te kunnen behouden voor het nageslacht.

Deze gedachte is de reden voor de Provincie geweest om dit onderzoek uit te laten voeren. Het is dan ook niet meer dan logisch dat deze gedachte ook een van de hypothesen vormt.

Hypothese 9: De Provincie zal zich een meer proactieve houding moeten aanmeten in het geval van de kloostercomplexen. Vanuit de wet ruimtelijke ordening wordt er sinds deze vernieuwd is de mogelijkheid gegeven om proactief op zaken te reageren. Dit geldt voor Provincies als het een taak betreft die van Brabants belang is. Het is daarom ook de verwachting dat men zal antwoorden dat de Provincie inderdaad meer proactief moet gaan reageren in het geval van de kloostercomplexen.

6.6 Labelschema

Nu uit de voorgaande paragrafen duidelijk geworden is waar de gegevens vandaan komen is het tijd om deze in een schema te zetten om de antwoorden van de respondenten te kunnen interpreteren. De meest overzichtelijke manier hiervan is het coderen per vraag. Op deze manier zullen de interviews tenslotte ook uitgewerkt worden in het volgende hoofdstuk. Hierbij wordt elke woord wat van belang is in het antwoord van de vraag voorzien van een label. Hieronder is daarom in schematische vorm aangegeven per vraag op welke woorden in het antwoord er specifiek gelet is. Hierbij is ook direct aangegeven welk nut de vraag heeft, zodat ook direct duidelijk is waarom de vragen zijn gesteld.

B1. Kent u voorbeelden van kloostercomplexen die de hulp van de Provincie kunnen gebruiken?

Nodig voor: Algehele interview, overzicht
Labelen aan de hand van: Elke genoemde voorbeeldsituatie.

B2. Hoe komt de Provincie zulke opgaven op het spoor?

Nodig voor: Algehele interview, overzicht
Labelen aan de hand van: Elke genoemde manier van ontdekken.

B3. Welke punten van de lijst zijn voor u het belangrijkste om kloosters te willen bewaren, kortom wat maakt deze complexen zo speciaal?

Nodig voor: Hypothese 2, 3, 4, 5, 6, 7
Labelen aan de hand van: Alle in paragraaf 6.4 genoemde criteria.

B4. Wat is de reactie van de Provincie volgens u?

Nodig voor: Hypothese 8, 9
Labelen aan de hand van: Alles wat een reactie impliceert.

C1. Welke van de genoemde criteria zijn voor u, vanuit uw functie, het belangrijkste om aandacht te gaan besteden aan het kloostercomplex in kwestie?

Nodig voor: Hypothese 2, 3, 4, 5, 6, 7

Labelen aan de hand van: Alle in paragraaf 6.4 genoemde criteria.

C2. Welke criteria zouden er eigenlijk ook aandacht moeten krijgen, maar krijgen het (veel) te weinig?

Nodig voor: Hypothese 2, 3, 4, 5, 6, 7

Labelen aan de hand van: Alle in paragraaf 6.4 genoemde criteria.

C3. Zijn er op dit moment ook criteria die, zover u weet, gehanteerd worden waarvan u zegt, die zijn overbodig?

Nodig voor: Hypothese 2, 3, 4, 5, 6, 7

Labelen aan de hand van: Alle in paragraaf 6.4 genoemde criteria.

D1. Moeten de kloostercomplexen wel bewaard worden? En ten koste van wat?

Nodig voor: Hypothese 1

Labelen aan de hand van: Voor eerste deel: Ja/nee

Voor tweede deel: Alles wat laat blijken dat andere zaken belangrijker zijn dan kloostercomplexen.

D2. Op welke manier zou dit moeten gebeuren?

Nodig voor: Hypothese 8, 9

Labelen aan de hand van: De in paragraaf 4.6 genoemde manieren en andere door de respondenten te noemen manieren.

D3. Hoe zou de rol van de Provincie in uw ogen in de toekomst moeten zijn bij de herbestemming van kloosters?

Nodig voor: Hypothese 8, 9

Labelen aan de hand van: De in paragraaf 4.6 genoemde rollen van de Provincie, en eventueel andere manieren.

D4. Zou de Provincie ook proactief moeten gaan reageren op wat er speelt in de maatschappij wat betreft kloostercomplexen?

Nodig voor: Hypothese 8, 9

Labelen aan de hand van: Ja/nee en ja, mits

D5. Voor wie is er precies een rol weggelegd? Moet dit vanuit RO of vanuit een ander bureau (zoals SCO) worden gecoördineerd?

Nodig voor: Hypothese 8, 9

Labelen aan de hand van: ROH, SCO, ECL, ECO of andere genoemde afdelingen/organisaties.

D6. Moet hiervoor een eenduidig beleid komen of is de manier die nu gehanteerd wordt afdoende?

Nodig voor: Hypothese 8, 9

Labelen aan de hand van: Ja/nee en alle andere antwoorden die een oordeel aanduiden.

Er zijn vervolgens ook nog meerdere manieren om deze gegevens te tellen. Het kan immers zo zijn dat de respondent een woord niet letterlijk zegt maar wel eigenlijk dat begrip bedoeld. Deze secundaire manier van noemen wordt daarom ook in de tellingen meegenomen, maar zullen wel apart genoemd worden. Ook worden sleutelwoorden wel eens genoemd nadat de interviewer er specifiek naar vroeg, in dit geval zal dit ook altijd bij de uitwerken aangegeven worden, om een zo objectief mogelijk beeld te kunnen geven van de antwoorden.

Er zal daarom per uitgewerkte vraag begonnen worden met een schema waarin wordt aangegeven welke van de labels er daadwerkelijk zijn gevormd en hoe vaak deze, direct en indirect zijn genoemd. Hierna volgt per vraag een algemene uitwerking die de lijn van de antwoorden zal verwoorden.

H7. Uitkomsten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van de gehouden interviews besproken worden. Dit gebeurt aan de hand van de verschillende hoofdvragen, uit het protocol, die gesteld zijn. De in het voorgaande hoofdstuk opgestelde hypothesen zullen dienen om de conclusies van dit hoofdstuk te kunnen structureren.

Per vraag is er begonnen met een schema waarin aangegeven is welke woorden gelabeld zijn en ook hoe vaak deze woorden voorkwamen. Bij sommige vragen is dit gedaan met een onderscheid tussen intern en extern, waar intern (I) staat voor medewerkers van de Provincie en extern (E) voor de andere experts.

Alle antwoorden zijn verder opgedeeld in vier categorieën; ‘direct zelf’, ‘indirect zelf’, ‘direct na suggestie’ en ‘indirect na suggestie’. Direct verwijst hierbij naar het letterlijk noemen van de term, indirect verwijst naar het wel bedoelen van de term maar het niet expliciet uitspreken van de term zelf. De twee categorieën met ‘na suggestie’ zijn toegevoegd omdat bij enkele vragen sommige respondenten niet zelf op een antwoord konden komen, er zijn toen een aantal suggesties gedaan voor antwoorden om ze op weg te helpen. Deze antwoorden zijn daarom met een beetje hulp teweeg gebracht waardoor het goed is deze apart te noemen.

Na deze schema's is de grote lijn van de antwoorden verwoord. Hierbij wordt in sommige gevallen diep op de schema's ingegaan, in andere gevallen minder omdat dan de achterliggende gedachte meer van belang is.

7.1 Reacties op de voorbeeldsituaties

Kent u de beschreven situaties (of een hiermee vergelijkbare situatie)?

Tabel 7.1: Reacties op de vraag: Kent u de beschreven situaties (of een hiermee vergelijkbare situatie)?

Voorbeeldcomplex	Direct zelf	Indirect zelf	Direct na suggestie	Indirect na suggestie
De Binckhof te Velp	III		II	
Kruisherenklooster te St. Agatha	III		II	
Haarendaal te Haaren	II			
Klooster te Zijtaart	I		I	
Klooster te Stevensbeek	I			

Eigen waarnemingen, 2009.

Tijdens de gehouden gesprekken bleek dat de meeste mensen inderdaad voorbeelden kenden van kloostercomplexen waarbij nu een herbestedingsproces speelde. Het was daarom ook makkelijker om vanuit deze situaties te spreken dan vanuit de voorbeeld situaties omdat hiermee veel meer details wat betreft de processen naar boven komen dan met hypothetische gevallen. De situaties die derhalve genoemd zijn door de respondenten zijn:

- Mariendal / de Binckhof in Velp, een van de oorspronkelijke voorbeeldsituaties.
- Het kruisherenklooster in St. Agatha, ook een van de oorspronkelijke voorbeeldsituaties
- Het klooster in Zijtaart. In dit klooster wordt op dit moment een multifunctioneel centrum gepland, met allerlei voorzieningen voor de hele kern. Het is daarom in handen van een projectontwikkelaar.
- Haerendal in Haaren In dit oude kloostercomplex zit op dit moment een kantoorunit. De ontwikkelaar, die overigens ook de eigenaar van het gebouw is, wilde alle jaren '70 uitbouwen verwijderen en er nieuwe nieuwbouw aan toe voegen. De Provincie zag dit niet als wenselijk (in ieder geval niet de manier die de ontwikkelaar voor ogen had). De Provincie heeft zich in deze case dan ook nadrukkelijk bemoeid met wat er wel en niet aan het gebouw mocht worden veranderd.
- Het klooster in Stevensbeek. In dit klooster hebben toen het leeg kwam te staan, allereerst een aantal asielzoekers gezeten. Inmiddels is dit AZC hier ook verdwenen en wordt het gebouw omgebouwd tot school en recreatiegebouw. Ook hier is het gebouw in handen van een projectontwikkelaar.

Met deze voorbeelden werd het praten nog net iets makkelijker dan met de origineel voorgestelde situaties omdat een ieder over een aantal van deze cases meer kon vertellen dan alleen de standaard zaken. Hierdoor is een duidelijker beeld naar voren gekomen van de zaken die allemaal spelen op het moment dat er gesproken gaat worden over het herbesteden van een kloostercomplex.

Vanuit de externe hoek is er uiteindelijk meer gepraat over de algemene gang van zaken en is er, een kleine uitzondering daar gelaten, niet specifiek ingegaan op een bepaalde case. Dit omdat dit, zo bleek, het interview alleen maar lastiger maakte omdat er op een niveau gepraat werd waarop deze mensen over het algemeen niet bezig zijn met kloostercomplexen. Alle externe partijen zijn namelijk meer bezig met het algemene plaatje en niet met specifieke cases.

Hoe komt de Provincie zulke situaties op het spoor?

Deze vraag is alleen gesteld aan mensen die op dit moment werken bij de Provincie. De gegeven antwoorden zijn weergegeven in tabel 7.2. Over het algemeen wordt de Provincie van zulke projecten op de hoogte gesteld door de gemeente waarin een

dergelijke case speelt. Hierover zijn ook alle respondenten het eens, de meeste van hen noemen dit immers uit zichzelf, en ook als eerste manier.

Tabel 7.2: Reacties op de vraag: Hoe komt de Provincie zulke situaties op het spoor?

<i>Manier</i>	<i>Direct zelf</i>	<i>Indirect zelf</i>	<i>Direct na suggestie</i>	<i>Indirect na suggestie</i>
Hulpvraag gemeente	III	II		
Subsidieaanvraag ROH	II		III	
Subsidieaanvraag SCO	II	I	II	

Eigen waarnemingen, 2009.

De gemeente laat in dit soort gevallen aan de Provincie weten dat zij op dit moment bezig zijn met het herbesteden van een kloostercomplex. Vaak zit hier een hulpvraag bij ingesloten. Het is afhankelijk van het type gemeente wat voor hulpvraag dit is. Kleine gemeenten hebben vaak niet de expertise en mankracht om een dergelijk groot project volledig zelf uit te kunnen voeren. Zij schakelen in dat geval over het algemeen de Provincie in om met hen mee te kijken.

Ook komen er vaak financiële vragen bij de Provincie over zulke projecten. Over het algemeen gebeurt dit binnen de geldende subsidieregelingen van de afdeling ROH of SCO. De laatste wordt sneller door de respondenten zelf genoemd en ligt daarom meer voor de hand.

De subsidieregelingen vanuit ROH gaan over het algemeen meer over het leefbaar maken van een gebied, en worden veelal geregeld in combinatie met bijvoorbeeld de afdeling zorg en sociale ontwikkeling van de Provincie. In Bijlage 4 zijn de subsidieregelingen van ROH terug te vinden voor een compleet overzicht. Deze subsidies worden overigens alleen toegekend aan de nieuwe functies die in het gebouw komen en hebben uiteindelijk weinig tot niets te maken met de kloostercomplexen waarin zij gevestigd worden.

Vanuit de cultuurhistorische kant worden wel subsidies toegekend die rechtstreeks met de kloostercomplexen te maken hebben. Deze richten zich voornamelijk op het in redelijke staat houden van monumenten en het zichtbaar blijven van de cultuurhistorische waarde van het gebouw. In bijlage 5, en kader 3, is meer te lezen over de subsidieregelingen die vanuit SCO interessant zijn voor de kloostercomplexen in Brabant.

Op het moment dat er bij de Provincie duidelijk is dat een gemeente (of projectontwikkelaar) zich bezig houdt met een kloostercomplex wordt gekeken of zij zich hier mee moeten bemoeien of dat de gemeente dit zelf kan afhandelen. Er is meerdere keren vermeld (drie keer van die vijf respondenten) dat de Provincie het toch meer als gemeentelijke taak ziet. Voor zichzelf zien zij alleen een taak ziet

weggelegd als het fout dreigt te gaan, of de gemeente hen om expliciet hulp vraagt. Het beslissen of de Provincie zich wel of niet moet mengen in de discussie die gevoerd wordt om het kloostercomplex in kwestie wordt gedaan aan de hand van een aantal criteria. Deze worden bij de volgende vraag uitgebreid behandeld.

Als er vervolgens besloten wordt dat de Provincie zich zal gaan mengen in het vraagstuk wordt er gekeken welke mensen hier het beste mee bezig kunnen gaan. Een vraag van gemeenten komt veelal binnen bij ROH maar het kan ook zijn dat een dergelijke vraag bij cultuurhistorie binnenkomt. In ieder geval heeft de Provincie voor elke regio die zij hebben ingesteld vanuit ruimtelijke ordening, cultuurhistorie en ecologie een persoon die zich met allerlei vraagstukken in die regio bezighoudt. Over het algemeen zal het daarom ook zijn dat deze personen bij elkaar komen (mits het noodzakelijk is dat bijvoorbeeld ecologie aanwezig is, dat nut wordt eerst bekeken) en deze mensen zullen vervolgens bekijken wat er precies zou moeten gebeuren met het kloostercomplex vanuit de gedachte van de Provincie.

Op dit moment is hiervoor geen rechtlijnig beleid waaraan deze personen dit kunnen staven. Zij moeten daarom uitgaan van hun eigen gedachten, ervaringen en gevoelens. Er werd daarom ook meer dan eens (in drie van de vijf gevallen) aangegeven dat het in sommige gevallen toevalligerwijs was dat men er achter kwam dat de gemeente of projectontwikkelaar niet de volledige waarheid sprak waardoor er anders zaken waren gebeurd die de vanuit de Provincie niet als wenselijk geacht zouden worden. Het is op dit moment daarom meer geluk als iets tegengehouden kan worden dan dat men dat ook daadwerkelijk door duidelijke regels kan doen.

Op de vraag of het ook wel eens voorkwam dat de Provincie helemaal niet betrokken werd in een herbestemmingopgave van een kloostercomplex werd ontkennend geantwoord (in vier van de vijf gevallen). Er was tot op heden altijd wel sprake van een contact op welke manier dan ook. De mening die drie keer te kennen werd gegeven was dan ook dat het over het algemeen op de manier waarop het nu werkte wel goed kwam met de kloostercomplexen in Brabant. Een andere manier van werken was daarom in hun ogen, tenzij er een echt provinciaal belang op het spel staat, niet noodzakelijk.

Externe mensen zijn het hier echter niet volledig mee eens. Zij vinden stuk voor stuk het wel degelijk de taak van de Provincie om er voor te zorgen dat alle kloostercomplexen in Brabant een goede herbestemming krijgen. Zij zien daarom ook graag dat de Provincie hier, in sommige gevallen zelfs pro-, actief mee aan de slag gaat en niet maar afwacht tot er iets vanuit een andere partij bij de Provincie binnenkomt.

Welke punten in een verhaal rond een kloostercomplex zijn voor u het belangrijkste om deze opgave al dan niet te gaan uitwerken?

Om te kunnen turven bij deze vraag zijn allereerst alleen de hoofdstromen van de mogelijkheden meegenomen omdat anders de tabellen te onoverzichtelijk zouden worden.

Tabel 7.3: Reacties op de vraag: Welke punten in een verhaal rond een kloostercomplex zijn voor u het belangrijkste om deze opgave al dan niet te gaan uitwerken?

Criterium	Direct zelf		Indirect zelf		Direct na suggestie		Indirect na suggestie	
	I	E	I	E	I	E	I	E
VORM	HHH HHH I	HHH HHH II	III					
Ensemblewaarden	HHH I	IIII	III					
Uniekheid								
Schoonheid		I						
Vakmanschap		II						
Verzorgdheid								
Monumentale status	HHH	HHH						
FUNCTIE	II	III	I	I	II			
Oude functie		I		I				
Nieuwe functie	II	II	I		II			
KENNIS	II	IIII	I	II				
Historische waarde		II		I				
Cult. Hist. Waarde								
Toekomstwaarde	II	II	I	I				

Eigen waarnemingen, 2009.

Uit tabel 7.3 blijkt dat de hoofdstroom ‘vorm’ het meeste genoemd is vanuit de Provincie zelf. Ook bij de externe partijen zijn criteria die onder deze hoofdstroom vallen het belangrijkste. Hieruit kan worden geconcludeerd dat als de vorm bedreigd wordt men eerder geneigd is tot actie dan wanneer een van de andere zaken worden bedreigd.

Opvallend is ook dat vanuit de Provincie slechts een enkele keer een criterium dat met kennis te maken heeft genoemd wordt. Deze criteria hebben blijkbaar lagere

prioriteit op dit moment. Bij de externe partijen blijkt dit echter wel een issue te zijn en ziet men kennis als een veel belangrijker factor.

Welke criteria zijn er nu precies genoemd? De punten die bij de Provincie het beste scoren zijn de monumentale status van het gebouw en de ligging (deze valt onder de groep ensemblewaarden, zie paragraaf 6.4). De verklaring hiervoor is redelijk simpel. Het is voor de Provincie niet wenselijk om veel nieuwe bebouwing in het buitengebied toe te staan. Bij complexen die in het buitengebied liggen zal daarom ook door de Provincie meer invloed uitgeoefend worden dan dat er bij de meer stedelijk gelegen kloostercomplexen zal gebeuren. De monumentale status is echter het meest leidend om de Provincie tot actie te laten bewegen. Als het een rijksmonument betreft is de Provincie vanuit de cultuurhistorische hoek al veel sneller bereid tot het afgeven van een subsidie voor wat dan ook. Maar ook vanuit de ruimtelijke ordening is het van belang dat de rijksmonumenten een goede herbestemming krijgen. Deze bestemming mag dan ook vooral niet afdoen aan het monumentale karakter van het pand.

Hiermee is ook gelijk het volgende punt van belang volgens de Provincie aangestipt; de nieuwe functie. Deze geldt ook als een van de criteria voor de Provincie om al dan niet mee te werken aan een dergelijk project. Hierbij komt het voornamelijk voor dat de Provincie aan tafel meepraat over de nieuwe bestemming (die vaak al redelijk vaststaat op het moment dat de Provincie betrokken wordt bij dit soort ontwikkelingen). Het gebeurt dan wel meer dan eens dat de Provincie op allerlei gronden bewaar heeft tegen de functie die er in het complex gepland zijn. Deze gronden zijn voornamelijk de (groene) contouren die aangetast zouden kunnen worden (teveel bebouwing in het groene gebied) dan wel de aantasting van de vorm van een monumentaal pand wat niet wenselijk is.

Ook andere ensemblewaarden worden, zij het verkapt, vaker genoemd door medewerkers van de Provincie. Er wordt wel degelijk op gelet of een gebouw in de omgeving past (twee maal genoemd) en of er niets is bijgebouwd (een maal genoemd) in latere tijden (en of dit in de nieuwe plannen de bedoeling is). Vooral in de vorige eeuw, tot de jaren '70, werd er regelmatig aangebouwd aan monumentale kloosterpanden, iets wat in deze tijd bij voorkeur teruggedraaid moet worden omdat dit afdoet aan de sfeer van het gebouw. Alleen aanpassingen die recht doen aan de vorm en functie van het gebouw worden nu nog toegestaan door de Provincie.

Het laatste punt waardoor de Provincie wel eens naar wordt gekeken is de toekomstwaarde van vooral de functie. Het is de bedoeling dat de nieuwe functie die in het gebouw zal worden geplaatst ook een goede toekomst heeft zodat het gebouw niet in binnen een korte periode opnieuw zal moeten worden herbestemd. Het is daarom van belang dat de nieuwe functie goed aansluit op de vorm van het gebouw en de omgeving (niet een te groot kantoorpand bij een klein dorpje, dat is buiten proportie). Op deze manier kan er, zo is de gedacht, worden gegarandeerd dat het gebouw met deze functie de komende jaren goed zal worden onderhouden en daardoor zal blijven bestaan voor het nageslacht.

Aan de externe partijen is gevraagd hoe zij nu denken dat de Provincie selecteert voor dit soort gevallen. Opvallend is dat zij allemaal de monumentale status van het gebouw als een van de criteria noemen. Ook de ligging wordt een aantal keer genoemd evenals de compleetheid van het pand. Er werden hiervoor zaken genoemd als ‘het nog compleet zijn van het volledige pand, dus zonder nieuwe aanbouw’ en ‘het niet gesloopt zijn van bijgebouwen of andere zaken die al van oudsher bij het kloostercomplex horen’. Ten derde punt noemden de externe partijen bij deze vraag een aantal keer het vakmanschap en de verzorging van het gebouw. Zij vonden het goed voor te stellen dat de Provincie vooral zou kijken naar nog gave gebouwen met net dat beetje extra (zoals een bekende architect of een goede staat van het onderhoud) als gebouwen die belangrijker waren dan complexen die dit niet hadden.

Een aantal criteria uit categorieën kennis en functie zijn ook een aantal keer genoemd door externe partijen. Zij kunnen zich voorstellen dat de oude functie (van klooster in dat geval over het algemeen) maar ook de nieuwe functie die voor het pand is uitgedacht de Provincie kan bewegen om zich te mengen in de discussies die er in die gevallen zouden spelen. Ook verwacht een aantal van hen dat de Provincie kloostercomplexen eerder helpt als deze complexen een duidelijke waarde zijn voor het gebied waar zij in liggen, en de omwonenden aangeven dat de complexen voor hen een belangrijke waarde is.

Hoe reageert u/de Provincie in het geval dat een kloostercomplex de hulp van de Provincie nodig heeft?

Tabel 7.4: Reacties op de vraag; Hoe reageert u/de Provincie in het geval dat een kloostercomplex de hulp van de Provincie nodig heeft?

<i>Reactie</i>	<i>Direct zelf</i>		<i>Indirect zelf</i>		<i>Direct na suggestie</i>		<i>Indirect na suggestie</i>	
	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>
Meekijken	III							
Adviseren	I		I					
Subsidie verstrekken	I		I					
Tegenhouden			II					

Eigen waarnemingen, 2009.

Deze vraag ging in op de mogelijkheid dat een van deze kloosters de hulp van de Provincie nodig zou hebben. De meeste hulpvragen die binnenkomen wat dit betreft gaan om geld wat nodig is om verschillende zaken te kunnen uitvoeren. Een ander belangrijk punt waar de Provincie vaak voor wordt ingeschakeld is het meekijken in lastige procedures door de gemeenten. Er wordt bij deze vraag even vanuit gegaan dat het complex in kwestie voldoet aan de criteria waaraan de Provincie nu bekijkt of zij zich er mee gaan bemoeien.

Het komt nogal eens voor dat (voornamelijk kleine) gemeenten niet precies weten hoe zij een procedure moeten uitvoeren, vooral bij een complex zoals de kloosters omdat deze niet dagelijkse kost zijn. De Provincie kan dan hulp bieden in het meekijken in het proces en het doen van beslissingen wat allerlei zaken betreft. Dit is de meest voorkomende manier van ‘ingrijpen’ door de Provincie. Alleen als er sprake is van duidelijk provinciaal belang zal de Provincie als zelfstandige partij aan tafel komen. Op dit moment worden de kloostercomplexen van Brabant nog niet als zodanig erkend. Alleen als er sprake is van een monumentaal pand wil de Provincie nog wel eens iets extra’s doen voor deze panden omdat dit belang aan hen is opgedragen door het rijk.

De dienst ROH houdt zich zodoende voornamelijk bezig met het meekijken naar verschillende processen om er voor te zorgen dat de gemeente en de eigenaren van de kloostercomplexen niet te veel afbreuk doen aan het pand zelf. De afdeling SCO, cultuurhistorie, is veel meer bezig met de financiële kant. Zij behandelen bijvoorbeeld alle subsidieaanvragen die binnenkomen. Hierbij zijn er zo nu en dan ook kloostercomplexen die subsidies aanvragen. Deze subsidies kunnen vooral van belang zijn voor monumentale kloostercomplexen. Deze gebouwen kunnen namelijk bijna twee keer zoveel geld krijgen als de complexen die niet als zodanig zijn aangegeven (zie kader 3 en bijlage 4 voor meer informatie over de subsidieregelingen die van belang kunnen zijn voor de kloostercomplexen).

Kader 3: Subsidieregelingen afdeling sociale en culturele ontwikkeling

De afdeling SCO heeft speciale regelingen voor roerend en ontroerend cultureel erfgoed. Voor de kloostercomplexen zijn uiteraard de subsidies van ontroerend erfgoed van belang. Onder deze subsidie regeling vallen drie hoofdstromen die alledrie een ander doel dienen. Het zijn de stromingen bewaren, beleven en bereiken. Deze drie verschillende stromingen worden hieronder kort besproken in bijlage 5 is een uitgebreidere beschrijving van de subsidieregelingen van SCO te vinden.

Bewaren

De subsidies die vallen onder de hoofdstroom bewaren zijn bedoeld voor specifieke zaken. Zo is er een subsidieregeling voor ruimtelijk erfgoed, een voor de basistaken van musea, een subsidie voor eco-archeologisch onderzoek en een voor de instandhouding van de Brabantse molens. Doordat deze subsidieregelingen zo specifiek zijn is het voor kloostereigenaren niet gemakkelijk hier zomaar geld voor hun klooster te kunnen krijgen.

Beleven

Er zijn twee subsidieregelingen die onder de richting beleven vallen; ‘verhalen van Brabant’ en ‘schatten van Brabant’. Bij de eerste kan geld worden aangevraagd voor projecten die de complexen meer zichtbaar en toegankelijk maken voor publiek. Bij ‘schatten van Brabant’ gaat het om een subsidie die kan worden aangevraagd als een project uitgevoerd gaat worden die het heden met het verleden verbindt.

Bereiken

De subsidies die vallen onder het kopje bereiken zijn meer gericht op het doorgeven van de geschiedenis van Brabant.

Aanvullende subsidies Rijksmonumenten

Rijksmonumenten krijgen bij de Provincie Noord-Brabant, en bij andere Provincies overigens ook, een speciale behandeling. Dit komt doordat het rijk niet erg scheutig is met het verstrekken van hulp (financieel dan wel op andere manieren) aan de gebouwen die zij zelf hebben benoemd tot monument. De Provincies zien zich daarom genoodzaakt dit gat op te vullen (Provincie Noord-Brabant, 2008).

Vanuit de externe partijen worden als mogelijke reacties van de Provincie de opties meekijken en subsidie verlenen aangegeven. Zij verwachten niet dat de Provincie zaken tegen zal gaan houden om welke reden dan ook. Vooral subsidieverlening wordt als een van de reacties van de Provincie genoemd, voornamelijk omdat dit het meest bekende instrument is van de Provincie.

7.2 Reacties op de criteria

Welke van de genoemde criteria zijn voor u, vanuit uw functie, het belangrijkste om aandacht te gaan besteden aan het kloostercomplex in kwestie?

Deze vraag is tijdens de interviews vaak opgedeeld in twee delen. Allereerst de vraag wat zij nu zouden doen (voornamelijk voor de medewerkers van de Provincie), en vervolgens ook de vraag wat men eigenlijk zou willen dat men vanuit de Provincie zou doen. Dit laatste wordt bij de volgende vraag behandeld omdat deze ingaat op het ideaalbeeld van hoe de Provincie zou moeten handelen. De manier waarop er nu gehandeld wordt is eigenlijk al beantwoord tijdens de bespreking van de verschillende cases. Hierbij werd duidelijk dat de meest belangrijke aangrijpingspunten voor mensen vanuit de Provincie de monumentale waarde en de ligging waren. Op een goede derde plek kwam hier de nieuw te plaatsen functie bij. Ook de toekomstwaarde werd wederom genoemd als een

criterium dat mogelijk ook een rol zou spelen, maar dit komt zeker niet op de eerste plaats.

Opvallend is dat men vanuit de Provincie geheel niet geïnteresseerd leek in de criteria die zich richten op de schoonheid en de betekenis van het gebouw voor de omgeving. De enige afdeling die hier kort op in is gegaan is ecologie. Hierbij werd aangegeven dat als kloosterlingen het landschap gevormd hebben het voor hen wel van belang zou zijn om de kloosters zelf ook goed te bewaren omdat zij dan duidelijk onderdeel zijn van het landschap en de natuur die daar omheen zijn gevormd.

Tabel 7.5: Reacties op de vraag: Welke van de genoemde criteria zijn voor u, vanuit uw functie, het belangrijkste om aandacht te gaan besteden aan het kloostercomplex in kwestie?

Criterium	Direct zelf		Indirect zelf		Direct na suggestie		Indirect na suggestie	
	I	E	I	E	I	E	I	E
VORM	III III	III II	III	III				
Ensemblewaard en	III	III						
Uniekheid				I				
Schoonheid			I	I				
Vakmanschap			I	I				
Verzorgdheid			I					
Monumentale status	III	III						
FUNCTIE	II	III	II					
Oude functie		II						
Nieuwe functie	II	I	II					
KENNIS	II	III III		II				
Historische waarde		III		I				
Cult. Hist. Waarde		III		I				
Toekomstwaarde	II	II						

Eigen waarnemingen, 2009.

De criteria die onder de noemers vakmanschap en verzorgdheid vielen blijken ook niet erg in trek te zijn als het gaat om de beslissing of er iets met de gebouwen zou moeten gebeuren. Alleen vanuit cultuurhistorie kwam hier een kleine opmerking over die zich meer richtte op de monumentale panden. Er bestaat immers op dit

moment een subsidie die in het leven is geroepen om monumentale panden vocht en luchtdicht te houden. Het meest opvallende hierbij was dat zelfs mensen met een stedenbouwkundige achtergrond niet de stedenbouwkundige staat of de architectonische waarden van het gebouw noemden, iets wat van te voren wel verwacht werd. Wel werd er ook vanuit de ruimtelijke ordeningshoek een aantal opmerkingen gemaakt over dat het niet wenselijk zou zijn dat een dergelijk gebouw leeg zou komen te staan daar het dan zou kunnen gaan verloederen. Dit gezegd hebbende kwam er van niet een partij een duidelijk oplossing hiervoor, behalve de subsidieregeling van SCO voor monumentale panden waarmee deze panden lucht en waterdicht gemaakt kunnen te worden.

Vanuit de externe partijen komt een iets meer genuanceerd verhaal. Zij zien in verschillende categorieën meerdere criteria die van belang zouden zijn. De criteria die onder de groep direct- of indirect zelf vallen zijn zelf door hen opgenoemd nog voordat de lijst met criteria getoond werd.

Voor externe partijen blijken de zaken die met kennis te maken hebben net zo belangrijk, zo niet belangrijker, dan de criteria die onder de categorie vorm vallen. Hieruit blijkt dat zij meer de symbolische waarde van de kloostercomplexen als eerste belang zien, nog voor het ruimtelijke belang van het gebouw voor zijn omgeving. Dit belang komt echter wel duidelijk dicht achter de symbolische waarde op de tweede plaats wat betreft de externe partijen.

Ook de functie van de kloostercomplexen is voor externe partijen een issue. Zij vinden niet alleen de nieuwe functie van belang als er ingegrepen zou moeten worden door de Provincie maar ook de oude functie is een aantal keer expliciet genoemd. In deze gevallen ging het beide keren over de oude functie van klooster. Het ging hierbij nooit om kloostercomplexen die al herbestemd waren en nu een nieuwe bestemming nodig zouden hebben. De reden dat dit genoemd wordt is omdat de partijen die dit noemden beide sterke banden hebben met de religieuzen die nu nog in kloostercomplexen wonen. Zij geven ook duidelijk aan dat deze religieuzen zonder hulp van bijvoorbeeld een Provincie hun kloostercomplex van de hand zouden kunnen doen zonder dat er goed gekeken is naar wat er mogelijk is. De kans dat deze dan ook in de handen van een 'gehaaide' projectontwikkelaar terecht komen is dan zeer groot.

Welke criteria krijgen nu voornamelijk aandacht in vergelijkbare opgaven?

De criteria die op dit moment de meeste aandacht krijgen zijn zoals al eerder vermeld de monumentale waarde van het pand, de ligging en de nieuw te vormen functie die in het gebouw zou moeten komen. Op deze drie punten worden de eerste uitspraken gedaan vanuit de Provincie of zij zich al dan niet gaan bemoeien met een opgave. De lijst van criteria hoefde hier overigens niet bij te worden gehouden, men noemde onafhankelijk van elkaar en van de lijst deze drie punten zelf op. Hieruit blijkt des te meer hoe van belang deze criteria dan ook zijn.

Als er vervolgens ook een ecologische waarde zou kunnen liggen in het complex of de omgeving wordt er altijd iemand vanuit deze hoek van de Provincie gevraagd mee te kijken of dit ook een belangrijk punt zou kunnen zijn in die case. Het is echter zo dat deze ecologische waarden lang niet altijd algemeen bekend zijn. Sommige gebieden staan op de ecologische hoofdstructuur (EHS) waardoor er een expert op dat gebied gevraagd wordt mee te kijken, maar mocht dit niet het geval zijn is er weer sprake van toeval, zoals al eerder genoemd werd.

Tabel 7.6: Reacties op de vraag: Welke criteria krijgen nu voornamelijk aandacht in vergelijkbare opgaven?

Criterium	Direct zelf		Indirect zelf		Direct na suggestie		Indirect na suggestie	
	I	E	I	E	I	E	I	E
VORM	HHH HHH	HHH III						
Ensemble-waarden	HHH	III						
Uniekheid								
Schoonheid								
Vakmanschap								
Verzorgdheid								
Monumentale status	HHH	HHH						
FUNCTIE	III	II						
Oude functie								
Nieuwe functie	III	II						
KENNIS								
Historische waarde								
Cult. Hist. Waarde								
Toekomstwaarde								

Eigen waarnemingen, 2009.

Ook externe respondenten zijn blij dat in ieder geval aandacht is voor deze verschillende criteria. Ook in deze groep worden voornamelijk als eerste criteria de monumentale waarde en de ligging genoemd. De nieuwe functie is voor deze respondenten minder van belang. Zij zijn hier echter ook minder mee bezig, behalve J. van Deurzen van Agro&Co. Die is op zich wel bezig met de nieuwe functie maar heeft andere punten die van belang zijn in zijn ogen. Deze zullen hieronder behandeld worden.

Welke criteria zouden er eigenlijk ook aandacht moeten krijgen, maar krijgen het (veel) te weinig?

Interessant is dat J. van Deurzen als extern persoon hier toch een heel duidelijk beeld bij heeft. Hij noemde een aantal criteria die van belang zijn waar andere partijen veel minder mee bezig waren, pas nadat hier op gewezen werd werden ook voor deze kanten die criteria van belang. Wat J. van Deurzen wilde duidelijk maken is dit:

Er zijn vier verschillende zaken waar in herbestemmingopgaven van kloostercomplexen op gelet moet worden. Allereerst uiteraard de ruimtelijke componenten; de landschappelijke en architectonische waarden. Daarnaast moet er ook duidelijk aandacht zijn voor de sociale kant, de culturele identiteit door middel van het verhaal dat het klooster vertelt en de binding die het heeft met het omliggende landschap en de bewoners. Tenslotte moet er ook aandacht komen voor de economische kant van het kloostercomplex. Het blijven staan houdt immers verband met het economisch rendabel maken van een pand. Een niet economisch rendabel pand zal in de toekomst niet overleven. Deze vier zaken moeten in evenwicht zijn, zodoende is er ook niet een het meest belangrijk.

Tabel 7.7: Reacties op de vraag: Welke criteria zouden er eigenlijk ook aandacht moeten krijgen, maar krijgen dit (veel) te weinig?

<i> criterium</i>	<i>Direct zelf</i>		<i>Indirect zelf</i>		<i>Direct na suggestie</i>		<i>Indirect na suggestie</i>	
	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>
VORM		III						
Ensemblewaarden		I						
Uniekheid								
Schoonheid		I						
Vakmanschap		II						
Verzorgdheid								
Monumentale status								
FUNCTIE		I						
Oude functie		I						
Nieuwe functie								
KENNIS		III						
Historische waarde		III						
Cult. Hist. Waarde								
Toekomstwaarde								
ANDERS	III	I	II					
Economisch		I						
Geen van allen	III		II					

Eigen waarnemingen, 2009.

Moulen Jansen van de KNR geeft aan dat ook de huidige functie (namelijk als het nog een actief klooster is) van belang kan zijn. Hij hoopt dat de Provincie hier ook oog voor wil krijgen zodat er op het moment dat de geestelijken bezig gaan met het zoeken naar een nieuwe herbestemming de Provincie hier gelijk bij wil helpen. Dit is een van de criteria die alleen vanuit deze partij genoemd wordt als een belangrijk punt. Dit is ook niet zo verwonderlijk omdat deze partij zich zelf ook voornamelijk bezig houdt met dit soort kloostercomplexen.

Vanuit de Provincie komt op deze vraag niet een duidelijk antwoord welke criteria er eventueel wel standaard meegenomen zouden moeten worden in overwegingen. Zij geven aan dat ze eigenlijk wel tevreden zijn met de zaken zoals ze nu lopen wat betreft het beslissen of de Provincie ergens wel of niet bij betrokken zou moeten raken.

Zijn er op dit moment ook criteria die gehanteerd worden waarvan u zegt, die zijn overbodig?

Tabel 7.8: Reacties op de vraag: Zijn er op dit moment ook criteria die gehanteerd worden waarvan u zegt, die zijn overbodig?

<i>Criterion</i>	<i>Direct zelf</i>		<i>Indirect zelf</i>		<i>Direct na suggestie</i>		<i>Indirect na suggestie</i>	
	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>
VORM								
Ensemblewaarden								
Uniekheid								
Schoonheid								
Vakmanschap								
Verzorgdheid								
Monumentale status								
FUNCTIE								
Oude functie								
Nieuwe functie								
KENNIS								
Historische waarde								
Cult. Hist. Waarde								
Toekomstwaarde								
GEEN	III	III						

Eigen waarnemingen, 2009.

De mensen vanuit de Provincie geven allen aan dat er op dit moment geen overbodige zaken worden behandeld. De drie zaken waar altijd naar gekeken wordt zijn wat hen betreft zeker nodig en daarom ook zeker niet overbodig.

Ook vanuit externe partijen komen geen signalen dat er zaken zijn die nu worden behandeld maar eigenlijk niet van belang zijn. Deze partijen geven juist aan dat er veel meer criteria gehanteerd zouden moeten worden door de Provincie en dat er daarom zeker geen zaken uitgesloten kunnen worden. Er werden bij deze vraag al wat irritaties duidelijk van een aantal van de externe partijen die vinden dat de Provincie wat de kloostercomplexen betreft al veel te lang veel te laks geweest zou zijn, maar hierover in de komende paragraaf meer.

7.3 Toekomstbeeld

Moeten de kloostercomplexen wel bewaard worden? En ten koste van wat?

Tabel 7.9: Reacties op de vraag: Moeten de kloostercomplexen wel bewaard worden?

<i>Bewaren?</i>	<i>Intern</i>	<i>Extern</i>
Ja	III	III
Nee		

Eigen waarnemingen, 2009.

Iedereen is het er over eens dat de kloostercomplexen bewaard moeten blijven. Ook bij de Provincie geven de medewerkers aan dat deze complexen toch wel bij Brabant horen, maar het is vooral het feit dat er een aantal zijn met monumentale waarde waarom ze volgens hen bewaard zouden moeten blijven. Er wordt dan ook tussen de woorden door meer bedoeld op de monumentale panden dan op alle kloostercomplexen. Hiermee wordt aangegeven dat niet alle kloostercomplexen wat dat betreft belangrijk zijn voor de Provincie.

Externe partijen geven juist aan dat alle kloostercomplexen interessant en mooi genoeg zijn om bewaard te worden, wellicht met enige uitzonderingen daar gelaten waar het over nieuwbouw gaat. De monumentale waarde is voor hen daarom ook veel minder van belang, als het gebouw oud is en het er uitziet als een kloostercomplex, en daarmee ook als zodanig te herkennen is, is het waardevol genoeg om te bewaren.

Op de vraag ten koste van wat deze gebouwen dan bewaard zouden moeten blijven verschillen de antwoorden wat meer.

Vanuit de Provincie en een aantal partijen zoals het monumentenfonds en Agro & Co. komen geluiden van economische rendabelheid. Andere externe partijen zijn het daar echter niet mee eens en willen dat een klooster in ieder geval een goede

bestemming krijgt. Mocht deze niet gevonden kunnen worden dan hebben zij liever dat dit gebouw gesloopt of onherkenbaar verbouwd wordt om deze functie alsnog toe te laten dan dat het gebouw zijn vorm behoud en een functie krijgt die hen echt tegen staat.

Tabel 7.10: Reacties op de vraag: Ten koste van wat moeten de kloostercomplexen dan bewaard worden?

<i>Bewaren als:</i>	<i>Direct zelf</i>		<i>Indirect zelf</i>		<i>Direct na suggestie</i>		<i>Indirect na suggestie</i>	
	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>
Economisch rendabel	III	II			I		I	
Juiste bestemming		II				I		

Eigen waarnemingen, 2009.

Op welke manier zou dit bewaren dan moeten gebeuren?

Tabel 7.11: Reacties op de vraag: Op welke manier zou dit bewaren dan moeten gebeuren?

<i>Manier</i>	<i>Direct zelf</i>		<i>Indirect zelf</i>		<i>Direct na suggestie</i>		<i>Indirect na suggestie</i>	
	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>
Actieve euthanasie								
Passieve Euthanasie								II
Herstellen	I		I					
Actief voorkomen								
Passief voorkomen			I		I			
Kopiëren								
Aanpassen/herbestemmen	III	III	I			III		

Eigen waarnemingen, 2009.

Actieve euthanasie, het slopen van de gebouwen wordt door niemand als goede manier gezien. Dit is ook niet zo verwonderlijk daar iedereen bij de vorige vraag ook heeft aangegeven dat deze complexen bewaard zouden moeten worden blijven. Passieve euthanasie, in andere woorden het tot ruïne laten worden van de complexen, wordt door niemand direct als optie gezien. Een aantal externe partijen zien dit echter wel zitten op het moment dat er geen juiste herbestemming gevonden kan worden. Deze mensen vinden het tot ruïne laten afzakken van de gebouwen zelfs nog een betere optie dan het slopen wat zij bij de vorige vraag nog als optie zien.

Vanuit de Provincie zijn er ook een twee mensen die het herstellen en repareren van de gebouwen als genoeg actie zien om de gebouwen te kunnen behouden. De meeste zien echter het aanpassen van de bebouwing aan de nieuwe tijd en het herbestemmen van de gebouwen als meest voor de hand liggende oplossing. Dit heeft te maken met de Nederlandse mentaliteit dat alle ruimte goed gebruikt moet worden en er daarom geen gebouwen leeg mogen blijven staan, iets wat al eerder is aangestipt in hoofdstuk 4.

Hoe zou de rol van de Provincie in uw ogen in de toekomst moeten zijn bij de herbestemming van kloosters?

Tabel 7.12: Reacties op de vraag: Hoe zou de rol van de Provincie in uw ogen in de toekomst moeten zijn bij de herbestemming van kloosters?

<i>Rol</i>	<i>Direct zelf</i>		<i>Indirect zelf</i>		<i>Direct na suggestie</i>		<i>Indirect na suggestie</i>	
	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>
Ontwerper van beleid			I					
Regisseur/bewaker								
Ontwikkelaar/onderhandelaar		III		II				
Beschermers/financier	I							
Zo min mogelijk	III							

Eigen waarnemingen, 2009.

De Provincie medewerkers zijn het hier over het algemeen redelijk over eens; de gemeente is de eerste verantwoordelijke en de Provincie kan helpen als dat nodig zou blijken te zijn, maar heeft hier allereerst zelf geen verantwoordelijkheid in. De rol die zij nu hebben in deze processen zou daarom ook in de toekomst wat hen betreft voldoende zijn om de kloostercomplexen te kunnen beschermen want meer dan dit zou niet nodig hoeven zijn.

Een van de medewerkers van de Provincie geeft aan dat de Provincie zich hier zo min mogelijk mee zou moeten bemoeien behalve dat er subsidies afgegeven moeten worden. Dit is een duidelijk andere inslag dan de andere provinciale medewerkers die aangeven dat het puur om een gemeentelijke zaak zou gaan.

De externe mensen geven juist iets heel anders aan. Zij zien een veel meer proactieve rol voor de Provincie weggelegd., een Provincie als ontwikkelaar/onderhandelaar. Zij geven daar verder bij aan dat de Provincie er alles aan zou moeten doen om de kloostercomplexen in Brabant zo goed mogelijk te bewaren voor het nageslacht, waarbij het maken van beleid ook zeer belangrijk is omdat de Provincie hiermee haar macht goed kan gebruiken voor de kloostercomplexen.

Zou de Provincie ook proactief moeten gaan reageren op wat er speelt in de maatschappij wat betreft kloostercomplexen?

De meeste medewerkers van de Provincie geven aan dat als er sprake zou zijn van een werkelijk Brabants belang het mogelijk zou kunnen zijn dat de Provincie iets proactiever te werk zou gaan. De kloostercomplexen van Brabant worden door hen echter niet direct gezien als provinciaal belang. Na het horen van de verklaring die vanuit dit onderzoek gegeven kan worden voor dit Brabants belang geven de meesten echter aan dat het zo zou kunnen zijn dat de kloostercomplexen hier wellicht wel kans op maken. Maar dit houdt dan wel in dat dit maar bij een klein aantal complexen het geval zou zijn.

Tabel 7.13: Reacties op de vraag: Zou de Provincie ook proactief moeten gaan reageren op wat er speelt in de maatschappij wat betreft kloostercomplexen?

<i>Proactief reageren?</i>	<i>Direct zelf</i>		<i>Indirect zelf</i>		<i>Direct na suggestie</i>		<i>Indirect na suggestie</i>	
	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>	<i>I</i>	<i>E</i>
Ja		III		I				
Nee	I							
Ja, mits	II	I			II			

Eigen waarnemingen, 2009.

Vanuit de externe partijen komt een positief geluid bij deze vraag. Zij geven aan dat juist is wat zij graag zouden zien van de Provincie. Zij blijken weinig op te hebben met de verklaring van de Provincie dat de eerste verantwoordelijkheid in deze bij de betrokken gemeente ligt. Zij hebben wat dat betreft meer vertrouwen in een overkoepelende organisatie zoals de Provincie omdat die het algemene plaatje goed voor ogen kan houden. Als het overgelaten zou worden aan de gemeenten zou het volgens deze partijen goed en wel kunnen zijn dat deze niet het belang van Brabant in de binnen hun grenzen liggende complexen in zouden zien.

Voor wie is er precies een rol weggelegd? Moet dit vanuit RO of vanuit een andere directie (zoals SCO) worden gecoördineerd?

Vanuit de Provincie wordt er aangegeven dat de manier waarop het nu werkt, het samenwerken met verschillende afdelingen op zich goed werkt. De aanvragen komen dan wel eens op verschillende plaatsen binnen maar ook dat lijkt niet erg gevonden te worden. Er wordt duidelijk aangegeven dat het wel van belang is dat er samengewerkt wordt omdat er anders wellicht zaken over het hoofd gezien kunnen worden. Vanuit cultuurhistorie wordt nog wel aangegeven dat het voor het uitgeven van subsidies van die kant niet nodig is om iemand van RO in te schakelen. Hier kunnen de mensen van RO zich ook in vinden, omdat ze hier ook geen echt belang bij hebben.

Tabel 7.14: Reacties op de vraag: Voor wie is er precies een rol weggelegd? Moet dit vanuit RO of vanuit een andere directie (zoals SCO) worden gecoördineerd?

Verantwoordelijkheid waar?	Direct zelf		Indirect zelf		Direct na suggestie		Indirect na suggestie	
	I	E	I	E	I	E	I	E
SCO	I							
ROH								
Samenwerking	III	I						
Als er maar iets gebeurt		II						

Eigen waarnemingen, 2009.

Ook de externe mensen hebben niet een uitgesproken mening over bij welke afdeling deze problematiek zou moeten liggen. Zij geven aan dat het belangrijkste is dat er iets gebeurt vanuit de Provincie en dat de twee genoemde afdelingen (ROH en SCO) hierbij het belangrijkste zijn. Wie hierbij de leiding krijgt of neemt maakt voor hen geen verschil.

Moet hiervoor een eenduidig beleid komen of is de manier die nu gehanteerd wordt afdoende?

Tabel 7.15: Reacties op de vraag: Moet hiervoor een eenduidig beleid komen of is de manier die nu gehanteerd wordt afdoende?

Beleid nodig?	Direct zelf		Indirect zelf		Direct na suggestie		Indirect na suggestie	
	I	E	I	E	I	E	I	E
Ja		III						
Ja, mits	III							
Ja, en nog meer		II						
Nee	I							

Eigen waarnemingen, 2009.

Vanuit de Provincie wordt er aangegeven dat er inderdaad een eenduidig beleid zou moeten komen met richtlijnen waarop gelet zou moeten worden, MITS er sprake is van urgent Brabants belang. Dit zou dan ook goed aangetoond moeten worden voordat er een beleid geschreven kan worden.

Over de vraag wat er in dit beleid zou moeten worden vastgelegd zijn zij niet eenduidig. De grote lijn die hierin te herkennen is, is dat er niet te veel vast moet komen te liggen omdat elke situatie zo verschillend is dat hier geen algemene specifieke regels voor opgesteld kan worden. Er moet vrijheid blijven om zelf de situatie in te schatten en te handelen in het belang van het gebouw. De zaken zoals het belang voor Brabant, de algemene manier van handelen en de zaken die zeker afgekeurd zouden worden door de Provincie kunnen wel in het beleid worden

opgenomen zodat het voor buitenstaanders ook duidelijk wordt waar ze wel en waar ze niet voor bij de Provincie aan kunnen kloppen.

Vanuit externe kant komt er ook de vraag naar een eenduidig beleid. Deze mensen geven ook aan dat de Provincie voor de buitenwereld duidelijk moet maken dat zij zich inzetten voor de kloostercomplexen en ook de manier waarop zij dit doet zou duidelijk moeten zijn. Deze partijen zijn er allen voor dat er veel zaken vastgelegd worden in beleid zodat anderen buiten de Provincie precies weten waar ze voor bij de Provincie kunnen aankloppen.

Voor een aantal partijen gaat alleen beleid vanuit de Provincie nog niet ver genoeg. Zij willen een nog proactievere houding waarin de Provincie zelf het 'land' ingaat om partijen te laten merken dat zij zeer betrokken zijn. Dit komt vooral voort uit het idee dat het nu vijf voor twaalf is voor de kloostercomplexen en dat de tijd die het kost om het beleid te schrijven, en goedgekeurd te krijgen gewoonweg te lang duurt voor veel van de kloostercomplexen die op dit moment nog bewoond zijn door religieuzen.

7.4 Toetsing van de hypothesen

Uit de interviews blijkt dat de mening van de mensen bij de Provincie nog al eens afwijkt van de mening van de externe mensen die bezig zijn met de kloostercomplexen. Het is interessant om te zien waar deze verschillen nu precies door komen.

- Het grootste verschil tussen de medewerkers van de Provincie en de mensen van buiten is dat de tweede groep de kloostercomplexen als belangrijk voor Brabant ziet en de medewerkers van de Provincie zijn hiervan nog niet overtuigd.
- Een ander belangrijke reden hiervan is dat de provinciale medewerkers beter op de hoogte zijn van de verschillende manieren waarop er gehandeld wordt door de Provincie op dit moment. De experts op het gebied van kloosters in Brabant gaven ook toe hier niet heel erg goed van op de hoogte te zijn, maar gaven hierbij als kanttekening voornamelijk dat dit ook niet echt zichtbaar was op dit moment waardoor zij er niet van op de hoogte konden zijn.
- Als laatste kan er als reden worden gegeven dat de medewerkers van de Provincie niet allereerst hun prioriteiten hebben liggen bij de kloostercomplexen, zij hebben immers nog veel meer te doen. Alle experts van buiten die geïnterviewd hebben hier wel direct belang bij of zijn erg bij de kloostercomplexen betrokken waardoor het voor hen wat belangrijker wordt om de complexen in goede staat te houden voor de komende generaties.

Nu de drie grote verschillen zijn belicht kan er gekeken worden naar de van te voren opgestelde hypothesen.

Hypothese 1: De monumentale status zal een belangrijk criteria zijn voor alle betrokken partijen.

Deze hypothese blijkt juist te zijn. Alle partijen hebben meerdere keren de monumentale status van de gebouwen als een van de belangrijke criteria genoemd.

Er waren echter nog een aantal criteria die consequent genoemd werden, in veel gevallen in een adem met de monumentale status. Dit waren de ligging van het gebouw en de functie die in het gebouw gepland wordt/werd.

Hypothese 2: De criteria die vallen onder de hoofdstroom kennis zullen door de Provincie zelf vaker genoemd worden dan de twee andere hoofdstromen.

Deze hypothese blijkt niet waar te zijn. De nieuwe functie, die valt onder de hoofdstroom functie valt wordt ook vaak genoemd. Verder werden een groot aantal criteria die onder de categorie vorm vielen helemaal niet genoemd door de Provincie. De hoofdstroom kennis blijkt helemaal niet genoemd te worden door de Provincie.

Om hierover nog even door te gaan, de experts geven iets meer gemengde antwoorden. Er werden zaken genoemd zoals de waarde van het complex voor Brabant (hoofdstroom kennis), de huidige functie (hoofdstroom functie) en allerlei zaken uit de hoofdstroom vorm.. Hieruit blijkt dat de experts wat dit betreft een breder beeld hebben dan de mensen die bij de Provincie werken.

Hypothese 3: De mensen die dagelijks met cultuurhistorie aan het werk zijn zullen het meeste criteria selecteren.

Deze hypothese is juist. De mensen die voor hun dagelijkse bezigheid bezig waren met de kloostercomplexen en het erfgoed van Brabant noemden over het algemeen meer criteria dan de provinciale medewerkers die de kloostercomplexen wel behandelen maar dit niet als hoofdtaak hebben. De medewerker van de afdeling cultuurhistorie noemde op zijn beurt ook weer meer criteria dan de mensen van de andere provinciale afdelingen.

Hypothese 4: Mensen van andere partijen dan de Provincie zullen andere criteria benoemen dan mensen die bij de Provincie zelf werken.

Deze hypothese is niet juist. Ook de mensen die niet bij de Provincie werkten noemden allereerst de monumentale status van de gebouwen en veelal ook de ligging van de complexen. Vervolgens werd wel duidelijk dat zij veel meer belang hechten bij de waarde die de complexen hebben voor Brabant dan de medewerkers van de Provincie. Dit werd echter niet als eerste criterium genoemd.

Hypothese 5: De genoemde criteria zullen duidelijke verschillen vertonen als er gekeken wordt naar complexen in het buitengebied versus die in het stedelijk gebied.

Deze hypothese is niet juist. Het criterium ligging is zelf een belangrijke onderscheider, als er al onderscheid is gemaakt wat betreft ligging zijn er geen andere criteria van belang tussen de stedelijk en landelijk gelegen kloostercomplexen.

Er is meerdere keren door de Provincie medewerkers genoemd dat voor de gebouwen in het buitengebied de zaken erg anders lagen dan de gebouwen in het stedelijk gebied. Dit heeft voornamelijk te maken met het waarborgen van de ruimtelijke kwaliteit. Vooral de nieuwe functie was bij deze complexen van belang, zeker in combinatie met de vorm van het pand. Bij de gebouwen in het buitengebied, ligt het lastiger om een functie te kunnen vinden, zeker als er weinig aan een pand mag veranderen omdat het van monumentale waarde is. De Provincie medewerkers gaven daarom ook aan dat deze twee punten zeer van belang waren bij complexen in het buitengebied, en dat dit in veel mindere mate geldt voor de stedelijke gebied. Dit betekent echter niet dat de criteria bij de verschillende categorieën kloostercomplexen verschillen, ze hebben alleen een andere prioriteit.

Hypothese 6: Ook de nieuwe functie van een kloostercomplex is van invloed op de gekozen criteria, hoe duurzamer deze functie, hoe minder hulp er vanuit de Provincie zal worden geboden.

Deze hypothese is niet juist. De Provincie kijkt inderdaad wel naar wat de nieuwe functie voor de gebouwen is. Is deze goed gekozen en past deze in de omgeving dan zal de Provincie zich hier niet te veel mee bemoeien. De duurzaamheid van de functie is echter geen criterium wat dat betreft. Als een gemeente de functie goedkeurt zal de Provincie hier alleen bezwaar op maken als deze echt niet past bij de omgeving waarin deze staat. Een te groot kantoorpand in een kleine kern is hier een goed voorbeeld van. Een tweede zaak waar de Provincie op let op het moment dat er een nieuwe functie voorgesteld wordt is of er veel aanpassingen aan het gebouw moeten gebeuren voordat deze functie kan worden geplaatst. Ook dit is een belangrijk punt voor de Provincie om eventueel in te grijpen. De duurzaamheid van de functie echter niet.

Hypothese 7: Er wordt onderkend dat de manier van werken wellicht niet voldoende is om de kloostercomplexen te kunnen behouden voor het nageslacht.

Ook deze hypothese is niet juist. De gesproken mensen bij de Provincie zelf zien op dit moment geen grote bezwaren tegen de manier waarop nu gewerkt wordt. Zij

geven wel toe dat als het blijkt dat de kloostercomplexen van groot belang zijn voor Brabant dat deze dan wel meer aandacht zouden moeten krijgen.

Externe partijen geven wel aan dat de manier waarop de Provincie nu zou werken niet voldoende is om de kloostercomplexen te kunnen bewaren voor het nageslacht. Zij vinden dat de Provincie op dit moment nog niet zichtbaar genoeg bezig is met de kloostercomplexen. De redenen hiervoor zijn in het begin van deze paragraaf al genoemd.

Hypothese 8: De Provincie moet meer proactief gaan acteren in het geval van de kloostercomplexen.

Deze hypothese is juist. Vooral de externe partijen zijn hiervan al overtuigd, zij zien een veel grotere rol weggelegd voor de Provincie in de problematiek die nu speelt wat betreft de kloostercomplexen. De provinciale medewerkers zijn hierover nog verdeeld. W. van Leeuwen was van mening dat er vooral juist afstand gehouden moet worden, en alleen hulp geboden moest worden op het moment dat er door anderen om gevraagd werd. Vanuit de hoek van de ruimtelijke planners kwam het geluid dat er niet altijd gewacht moest worden tot anderen met een voorstel kwamen, het is in een aantal situaties denkbaar dat de Provincie zelf ook zaken aandraagt en gaat leiden. Zeker als het gaat om zaken van Brabants belang. Zij dienen dan echter allereerst wel overtuigd te worden dat de kloostercomplexen ook een Brabants belang zijn.

7.5 Conclusie

Er zijn een aantal zaken duidelijk geworden aan de hand van de gevoerde gesprekken.

Allereerst: De Provincie is minder hard bezig met de kloostercomplexen dan externe partijen.

Dit is op zich niet zo raar, het is ook goed te verklaren uit de werkzaamheden die beide partijen moeten uitvoeren. Voor mensen bij de Provincie is het nu eenmaal een klein onderdeelje van wat zij dagelijks doen (en zij komen er zelfs niet dagelijks mee in aanraking), terwijl het voor de betrokken externe partijen hun dagtaak, of een groot deel van hun dagtaak is. Het lijntje van deze partijen naar de kloostercomplexen is hierdoor een stuk korter, waardoor men er ook meer bij betrokken is en het zich meer aantrekt als er iets mis gaat of dreigt te gaan. Dit alles toont echt wel aan dat als men bij de Provincie het een dagtaak (van bijvoorbeeld een persoon) zouden maken dat ook vanuit deze hoek veel meer betrokkenheid uitgestraald kan worden.

Ten tweede: De Provincie heeft geen duidelijk beleid heeft waarmee zij kunnen handelen bij cases met kloostercomplexen.

Deze conclusie komt ook niet uit de lucht vallen. Het was al duidelijk voor dit onderzoek gehouden werd dat er geen beleid was bij de Provincie Noord-Brabant wat betreft kloostercomplexen. Ook de medewerkers van de Provincie geven nog maar eens aan dat dit hun werkzaamheden wel kan vergemakkelijken doordat zij ook weten wat zij in zulke situaties moeten doen.

Ten derde: Het is vooral ook niet duidelijk voor buitenstaande partijen wat de Provincie zou kunnen en willen betekenen voor de kloostercomplexen.

Vanuit de interviews werd duidelijk dat de rol van de Provincie nog niet geheel duidelijk was, binnen de Provincie zelf niet, maar juist ook niet bij andere partijen. Beide zaken dienen uiteraard opgelost te worden als men de kloostercomplexen echt wil gaan behouden. Een van de eerste zaken waardoor dit zou kunnen is het vaststellen van beleid. Hierdoor krijgen medewerkers richtlijnen waarmee zij aan het werk kunnen en wordt het ook voor de buitenwereld duidelijk wat de Provincie zou willen en op welke manier zij dat denkt te gaan doen. Het is daarom duidelijk nodig dat de Provincie goed beschrijft waarom zij zaken willen aanpakken, op welke manier en wat andere partijen hiermee kunnen doen.

Ten vierde: De Provincie let op minder zaken als het gaat om het behouden van de kloostercomplexen.

Het werd in de interviews duidelijk dat de Provincie minder kritisch naar de complexen kijkt als buitenstaanders. Nu zou dat normaalgesproken goed nieuws betekenen voor de kloostercomplexen omdat minder kritisch ook klinkt alsof zij minder moeilijk doen met het toekennen van zaken, maar het blijkt juist de andere kant op te vallen. Er zijn maar drie criteria die de Provincie echt gebruikt om te bekijken of zij zich wel of niet in een discussie moeten gaan mengen: Monumentale status, ligging en de nieuwe functie. Als er op deze manier met de kloostercomplexen omgegaan zou worden zullen er niet erg veel door de Provincie geholpen meer gaan worden. Met de gegevens van de analyse van hoofdstuk 5 in het achterhoofd zou er nog maar een heel kleine groep overblijven waarbij de Provincie aan de hand van de genoemde zegt: die zijn van belang.

Wordt er nu gekeken vanuit de criteria die de experts hierbij toevoegen dan zouden er veel meer kloostercomplexen in aanmerking komen voor hulp. Deze criteria zijn echter niet in de analyse van hoofdstuk 5 meegenomen waardoor hier geen verdere uitspraken over gedaan kunnen worden. Vanuit enkele gesprekken uit het veld en literatuuronderzoek kan er echter wel gesteld worden dat de emotionele binding die veel mensen hebben met dergelijke complexen groot is waardoor het zeer aannemelijk is dat als deze ook meegenomen zou worden in het oordeel er veel meer complexen de hulp van de Provincie zouden verdienen.

Ten vijfde: De Provincie heeft zelf het idee dat het allemaal best wel meevalt en alles wel op zijn pootjes terecht zal komen op de manier waarop er nu gehandeld wordt.

Een enigszins schokkende conclusie, zeker voor een aantal experts toen deze werd voorgelegd tijdens de gesprekken. Het is zeer onwenselijk dat de Provincie op de

manier waarop men nu handelt verder gaat. Het beleid waar al eerder over gesproken werd zou een grote stap in de goede richting zijn, en hierbij zullen meerdere zaken duidelijk scherper gesteld moeten worden dan dat men dat op dit moment doet bij de Provincie. Wellicht hebben de medewerkers bij de Provincie op het moment dat zij aangaven dat een eenduidig beleid geen slecht idee zou zijn wel in hun achterhoofd dat dit zou betekenen dat er niet veel hoefde te veranderen, maar het blijkt wel nodig te zijn als de Provincie het Brabants belang van deze complexen wel inziet. Het moet echter daar mee beginnen, zolang het belang van deze complexen voor Brabant niet algemeen bekend kan worden geacht zullen er partijen blijven bestaan die het allemaal wel goed vinden zoals het gaat. Er dient een stok achter de deur gezet te worden zodat het voor iedereen duidelijk is dat het menens is wat betreft de Brabantse kloostercomplexen

Tenslotte: De Provincie mag wat externe partijen betreft best een grotere, en wellicht zelfs proactieve rol gaan spelen om deze complexen te behouden voor komende generaties.

De externe partijen geven aan dat de kloostercomplexen wat hen betreft zeker door de Provincie gered zouden moeten kunnen worden. Zij zien de Provincie ook als de partij die dit het beste zou kunnen doen, nog voor gemeenten of projectontwikkelaars. Een proactieve rol zou daarom ook zeker wenselijk zijn wat hun betreft omdat de Provincie er op die manier voor kan zorgen dat echt alles zo gaat als de bedoeling is. Zij kunnen dan immers ook de regie nemen in de projecten.

Proactief altijd noodzakelijk?

Een proactieve rol is echter lang niet altijd noodzakelijk, er zijn ook voldoende voorbeelden te vinden tussen de recente projecten waarbij de Provincie zo goed als geen hulp heeft hoeven bieden. Het is daarom van belang te kijken in welke situaties de Provincie wel proactief zou moeten optreden. Dit kan aan de hand van de criteria die door dit hoofdstuk heen genoemd zijn. Het bleek dat er drie criteria van belang waren voor de Provincie zelf: monumentale status, ligging en de nieuwe functie. Om proactief te kunnen handelen zijn vooral de twee eerste van belang, de nieuwe functie is immers nog niet in beeld als de Provincie zich vanaf het begin mengt in de discussie.

De monumentale status en de ligging zijn ook genoemd door de externe partijen, ook noemden zij de criteria economische en ecologische potentie, het verhaal/geschiedenis van het complex en de binding die het heeft met de omgeving. Als deze criteria bij elkaar genomen worden en alle complexen aan de hand hiervan getoetst worden ontstaat er een groepje waarvan gezegd kan worden dat de Provincie hier proactief bij zou moeten gaan reageren.

Het is echter bijna niet mogelijk om een complex te vinden met al deze criteria. Ter illustratie: als er bijvoorbeeld gekeken wordt naar de monumentale status zijn er nog 39 complexen over, als daarvan de complexen in het buitengebied worden geselecteerd zijn er nog 13 over en als er daarvan tenslotte gekeken wordt naar de complexen die nu nog klooster zijn, zijn dat er slechts 3.

Er zal daarom een grens getrokken moeten worden van het aantal criteria waaraan complexen moeten voldoen. Er valt daarbij ook nog op te merken dat de ligging en monumentale status, omdat deze algemeen erkend worden als belangrijke criteria, iets zwaarder zouden moeten meewegen in deze overweging. Als er daarom drie punten worden toegekend aan het bezitten van deze criteria en aan de andere twee kan er een score per complex worden toegekend. Als deze score boven de zes uitkomt kan er worden gesteld dat het om een zeer waardevol complex gaat en dat de Provincie in dat geval proactief zou moeten gaan optreden.

H8. Conclusies

Met alle informatie uit de voorgaande hoofdstukken in het achterhoofd is het nu mogelijk om de hoofdvraag te beantwoorden. Dit zal gebeuren met behulp van de gestelde deelvragen. Deze zullen daarom eerst stuk voor stuk behandeld worden. In dit hoofdstuk zullen verder ook aanbevelingen gegeven worden die voortkomen uit de conclusies.

8.1 Beantwoording van de deelvragen

Deelvraag 1: Wat is de huidige situatie wat betreft de in Brabant aanwezige kloostercomplexen, en wat is de verwachting voor de komende jaren?

Deze deelvraag bestaat uit twee delen. Allereerst een analyse van de huidige situatie en vervolgens een doorkijk naar de toekomst. Om maar met het eerste te beginnen; de kloostercomplexen in Brabant dreigen snel te verdwijnen. Uit de van te voren bekende gegevens bleek al dat er de situatie de afgelopen decennia flink veranderd was, en niet ten goede van de kloostercomplexen. Om na te gaan hoe serieus deze verandering is, is er een eigen analyse uitgevoerd waaruit blijkt dat in de afgelopen paar jaar een groot aantal kloostercomplexen hun oorspronkelijke functie zijn verloren en dat er nog maar weinig monumentale kloosterpanden in gebruik zijn als klooster. Deze cijfers waren nog schokkender dan van te voren verwacht werd, slechts 39 monumentaal waardevolle panden zijn op dit moment in gebruik als klooster.

Het lijkt er verder op dat in de nabije toekomst een flink aantal van deze kloostercomplexen ook hun deuren zal moeten gaan sluiten omdat er te weinig religieuzen meer zijn om deze, in veel gevallen zeer grote, complexen in goede staat te kunnen blijven bewonen. De huidige situatie vraagt daarom ook om directe actie zodat deze kloostercomplexen in ieder geval nog bewaard kunnen blijven voor komende generaties als zijnde cultureel erfgoed. De reden waarom dit belangrijk is zal worden behandeld bij deelvraag 3.

Deelvraag 2: Aan de hand van welke criteria wordt de rol van de Provincie in projecten zoals leegkomende kloostercomplexen op dit moment beoordeeld, en welke criteria zouden hier logischerwijs een aanvulling op zijn?

Deze deelvraag is behandeld in het vorige hoofdstuk. De criteria die hiervoor gebruikt zijn komen echter uit het literatuuronderzoek wat is uitgevoerd in het derde hoofdstuk. Vanuit de gehouden interviews is gebleken dat de criteria die op dit moment gebruikt worden om te kijken of de Provincie zich in een herbestemmingsopgave van een kloostercomplex zal mengen de monumentale waarde, de ligging en de nieuw te geven functie zijn.

Er zijn echter ook een aantal criteria die eigenlijk ook door de Provincie behandeld zouden moeten worden om een juiste inschatting te kunnen maken of zij zich wel of niet moeten mengen in het proces. Het gaat hierbij om de geschiedenis en het verhaal van de kloostercomplexen en de betekenis wat het pand voor de omgeving heeft. Dit alles komt dicht in de buurt van de beleving van de panden, en dit is zeker voor mensen die een band hebben met een complex een zeer belangrijk punt.

Ook kunnen de ecologische en economische kant van een gebouw, en voornamelijk ook de directe omgeving ervan, niet genegeerd worden. De ecologische kant wordt op dit moment alleen bekeken als er een directe aanwijzing is dat dit noodzakelijk is. Hierdoor kan een ecologisch waardevolle situatie wellicht over het hoofd gezien worden als de betreffende ambtenaar deze niet in eerste instantie opmerkt.

De economische kant van de zaak is iets wat tegenwoordig in steeds meer cases opduikt. Zoals al eerder vermeld is het mogelijk dat de kloostercomplexen door een bepaalde nieuwe functie meer economisch interessant worden dan andere functies. Ook op toeristische vlak is het mogelijk dat kloostercomplexen een rol van betekenis gaan krijgen voor de economie van de Provincie of de betrokken gemeente. Het is dan ook de moeite waard om de economische potentie van een kloostercomplex van te voren uit te zoeken voordat er beslissingen over genomen worden.

Deelvraag 3: Kunnen de kloostercomplexen in Brabant gezien worden als identiteitsdragers van Brabant en wat houdt dit in voor de toekomst van deze complexen?

De vraag of kloostercomplexen identiteitsdragers van Brabant zijn is niet eenduidig te beantwoorden. Hiervoor is wellicht nog dieper en grondiger onderzoek nodig. Hiermee komt de culturele identiteit van dé Brabander namelijk ter discussie. Deze is namelijk niet zo makkelijk de definiëren en het is maar de vraag of deze ook wel daadwerkelijk bestaat. Het is ook lastig om zo maar te kunnen zeggen dat kloostercomplexen voor elke Brabander iets toevoegt aan zijn of haar identiteit. Hierover zijn nog lange discussies te voeren, iets waar dit rapport zich niet aan zal wagen.

Over een ander punt kan echter wel wat meer gezegd worden; de ruimtelijke identiteit. Deze wordt over het algemeen gevormd door de omgeving, het landschap en de beeldbepalende zaken die hierin staan. De kloostercomplexen zijn wat dat betreft wel degelijk onderdeel van de Brabantse identiteit omdat zij zeer uniek zijn voor zuidelijk Nederland. Alleen in Limburg en Brabant komen nog zoveel kloosters voor dat deze echt zichtbaar zijn in het landschap. De Brabantse kloosters liggen ook in een groot aantal gevallen in het buitengebied en als er gekeken wordt naar de geschiedenis van de omgeving van de kloostercomplexen is er ook daar vaak een duidelijk invloed van de kloostercomplexen en hun bewoners te zien. Zo werd bijvoorbeeld vanuit een groot aantal kloostercomplexen het omliggende land ontgonnen, iets wat nog steeds in de patronen van de ontginningen te zien is.

De naam identiteitsdrager is daarom zeker van toepassing op de kloostercomplexen van Brabant. Door deze gebouwen deze ‘titel’ ook daadwerkelijk te geven vanuit de Provincie kan worden aangetoond hoe belangrijk deze gebouwen zijn voor Brabant in zijn geheel. Door dit belang duidelijk te maken kan ook de toekomst van de complexen gewaarborgd worden. De manieren waarop dit zou kunnen komen in de volgende deelvragen en de beantwoording van de hoofdvraag ter sprake.

Deelvraag 4: Wat zijn de mogelijkheden van de Provincie wat betreft het behouden van de kloostercomplexen voor komende generaties?

De Provincie heeft verschillende instrumenten die hen zijn toebedeeld door het Rijk, maar ook die zij zelf hebben ingesteld om dit soort zaken aan te kunnen pakken. De vraag is dan voornamelijk ook wanneer welk middel het beste zou passen.

Vanuit de WRO komt de gedachte dat er ook door hogere overheden proactief gehandeld zou moeten kunnen worden als het om belangen gaat die dat overheidsniveau aangaat. Aan de andere kant staan in de Nota Ruimte en Nota Belvedere een aantal handvaten beschreven waarmee het ook voor provinciale overheden makkelijker gemaakt wordt om in dit soort gevallen actief mee te doen in het proces. De belangrijkste instrumenten hiervan zijn het proactief acteren op de markt, het vermelden van de complexen in de structuurvisie en het maken van inpassingsplannen.

Dan is er nog een heel ander punt wat betreft het behouden van de complexen voor het nageslacht, de manier waarop het behouden vormgegeven kan worden. Er zijn verscheidene manieren waarop er kan worden gereageerd als een complex zichtbaar achteruit gaat en zijn functie gaat verliezen. Voor de kloostercomplexen zijn de meest voor de hand liggende manieren van ingrijpen; herbestemming en het alleen herstellen van eventuele schade.

Dit alles in het achterhoofd houdend kan er gekeken worden naar de rol die de Provincie op zich zou kunnen nemen in deze problematiek. De Provincie zelf heeft vier rollen die zij zelf erkennen en uitvoeren te weten; de rol van ontwerper van beleid, de rol van financier, de rol van regisseur en de rol van ontwikkelaar. De rol die het best past bij de proactieve houding die de Provincie aan zou kunnen nemen in geval van een prioritering is de rol van ontwikkelaar. Ook de rol van financier kan in deze problematiek een van de rollen zijn die de Provincie op zich gaat nemen, en dan met name voor de kloostercomplexen die niet al te veel hulp nodig blijken te hebben.

Deelvraag 5: Wat is er nodig wil de Provincie beleid kunnen gaan voeren omtrent de kloostercomplexen in Brabant?

Om beleid te kunnen gaan voeren wat betreft kloostercomplexen is allereerst een duidelijke visie nodig waaruit blijkt hoe de Provincie in deze problematiek wil gaan handelen. Hiervoor is verder nodig dat de contacten met andere betrokken partijen duidelijk zijn en deze goed gebruikt kunnen worden. Het is daarom van belang een

goed inzicht te krijgen in de betrokken partijen en hun rol. De belangrijkste stappen hiervoor zijn al genomen in het onderzoek van J. Wijnekus wat gelijktijdig met dit onderzoek zal verschijnen.

Een ander zeer belangrijk punt is een duidelijk inzicht in de situatie zoals deze er nu voorstaat. De in dit rapport opgenomen analyse is echter niet genoeg, deze moet goed bijgehouden worden zodat er steeds een up to date beeld blijft van hoe het er op dit moment voorstaat met de kloostercomplexen. Er dient daarom eigenlijk van elk klooster ook een duidelijk beeld te zijn van de actuele situatie. Zijn de eigenaren bezig met het zoeken naar een herbestemming, denken zij erover om binnen korte tijd het gebouw uit te moeten of kunnen zij er zeker van zijn dat zij de komende jaren nog als religieuzen in de gebouwen blijven wonen?

Tenslotte is het ook niet onhandig om te weten wat er precies met de kloostercomplexen kan gebeuren. Wat zijn zinnige herbestemmingen en in welke mate kan de Provincie in het proces bijdragen? De herbestemmingsmogelijkheden zijn in dit rapport en dat van J. Wijnekus al kort aan de orde geweest. Ook vanuit de KNR is hierover een schrijven verschenen van de hand van S. Hendriks (2008).

Als dit soort zaken allemaal duidelijk zijn geworden is er vervolgens nog de hobbels van politieke steun krijgen bij de Provincie. Er kan geen beleid worden gemaakt zonder dat er door de politiek notie van wordt genomen en het belang ervan wordt ingezien.

8.2 Beantwoording van de hoofdvraag

Met het beantwoorden van de deelvragen is de basis gelegd voor de beantwoording van de hoofdvraag Deze luidde:

In hoeverre kan de Provincie bijdragen aan het behouden van de Brabantse kloostercomplexen, die door de Provincie gezien worden als een van de identiteitsdragers van Brabant?

De Provincie kan zeker het een en ander bijdragen in de problematiek die er nu speelt wat betreft de kloostercomplexen. De vragen die hierbij echter wellicht nog belangrijker werden tijdens dit onderzoek waren; ‘Waarom zou de Provincie dit moeten doen?’, ‘In hoeverre wil de Provincie dit ook doen?’ en ‘in welke mate zou de Provincie dit moeten doen?’.

Zoals al uit de vraagstelling blijkt ziet de Provincie de kloostercomplexen als mogelijke identiteitdragers van Brabant. In dit onderzoek is gebleken dat deze complexen inderdaad op deze manier gezien kunnen worden. Hierdoor heeft de Provincie de taak deze complexen zo goed mogelijk te behouden omdat zij moet opkomen voor het Brabants belang. Het probleem waar de complexen mee kampen is dat zij hun huidige functie verliezen en dat als hier geen goed vervolg aan gegeven wordt hun unieke vorm en rol in het Brabantse landschap en dagelijks leven dreigt

weg te vallen. Er dienen daarom nieuwe impulsen gegeven te worden aan de gebouwen daar de orden en congregaties die er tot op heden in huizen niet zomaar door de Provincie gered kunnen worden.

Een andere reden waarom de Provincie zich zou kunnen gaan bezighouden met de Brabantse kloostercomplexen is het behouden van de ruimtelijke kwaliteit. Deze is terloops in dit rapport enkele keren aan bod geweest. De kloostercomplexen zijn meer dan eens gelegen in het buitengebied, wat betekent dat ze eigen kleine rode contouren zijn in het overwegende groen er omheen. Als er nieuwe functies in dit soort complexen komen die veel uitbouw nodig hebben is dit daarom niet wenselijk omdat dan de contouren aangepast zouden moeten worden en dit is iets wat de Provincie nu juist niet wil met het oog op de ruimtelijke kwaliteit.

Dit alles heeft een antwoord gegeven op de 'waarom'-vraag. Nu is het interessant om in te gaan op de volgende vraag; het inhoeverre wil de Provincie hier ook daadwerkelijk iets mee doen. Hierbij is het goed om te kijken naar de houding van de Provincie wat betreft de kloostercomplexen. Zij erkennen dat er een duidelijke lijn moet komen omdat er op dit moment te ad hoc gereageerd moet worden op de aanvragen voor hulp bij herbestedingsopgaven voor kloostercomplexen. Er wordt echter wel ook aangegeven dat het wellicht niet mogelijk is alle kloostercomplexen te helpen waardoor er een prioritering zou moeten worden opgesteld wat betreft de kloostercomplexen. In dat geval kan de Provincie helpen waar dit het hardst nodig is en kunnen andere zaken later worden opgepakt of wellicht helemaal uit handen van de Provincie blijven omdat dit op andere manieren tot een goed eind gebracht kan worden.

Na het uitvoeren van dit onderzoek blijkt dat er eigenlijk nog maar een kleine groep van kloostercomplexen bestaat die nog een nieuwe bestemming nodig zullen gaan hebben in de komende jaren. Nog slechts 59 kloosters zijn bewoond door religieuzen en daarvan zijn er 39 een monumentaal pand. Hoeveel van deze acute hulp nodig hebben is echter niet duidelijk omdat de orden en congregaties wat dat betreft niet snel en makkelijk naar buiten treden. Wel is duidelijk dat het grootste deel van deze 59 religieuze instellingen binnen 10 à 15 jaar zeker hun gebouwen zullen moeten gaan verlaten.

Als er dan gekeken wordt naar de drie criteria die voor de Provincie het meest belangrijk waren, monumentale waarde, ligging en nieuwe functie, dat er van deze 59 gebouwen 39 een monumentale status hebben en dat er daarvan liggen er slechts 13 in het buitengebied, de meest hulpbehoevende groep vanwege het eventueel in gevaar komen van de ruimtelijke kwaliteit. In dat geval zou er een groep van 13 kloostercomplexen ontstaan die prioriteit hebben wat betreft de Provincie. Als er bij die 13 kloostercomplexen gekeken wordt naar de functie die zij nu hebben blijkt dat er nog slechts drie hiervan als klooster in gebruik zijn. Dit zou betekenen dat er nog maar drie kloosters prioriteit hebben er vanuit gaande dat de kloostercomplexen die al herbestedend zijn niet binnen afzienbare tijd opnieuw een nieuwe bestemming nodig hebben.

Deze groep wordt daarom wel zeer beperkt, er zijn dan ook andere criteria die ook van belang kunnen zijn, maar waar vanuit dit onderzoek geen gegevens over bekend zijn over de situatie hiervan. Het gaat hierbij om de economische en ecologische waarde van de gebouwen, twee zaken die niet al te moeilijk na te gaan zijn, en de geschiedenis en binding van de omgeving met de complexen. Vooral deze laatste twee zijn wellicht iets meer subjectief, en er zal daarom goed gekeken moeten worden hoe deze punten daadwerkelijk nagegaan kunnen worden. In ieder geval is er wat dat betreft meer onderzoek nodig.

Ook is het goed om een grens te trekken over wanneer een complex al dan niet prioriteit zou moeten krijgen. Hierbij kan gedacht worden aan een puntensysteem waarbij de criteria ligging en monumentale status een zwaardere weging (3) krijgen dan de in de vier criteria genoemd in de vorige alinea (2). De nieuwe functie kan in deze geen criterium zijn omdat deze uiteraard nog niet bekend kan zijn als de Provincie proactief zou gaan acteren (dus op het moment dat er nog helemaal niets voor de kloostercomplexen bedacht, laat staan beslist is). Bij dit puntensysteem kan er een grens worden ingesteld van zeven punten. Als een complex deze zeven punten (of meer) krijgt betekent dit dat dit complex zeer belangrijk is voor Brabant, scoort een complex minder punten dan wil dat niet zeggen dat dit complex niet belangrijk kan zijn, maar is er minder prioriteit om deze te helpen.

Proactief

Maar wat moet er dan precies gebeuren voor de kloostercomplexen die een eventuele prioriteit hebben, moeten deze proactief benaderd worden? Het antwoord op deze vraag is ja, de Provincie zou in deze gevallen heel duidelijk proactief met de eigenaar en bewoners kunnen gaan kijken naar wat er precies met het betreffende gebouw kan gebeuren. Zeker als het betreffende complex meer dan vier van de hiervoor genoemde criteria bezit. Proactieve reactie zou geen slechte ontwikkeling zijn, zeker omdat de Provincie in op deze manier heel duidelijk aangeeft dat zij het gebouw wil behouden, en een reden waarom deze gebouwen bewaard moeten blijven (het Brabantse belang).

Proactief handelen hoeft echter lang niet altijd, zeker bij complexen die niet de eerste prioriteit hebben (gemeten aan de criteria die hierboven genoemd zijn) kan er afhankelijk van hoeveel van de criteria er van toepassing zijn gekozen worden voor minder drastische manieren van hulp. Zo kan er besloten worden het complex alleen financieel bij te staan in de vorm van subsidies of kan er gekozen worden voor een tussenweg, het alleen bijsturen op het moment dat er iets echt onwenselijks dreigt te gebeuren. Het zal in deze gevallen gaan om de meeste van de nog bewoende kloostercomplexen omdat het tot op heden wat dit betreft allemaal goed is gegaan (al bieden resultaten uit het verleden uiteraard geen garantie voor de toekomst). Het is wel van belang dat de Provincie goed op de hoogte blijft van wat er speelt bij de verschillende complexen die nog in Brabant te vinden zijn.

8.3 Aanbevelingen

- Blijf goed op de hoogte van wat er speelt wat betreft de kloostercomplexen in Brabant. Alleen op deze manier is goed bij te houden waar eventuele hulp noodzakelijk is.
- Zorg dat duidelijk wordt welke complexen er precies in aanmerking komen voor proactieve hulp door onderzoek te laten verrichten naar de economische, en ecologische kant van de complexen en hun omgeving en naar de geschiedenis en binding die zij hebben met hun omgeving. Als deze zaken duidelijk zijn is het mogelijk om met de gegevens die vanuit dit onderzoek al duidelijk zijn geworden een lijst op te stellen waaruit blijkt welke complexen er wel actieve hulp geboden moet worden en in welke gevallen er meer afwachtend gereageerd kan worden.
- Benoem de complexen tot identiteitsdragers van Brabant. Door deze ‘titel’ officieel te gaan gebruiken wordt het ook voor andere partijen duidelijk dat de Provincie veel waarde hecht aan de complexen. Hierdoor wordt de Provincie in deze zichtbaarder en wordt het voor andere partijen ook duidelijk wat de Provincie met de complexen zou willen.
- In het verlengde van de voorgaande aanbeveling: Zorg dat er een duidelijk beleid geschreven wordt waaruit blijkt wat het belang van de complexen is voor Brabant (de reden dat ze bewaard zouden moeten blijven, en de reden waarom er proactief gereageerd zou kunnen worden door de Provincie). Zorg er verder voor dat de manieren waarop dit precies gaat gebeuren duidelijk beschreven worden. Belangrijk hierbij is dat er keuzes gemaakt worden, ook als andere partijen hiermee minder blij zijn. Het gaat hier immers om het Brabants belang, iets wat alleen de Provincie kan verdedigen.

8.4 Tot slot

Met dit rapport is getracht een beeld te geven waarom de Provincie kloostercomplexen zou moeten beschermen en daarnaast ook de manieren waarop zij dit zou kunnen doen. Dit alles is onderzocht met een cultuurhistorische en planologische slag.

Gelijktijdig met dit onderzoek is, zoals al eerder vermeld in dit rapport, ook een ander onderzoek uitgevoerd naar de verschillende actoren die en rol spelen in herbestemmingsprocessen van kloostercomplexen. Er is door de twee auteurs een gezamenlijke conclusie opgesteld voor de Provincie waarbij de conclusies van beide onderzoeken gecombineerd zijn tot een stuk. Deze is te vinden bijlage 6.

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op de kloostercomplexen in Brabant en is geschreven in opdracht van de Provincie Noord-Brabant. Het doel van het onderzoek is tweeledig, want het probeert antwoord te geven op twee zaken; het ‘waarom’ van het behouden van kloostercomplexen en het ‘hoe’ hiervan. De hoofdvraag, die zich meer richt op het tweede luidt:

In hoeverre kan de Provincie bijdragen aan het behouden van de Brabantse kloostercomplexen, die door de Provincie gezien worden als een van de identiteitsdragers van Brabant?

Het is echter altijd de vraag waarom iets gedaan zou moeten worden alvorens het daadwerkelijk ook zou moeten gebeuren. Om deze reden is ook de ‘waarom’vraag in dit onderzoek behandeld.

Om dit na te gaan is allereerst ingegaan op de huidige situatie waarin de kloostercomplexen zich nu bevinden. Deze analyse geeft een beeld van een sterk verslechterde situatie ten opzichte van de situatie van een aantal decennia geleden. Steeds meer kloostercomplexen moeten hun deuren sluiten en nieuwe bestemmingen moeten worden gevonden om de complexen te kunnen behouden. In de afgelopen decennia is dit ook al meerdere keren gebeurd. Er resten in Brabant slechts 59 kloostercomplexen, waarvan er 39 monumentale waarde hebben volgens de Provincie. Willen deze op een juiste manier worden bewaard voor het nageslacht, dan zal er nu actie ondernomen moeten worden.

De huidige situatie geeft aan dat het ernst is als deze complexen behouden moeten blijven. De vraag hierbij is echter nog steeds; waarom? De reden hiervoor is dat de kloostercomplexen in Brabant gezien kunnen worden als identiteitsdragers van Brabant. Dit omdat zij onlosmakelijk zijn verbonden met het Brabantse landschap. Zij hebben dit zelfs in meerdere gevallen gevormd, doordat de bewoners van het klooster in sommige gebieden begonnen zijn met het ontginnen van het landschap. Ook in de beelden die mensen hebben van Brabanders (en Brabanders van zichzelf) komt het katholieke geloof meer dan eens langs. Door de kloostercomplexen te zien als identiteitsdragers, geeft de Provincie aan dat de complexen van Brabants belang zijn. Hierdoor wordt het ook, vanuit de gedachte van de Nota Ruimte (‘decentraal wat kan, centraal wat moet’) hun taak om deze goed te beschermen.

De Provincie moet dan echter duidelijk krijgen hoe zij dit wil gaan doen. Er zijn namelijk verschillende manieren van ingrijpen. Dit kan variëren van zeer proactief tot alleen het meepraten om er voor te zorgen dat er niets onwenselijks gebeurt (iets wat trouwens op dit moment ook al de gewoonte is). Het is daarom van belang dat de Provincie een duidelijk beeld krijgt van wat men kan en wil doen voor de kloostercomplexen.

Om de Provincie hierbij te helpen is vanuit het literatuuronderzoek dat is uitgevoerd een lijst met criteria opgesteld waaraan men kan uitzoeken of er wellicht groepen kloostercomplexen zijn die de hulp van de Provincie meer nodig hebben dan anderen. Ook kan wellicht een weging plaatsvinden aan de hand van deze criteria waaruit blijkt welke complexen de Provincie zelf het meest belangrijk vindt om te bewaren. Deze lijst met punten gaat in op verschillende zaken die ingedeeld kunnen worden in drie hoofdlijnen; vorm, functie en kennis.

Aan de hand van gehouden interviews kan geconcludeerd worden dat een groot deel van de uit literatuur afkomstige criteria ook daadwerkelijk van belang zijn als het gaat over kloostercomplexen. De Provincie zal daarom deze lijst ook echt moeten gaan gebruiken en niet verder gaan zoals zij op dit moment reageren op leegkomende kloostercomplexen zodat deze bewaard kunnen blijven voor komende generaties. De Provincie zal een duidelijk beleid moeten opstellen om duidelijk te krijgen voor zichzelf, maar ook juist voor externe partijen, wat zij in welke situatie kunnen doen voor het desbetreffende kloostercomplex.

Literatuur

- Ackermans, M.** (2000) *Beeld van Brabant achterhaalt en onjuist*. [Online] Bekeken op 3 maart 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.uvt.nl/media/persberichten/2000/0200/000272.html>>.
- Arend, S. H. van der** (2007) *Pleitbezorgers, procesmanagers en participanten; een kritische verhaal van interactief beleid*. Afstudeerscriptie, Universiteit Utrecht.
- Arendsen, M.** (2006) *Klooster Sint Aegten; Erfgoedcentrum Nederlands kloosterleven*. Boxtel, drukkerij Tielen.
- Ashworth, G.J.** (1997) *Conservation as preservation or as heritage: Two paradigms and two answers*. In: Build environment, jaargang 23, nr. 2, pp. 92-102.
- Ashworth, G.J. & P. Howard** (1999) *European Heritage Planning and Management*. Exeter, intellect.
- Auteur onbekend** (2008) *Opening jaar religieus erfgoed*. Reformatorisch dagblad, katern kerk&godsdienst, 17 januari 2008.
- Auteur onbekend** (2009) *Romaanse bouwkunst*. [Online] Bekeken op 5 februari 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.architectenweb.nl/aweb/archipedia/archipedia.asp?ID=11436>>.
- Auteur onbekend¹** (2009) *Culturele biografie Brabant, verhalen over Brabant; Brabantse gotiek*. [Online] Bekeken op 9 februari 2009. Te vinden op het World Wide Web: <http://www.uitinbrabant.nl/uib/brabant/site/nieuws/backgrounddetail/B_821441.html>.
- Bannink, M. en F. Engwerda** (2008) *Ontwikkelingsplanologie; Mogelijkheden voor de ontwikkelende rentmeester*. Leeuwarden, van Hall Larenstein Training & Consultancy.
- Barinaga, M.** (1999) *The mapmaking mind*. In: Science, nr. 285, pp. 189-192.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim** (1996) *Individualization and precarious freedoms. Perspectives and controversies of a subject-oriented sociology*. In; P. Heelas, S. Lask & P. Morris (red.). Detraditionalization; critical reflections on authority and identity. Oxford, Blackwell, pp. 23-48.
- Bell, S. & S. Morse** (1999) *Sustainability indicators: measuring the immeasurable?* Londen, EarthscanPublications Ltd.

- Bijsterveld, A.J.** (2008) *Zonder beleid geen toekomst; Herbestemming van religieus erfgoed als gedeelde verantwoordelijkheid*. In Brabants Heem, jaargang 60, nr 3-4, pp. 131-140.
- Boselie, F.A.J.M.** (1982) *Over visuele schoonheidservaring*. Proefschrift Universiteit Nijmegen.
- Caliauw, K.** (2008) *Antwerpen, -'t klooster – laat daklozen niet op straat rotten*. [online] Bekeken op 6 mei 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.indymedia.be/nl/node/26067>>.
- Capenberghs, J.** (2003) *Wandelerwijs. Een pilotboek rond landschapsinterpretatie in Zoutleeuw*. In: Mores, tijdschrift voor volkcultuur in Vlaanderen. Jaargang 4, nr 3, pp. 21-26.
- Castells, M.** (1996) *The information age: Economy, society and culture, volume I: The rise of the network society*. Oxford, Blackwell.
- Castells, M.** (1997) *The information age: Economy, society and culture, volume II: The power of identity*. Oxford, Blackwell.
- Coetier, J.F.** (2000) *Hoe beleven wij onze omgeving? Resultaten van 25 jaar omgevingspsychologisch onderzoek in stad en land*. Wageningen, universitaire uitgever.
- Deutekom, E. van** (2008) *Afgedankt, opgeslagen, opgestookt of herbestemd; Het lot van vrijkomend roerend religieus erfgoed*. In Brabants Heem, jaargang 60, 3-4, pp. 126-130.
- Dierickx, K.** (2004) *Genetic privacy and the family*. In: *Indian journal of family studies*, jaargang 2, nr. 2, 68-80.
- Dixon, J. & K. Durrheim** (2000) *Displacing place-identity: a discursive approach to locating self and other*. In: *British journal of social psychology*, nummer 39, pp. 27-44.
- Duparc, F.J.** (1975) *Een eeuw strijd voor Nederlands cultureel erfgoed*. Den Haag, staatsuitgeverij.
- Ernste, H.** (2005) *Playing self; de ontdekking van stedelijke identiteit*. In: *Agora*, jaargang 21, nr. 2, pp. 8-11.
- Etty, E.** (2008) *Identiteit is geen regeringstaak*. NRC Handelsblad, 15 januari 2008.
- Facta** (2008) *Nieuwe Economische Draggers voor het Buitengebied*. [Online] Bekeken op 11 mei 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.facta-organiseert.nl/files/pdf%20folder%20economische%20draggers.pdf>>.

- Feddes, F.** (red) (1999) *Nota Belvédère. Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. In opdracht van de ministeries van OCV, LNV, VROM en V&W. Den Haag, VNG uitgeverij.
- Feyjter A. de,** (1998) *Cultuurhistorie in het MER [Milieu Effect Rapportage], 'Sporen uit het verleden' als ontwerp en beoordelingscriterium*. In Kenmerken: tijdschrift voor Milieu Effect Rapportage, jaargang 5, nr.5, 1998.
- Fortuin, K. & P. van der Graaf** (2005) *De missing link tussen theorie en praktijk; het cultuurprofiel als instrument*. In; Agora, jaargang 21, nr.2, pp. 33-36.
- Frijhoff, W.T.M.** (1992) *'Identiteit en identiteitsbesef. De historicus en de spanning tussen verbeelding, benoeming en herkenning'*, in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, jaargang 107 nr. 4, pp. 614-634.
- Frijhoff, W.T.M.** (2007) *Dynamisch erfgoed. Heeft de cultuurgeschiedenis toekomst?* Amsterdam, VU, p. 8.
- Geerts, G., H. Heestermans & C. Kruyskamp** (red.) (1998) *Het grote woordenboek der Nederlandsche taal*. Utrecht, Van Dale lexicografie.
- Gemmeke, E.H.P.** (2008) *Cultureel erfgoed*. Deventer, Stichting centrum voor moderne devotie.
- Harmsen, H.** (2008) *De oude kaart van Nederland; Leegstand en herbestemming*. Den Haag, Atelier Rijksbouwmeester.
- Hazenbergh, T.** (2005) *Romeinse schepen in Nederland*. [Online] Bekeken op 7 mei 2009. Te vinden op het World Wide Web; <<http://home.zonnet.nl/postbus/schepen.html>>.
- Heijsteeg, J.W.** (2003) *Monumentale kloostercomplexen in Noord-Brabant in de gevarenzone; of slechts een hot issue?* Nijmegen, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Hendriks, S.** (2008) *Kloosters als religieus erfgoed. Bouwstenen voor een te voeren beleid*. Utrecht, Stichting Matrijs.
- Hobsbawm, E.J.E.** (1992) *The invention of tradition*. Cambridge, Cambridge University press.
- Huygen, A. & F. Spierings** (2002). *Mozaïek van het veen. Waar kun je nog zover kijken! Cultuurprofiel van het veenkoloniale gebied van de gemeenten Borger-Odoorn en Stadskanaal*. Utrecht, Verwey-Jonker Instituut.
- HvNL** (hart van Nederland) (2008) *Weer Romeins schip gevonden in Leidsche Rijn*. [Online] Bekeken op 7 mei 2009. Te vinden op het World Wide Web: <http://www.hartvannederland.nl/item/9984/Weer_Romeins_schip_gevonden_in_Leidsche_Rijn>.

- IKGN** (Inventarisatie Kerkelijke gebouwen Nederland) (2008) *Bestaande, voormalige en na ca 1600 verdwenen gebouwen Kerken, Kapellen, Kloosters, Vergaderlokalen, Synagogen, Moskeeën, Tempels, enz.* [Online] Bekeken op 9 februari 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://130.37.129.100/hdc/IKGN/index.html>>.
- Jansen, K. H. Karssenbergh & W. Verschoor** (2005) *Was ik maar een Brinker; belevingsnetwerken en identiteitsdragers als procesbenadering.* In: *Agora*, jaargang 21 nr. 2, pp. 24-26.
- Jowett, B.** (2009) *Translation of Plato's Gorgias.* [Online] bekeken op 6 mei 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.ancienttexts.org/library/greek/plato/gorgias.html>>.
- KAN/VP** (1995) *Verkenning van kloosterarchieven; Een gesprek met Kees Paanakker.* In: *Erasmusplein*, jaargang 6, nr. 4. Ook online te vinden via het World Wide Web; <<http://kdc-app.hosting.kun.nl/erasmusplein/4-1995/kloosters.html>>.
- KASKI** (2008) *Rapport 581. Kerncijfers 2007 uit de kerkelijke statistiek van het Rooms-Katholieke Kerkgenootschap in Nederland.* Nijmegen, Kaski.
- Katz, C.** (2003) *Social formations; thinking about society, identity, power and resistance.* In: Holloway, S.I. Rice (red). *Key concepts in geography.* Londen, Sage, pp. 249-265.
- Keulemans, M.** (2003) *Groetjes uit de oudheid. Leidsche Rijn biedt foto-opname Romeinse Rijk.* [Online] Bekeken op 7 mei 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://noorderlicht.vpro.nl/artikelen/12828715/>>.
- Knippenberg, H.** (1992) *De religieuze kaart van Nederland; Omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de reformatie tot heden.* Assen, van Gorcum.
- KNR** (Konferentie Nederlandse Religieuzen) (2008) *Lijst van kloostergebouwen in Noord-Brabant die per 2008 nog een religieuze functie hebben.* Den Bosch, KNR.
- Kolakowski, L.** (1984) *Wat gebeurt er met ons religieuze erfgoed...* Groningen, Stichting de Leeuw.
- Kruidenier, M.** (2007) *De oude kaart van Nederland; Leegstand en herbestemming: Noord-Brabant.* Nijmegen, De Onderste Steen.
- Kullberg, J.** (2006) *De tekentafel neemt de wijk. Beloften en beperkingen in de herstructurering van buurten.* Den Haag, Sociaal Cultureel Planbureau, 2006.
- Kunzmann, K.R.** (2004) *Culture, creativity and spatial planning.* In: *TPR*, jaargang 75, nr. 4, pp. 383-404.

- Laeyendecker, L.** (1974) *Identiteit in discussie*. Meppel, Boom.
- Lankhorst, O.S.** (2006) *Kloosterleven in Nederland door de eeuwen heen*. In: Klooster Sint Aegten, pp. 25-33. Boxtel, Tiel.
- Leerssen, J.** (1990) *Van essentie naar perceptie. Inleiding themanummer 'nationale identiteit'*. In: Skript. historisch tijdschrift, jaargang 7, pp. X- XII.
- Levita, D.J. de** (1965) *The concept of identity*. Den Haag, Mouton.
- Liebergen, L. van** (2008) *Paepse Toevluchtsoorden; Noordoost-Brabant als nieuwe zetel voor verdreven religieuzen*. In: Brabants Heem, jaargang 60, nr 3-4, pp. 102-109.
- Lith, W. van** (2006) *De eigen identiteit*. In: Kernkracht, nr. 3, pp. 6-9.
- Little, B.R.** (1987) *Personality and the environment*. In: Stokols, D. & I. Altman (1987) *Handbook of environmental psychology*, eerste druk, Londen, Wiley, pp. 205-245.
- Locke, J.** (1975) *An Essay concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford University Press.
- Luhmann, N.** (2001) *Sociale systemen*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Medema, G.** (2008) *1000 jaar kerkgeschiedenis in de Provincie Utrecht; Studenten onderzoeken religieus erfgoed*. De Bilt, Landschap Erfgoed Utrecht.
- Meerendonk, L. van de** (1977) *De wereld van de kloosters in Noord-Brabant tot omstreeks 1800*. In: Noordbrabants Museum (1977) *Kloosters in Brabant*. 's Hertogenbosch, Noord Brabants Museum.
- Metaal, S.** (2005) *Thematisering en authenticiteit; identiteitsstrategieën in dorp, strad en buitenwijk*. In; Agora, jaargang 21, nr.2, pp. 16-19.
- Michon, J.A.** (1989) *Waarnemen, werken aan een wereldbeeld*. In: Feenstra, F. en R.O. Fock (1989) *Waarnemen*, eerste druk, Amsterdam, Boom, pp. 39-59.
- Needham, D.B.** (2005) *Een andere marktwerking. Een ver-kenning van de mogelijkheden bij het Nederlandse ruimtelijke beleid*. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Neerven, G. van** (2003) *Argumenten voor de spoeling van het intellect*. [Online] Bekeken op 3 maart 2009. Te vinden op het World Wide Web: <[http://www.vnppubliciteit.nl/Muze motor.htm](http://www.vnppubliciteit.nl/Muze%20motor.htm)>.
- Nissen, P.** (2008) *Achter de heilige huisjes. Over religie als heilig spel en religieus erfgoed als de knickers*. In: Brabants Heem, jaargang 60, nr 3-4, pp. 78-85.

- Pleijte, M.** (2006) *Grenzen aan ontwikkelingsplanologie; een nieuwe aanpak: problemen en oplossingen*. In: TOPOS, nr. 1, pp. 18-21.
- Pollman, T.** (1995) *Herbestemming van kerken; een ontnuchterend relaas*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist; Den Haag, Sdu uitgeverijen.
- Provincie Noord-Brabant** (2006) *Cultuurhistorische waardenkaart*. [Online] Bekeken op 1 mei 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://brabant.esrinl.com/chw/>>.
- Provincie Noord-Brabant** (2007) *Schatbewaarders van Brabant*. Kaderstellende notitie erfgoed 2008-2011. Den Bosch, Provincie Noord-Brabant.
- Provincie Noord-Brabant** (2008) Startnotitie structuurvisie Noord-Brabant, 2008. [Online] Bekeken op 27 april 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.brabant.nl/Home/Beleid/Ruimtelijke%20ontwikkeling/Structuurvisie/~media/migration%20folder/upload/documenten/s/startnotitie%20structuurvisie%20ro%20noord-brabant-ps121208.pdf.ashx>>.
- Provincie Noord-Brabant¹** (2008) *Interimstructuurvisie Noord-Brabant en paraplu-nota ruimtelijke ordening*. Den Bosch, Provincie Noord-Brabant.
- Provincie Noord-Brabant²** (2008) *Startnotitie Bouwsteen Landschap*. [Online] Bekeken op 17 april 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.brabant.nl/upload/documenten/a/actieplan%203%20buiten%20bouw.en.pdf>>.
- Provincie Noord-Brabant** (2009) *Mooi Brabant, projecten*. [Online] Bekeken op 4 februari 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.brabant.nl/Wonen/Bouwen/Nieuw%20dorps20bouwen.aspx>>.
- Reinders, L.** (2004) Merkwaardige wijken. *De rol van identiteit bij de transformatie van stadswijken: een terriëverkenning*. Gouda, Habiforum.
- Reinders, L.** (2005) *Identiteit, ruimte en de emotionele logica van een post-moderne stad*. In: Agora, jaargang 21, nr 2, pp. 4-7.
- Relph, E.** (1981) *Place and placeness*. Londen, Pion.
- Riel, C.B.M. van** (1992) *Identiteit en imago. Een inleiding in de corporate communicatie*. Schoonhoven, academic service.
- RMNO** (2007) *Gebiedsontwikkeling voor de domeinen Ruimte en Wonen*. Den Haag, eigen uitgave RMNO.
- RVD** (Rijksvoorlichtingsdienst) (2007) *Toespraak Máxima, bij de presentatie van het WRR-rapport Identificatie met Nederland, Den Haag*. [Online] Bekeken op 24 februari 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.koninklijkhuis.nl/content.jsp?objectid=20871>>.

- Sassen, S.** (1991) *The global city*. New York, London, Tokyo. Princeton NJ, Princeton University press.
- Schaik, T.H.M. van** (2005) *Gebouwd op geloof; monumenten van religie*. Amsterdam, Thieme.
- Schuyt, K. & E. Taverne** (2000) 1950. Welvaart in zwart-wit. Nederlandse cultuur in Europese context. Den Haag, Sdu-uitgevers.
- Steensel, H. van** (2008) *Herbestemming van kloosters; een korte handleiding*. Utrecht, Stichting Matrijs.
- Storme, M.E.** (2009) *Culturele identiteit, welvaart, solidariteit, zingeving en democratie*. Antwerpen, Universiteitspers.
- Stuers, V. de** (1875) *Holland op zijn smalst*. Bussum, Unieboeken, pp. 9-35.
- Vergeer, C.** (2000) *Op zoek naar identiteit*. Leende: Damon.
- Visser, S.H.** (1999) *Landschap: ruimte voor emoties*. In: Landinrichting, nr. 7, pp. 27-34.
- Vocht, C.L.F.M., de** (1978) *Beleving van monumenten*. Nijmegen, Universiteitspers Universiteit van Nijmegen.
- VROM** (1998) *Actualisering Vierde Nota (VINAC)*. Den Haag, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- VROM** (2008) *Nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening*. [Online] Bekeken op 27 april 2009. Te vinden via het World Wide Web: <<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=7008>>.
- VROM** (2009) *Mooi Nederland*. [Online] Bekeken op 17 april 2009. Te vinden op het World Wide Web: <<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=32952>>.
- VROM, LNV, VenW en EZ** (2005) *Nota Ruimte*. Den Haag, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.
- VROM-raad** (2004) *Gereedschap voor Ruimtelijke Ontwikkelingspolitiek*. Den Haag: OBT bv. Advies 039.
- Walraven, E.** (2007) *Woudrichem is op koninginnedag 100 procent oranje*. [Online] Bekeken op 27 april 2009. Te vinden op het World Wide Web: <http://www.wereldromp.nl/actua/nl/nederland/koninginnedag2007/woudriche_m070423>.
- Werlen, B** (1997) *Sociaal geografische alledaagse regionalisering; deel 2: globalisering, regio's en regionalisering*. Stuttgart,: Steiner.
- Wijnands, F.** (2008) *In jeans-habijten door Rome*. In: Friesch Dagblad, katern geloof en kerk, 20 mei 2008.

- Wouden**, R. van der (2003) *Sensitivity in the age of the internet and the shopping mall*. In: R. Sennett (red) (2003) *Megacities and the welfare state*, pp. 93-95. Amsterdam, megacities Foundation.
- Wouden**, R. van der (2005) *Identiteit onder constructie*. In: *Agora*, jaargang 21, nr 2, pp. 12-15.
- Woudenberg**, R. van (2000) *Het mysterie van de identiteit: een analytisch wijsgerige studie*. Nijmegen: SUN. pp. 47-95.
- WRR** (wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid) (2007) *Nationale identiteit en meervoudig verleden*. Amsterdam, University Press.
- Ziel**, T. van der (2006) *Leven zonder drukte; wat stedelingen waarderen in het platteland*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Zijderveld**, A.C. (1987) *De samenleving als schouwspel; een sociologisch lees- en leerboek*. Den Haag, SDU.

Interviews en gesprekken

- **Agro&Co**
Gesprek op 19 mei, gesproken met;
Jasper van Deurzen (Project regisseur)
- **Externe expert**
Gesprek op 19 juni 2009, gesproken met;
J. Smits (Onderzoeker namens het Noord Brabants Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen)
- **KNR (Konferentie Nederlandse Religieuzen)**
Gesprek op 15 juni, gesproken met;
R. Moulen Janssen (Secretaris)
- **Monumentenwacht Brabant**
Gesprek op 2 juli, gesproken met;
J. Akerboom (Directeur)
- **NV Monumentenfonds**
Gesprek op 7 juli, gesproken met;
P. Stutvoet (Directeur)
- **Provincie Limburg**
Werkbezoek op 16 februari, gesproken met;
T. Custers (Monumentenzorg Provincie Limburg)
P. Schokker (Projectleider beleidskader Kerken en Kloosters)
R. Theunissen (Monumentenzorg Provincie Limburg)
W. Daemen (Senior Erfgoed)
- **Provincie Noord-Brabant – ECL (Ecologie)**
R. van Dijk (Adviseur ecologie)
- **Provincie Noord-Brabant – ROH (Ruimtelijke Ordening en Handhaving)**
G. Boots (Jurist)
H. van Dongen (Planoloog)
M. Graat (Gebiedsmakelaar)
I. Kapteijns (Regiocoördinator)
A. Van Tilburg (Stedelijk ontwerper)
W. Versteegen (Stedelijk planoloog)
- **Provincie Noord-Brabant – SCO (Sociale en Culturele Ontwikkeling)**
T. van Lanen (Adviseur cultureel erfgoed)
W. van Leeuwen (Monumentenzorg en subsidies)

Bijlagen

Bijlage 1: Lijst van Brabantse kloostercomplexen

Bijlage 2: Interviewprotocol (intern)

Bijlage 3: Interviewprotocol (extern)

Bijlage 4: Subsidieregelingen Provincie Noord-Brabant,
afdeling ROH

Bijlage 5: Subsidieregelingen Provincie Noord-Brabant,
afdeling SCO

Bijlage 6: Gezamenlijke bevindingen

Bijlage 1 – Lijst van Brabantse kloostercomplexen

Hieronder is de volledige lijst te vinden van de kloostercomplexen die nu nog in Brabant aanwezig zijn. Ze staan op alfabetische volgorde van plaatsnaam. De gegevens die in de lijst zijn weergegeven zijn:

- Eventuele naam van het complex
- Plaats
- Adres gegevens en postcode
- Functie van het complex
- De ligging: (b= buitengebied, h= half-stedelijk en s= stedelijk)
- Monumentale status (R= Rijksmonument, G= Gemeentelijk monument)
- Groep, de groep waartoe de functie behoort, onderverdeeld in de 6 groepen die zijn onderscheiden in hoofdstuk 5.

Verder staan een aantal gegevens schuingedrukt. Dit zijn de complexen die in gemeenten liggen waarvan geen gemeentelijke monumentenlijst ontvangen is binnen de tijd van dit onderzoek. Het is daarom niet geheel duidelijk wat de monumentale status van deze complexen is. Zeker is in ieder geval dat zij op de cultuurhistorische waardenkaart (versie 2005) staan.

Naam	Plaats	Adres	Postcode	Functie	Ligging	Monument	Groep
	's-Hertogenbosch	Zuid-Willemsvaart 177-179	5211 SG	Bedrijven	S		Bedrijvigheid
	's-Hertogenbosch	Antoon der kinderenlaan 7	5212 AA	Kerk	S		Anders religieus
	's-Hertogenbosch	Papenhulst 4-6	5211 LC	Klooster	S		Klooster
	's-Hertogenbosch	Sonnusstraat 3	5212 AJ	Klooster	S	G	Klooster
	's-Hertogenbosch	v.d Does de Willeboisensingel 11, 12	5211 CA	Klooster	S	R	Klooster
Maniëburg	's-Hertogenbosch	Sint Jansingel 90-96	5211 DA	Klooster / Woningen	S		Klooster
	's-Hertogenbosch	Havensingel 26	5211 TX	Maatschappelijke dienstverlening	S		Zorg
	's-Hertogenbosch	St. Josephstraat 138-20	5211 NJ	School	S		Maatschappelijk
Zoete Moede	's-Hertogenbosch	Nemiusstraat 4	5212 RG	school / bejaardenspension	S	G	Maatschappelijk
	's-Hertogenbosch	Choorstraat 7	5211 KZ	Woningen	S		Wonen
	's-Hertogenbosch	Clarastraat 78-166	5211 LB	Woningen	S		Wonen
	's-Hertogenbosch	Papenhulst 2	5211 LC	Woningen	S		Wonen
	's-Hertogenbosch	St. Josephstraat 13	5211 NH	Woningen	S		Wonen
	's-Hertogenbosch	Walpoort 8-10	5211 DK	Woningen	S		Wonen
	's-Hertogenbosch	Kempenlandstraat 23	5211 VN	Woningen	S		Wonen
	<i>Aalst</i>	<i>Leeskicker 24</i>	<i>5582 JW</i>	<i>Gezondheidscentrum</i>	<i>H</i>		<i>Zorg</i>
	Aarle-Rixtel	Kloosterdreef 7	5735 SJ	Herberg / restaurant	B		Bedrijvigheid
Huize Angelt	Aarle-Rixtel	Doopsstraat 7	5735 EA	Pastorie	S		Anders religieus
	Aarle-Rixtel	Bossheweg 16-20	5735 GV	Verzorgingshuis	S	R	Zorg
	<i>Asten</i>	<i>Willelmijnstraat 27</i>	<i>5721 KJ</i>	<i>Klooster / Rusthuis</i>	<i>S</i>		<i>Klooster</i>
	Baarle-Nassau	Pastoor de Katerstraat 7	5111 CM	Cultureel centrum	S		Maatschappelijk
	Baarle-Nassau	Nieuwstraat 14-16	5111 CW	Patronaatgebouw	B		Anders religieus
	Bavel	Seminarieweg 26	4854 ZG	Klooster	H	G	Klooster
	Bavel	Kloosterstraat 5-7	4831 CL	Soc. Cultureel centrum	S	R	Maatschappelijk
	<i>Beek</i>	<i>Heinkelplein 35</i>	<i>5741 JJ</i>	<i>Woningen</i>	<i>S</i>		<i>Wonen</i>
	Bergeijk	Loo 83-87	5571 KP	Woningen	H	R	Wonen
	Bergen op Zoom	Bemadettestraat 2	4615 EV	Buurthuis / crèche	S	R	Maatschappelijk
	Berghem	Wilibrordusstraat 49	5351 EG	Kantoren	S	G	Bedrijvigheid
	<i>Berkel-Enschot</i>	<i>Raadhuisstraat 26</i>	<i>5056 HD</i>	<i>Kantoren</i>	<i>H</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
De Koningst	Berkel-Enschot	Eindhovenseweg 3	5056 RP	Klooster	B	R	Klooster
	Berkel-Enschot	Eindhovenseweg 3	5056 RP	Woningen	B	R	Wonen

Naam	Plaats	Adres	Postcode	Functie	Ligging	Monument	Groep
	<i>Beugen</i>	<i>Hagelbruinsstraat 19</i>	5835 BD	<i>Opelichtingscentrum voor zendelingen</i>	<i>S</i>		<i>Anders religieus</i>
	<i>Biezenmortel</i>	<i>Capucijnenstraat 44</i>	5074 PJ	<i>Zorgcentrum</i>	<i>B</i>		<i>Zorg</i>
	<i>Bladé</i>	<i>Torenbogt 2-8</i>	5531 GM	<i>Boerderij</i>	<i>S</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
<i>St. Petrus</i>	<i>Boetel</i>	<i>Burgstraat 18</i>	5427 AJ	<i>Zorgcentrum</i>	<i>S</i>		<i>Zorg</i>
<i>Elzendaal</i>	<i>Boxmeer</i>	<i>Dr. Peelenstraat 6</i>	5831 EG	<i>Conferentieoord</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Boxmeer</i>	<i>Steenstraat 39</i>	5831 JA	<i>Klooster</i>	<i>S</i>		<i>Klooster</i>
	<i>Boxmeer</i>	<i>Ijersstraat 49</i>	5831 JM	<i>Klooster</i>	<i>B</i>		<i>Klooster</i>
	<i>Breda</i>	<i>Haagweg 21</i>	4814 GA	<i>Ateliers</i>	<i>S</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Breda</i>	<i>Emastraat 20</i>	4814 AA	<i>Bedrijven</i>	<i>S</i>	<i>G</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Breda</i>	<i>Kloosterplein 20</i>	4811 GP	<i>Casino</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Breda</i>	<i>Baronielaan 20</i>	4818 RA	<i>Kantoren</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Breda</i>	<i>Fatimastraat 5</i>	4834 XI	<i>Kantoren</i>	<i>S</i>	<i>MG</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Breda</i>	<i>Overakkerstraat 188-190</i>	4834 XP	<i>Kantoren</i>	<i>S</i>	<i>MG</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Breda</i>	<i>Oosterhoutseweg 1</i>	4817 MX	<i>Kantoren / school</i>	<i>H</i>	<i>MG</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Breda</i>	<i>Schorsmolenstraat 11, 13</i>	4811 VN	<i>Klooster</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Klooster</i>
	<i>Breda</i>	<i>Mgr. Hopmanstraat 2</i>	4817 JS	<i>Klooster</i>	<i>S</i>		<i>Klooster</i>
	<i>Breda</i>	<i>Ceresstraat 2</i>	4811 CC	<i>Patronaatgebouw</i>	<i>S</i>		<i>Anders religieus</i>
	<i>Breda</i>	<i>Dr. Jan Ingen Housplein 2</i>	4854 CL	<i>School</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Maatschappelijk</i>
	<i>Breda</i>	<i>Liesboschlaan 315</i>	4838 EW	<i>Vverzorgingshuis</i>	<i>B</i>		<i>Zorg</i>
	<i>Breda</i>	<i>Liesboschlaan 291</i>	4838 EV	<i>Winkels</i>	<i>B</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Breda</i>	<i>Ginnekenweg 335</i>	4835 ND	<i>Woningen</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Wonen</i>
	<i>Breda</i>	<i>Nieuwstraat 27</i>	4811 WX	<i>Woningen</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Wonen</i>
	<i>Breda</i>	<i>Macrekstraat 82</i>	4818 BX	<i>Woningen / crèche</i>	<i>S</i>		<i>Wonen</i>
	<i>Cuijk</i>	<i>Grotestraat 66</i>	5431 DL	<i>Horeca</i>	<i>H</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Den Hout</i>	<i>Houtse Heuvel 26-30</i>	4911 AW	<i>Horeca</i>	<i>S</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
	<i>Deurne</i>	<i>Visser 25</i>	5751 BL	<i>Kantoren</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
<i>St. Willibrord</i>	<i>Deurne</i>	<i>Blasiusstraat 4</i>	5754 AV	<i>Woningen</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Wonen</i>
	<i>Dinteloord</i>	<i>Weststraat 4</i>	4671 CJ	<i>Woningen</i>	<i>S</i>		<i>Wonen</i>
	<i>Dongen</i>	<i>Hoge Ham 25</i>	5104 JA	<i>Klooster</i>	<i>S</i>	<i>R</i>	<i>Klooster</i>
	<i>Dongen</i>	<i>Schoolstraat 3</i>	5204 JN	<i>Woningen</i>	<i>S</i>		<i>Wonen</i>
	<i>Eerde</i>	<i>Esdonkstraat 2</i>	5466 EX	<i>Kerk</i>	<i>S</i>	<i>G</i>	<i>Anders religieus</i>

Naam	Plaats	Adres	Postcode	Functie	Ligging	Monument	Groep
<i>Eersel</i>		<i>Kerkstraat 27</i>	5521 JK	<i>Kerk</i>	S		<i>Anders religieus</i>
Eindhoven		Kwartelstraat 3	5613 ET	Kantoren	S		Bedrijvigheid
Eindhoven		Aalsterweg 289	5644 RE	Klooster	H	R	Klooster
Abdij Manier Eindhoven		Augustijnendreef 15	5611 CS	Klooster	S	R	Klooster
Eindhoven		Hoogstraat 301 a-c	5646 NB	Klooster / wegloophuis	S	R	Klooster
Eindhoven		Heerweg 345	5643 KG	Woningen	S		Wonen
Eindhoven		Hemelrijken 119-169	5612 LC	Woningen	S		Wonen
Eindhoven		Jan Smitslaan 9	5611 LD	Woningen	S	R	Wonen
Eindhoven		Stijpsestraat 144-144B	5616 GT	Woningen	S		Wonen
Mana Moed Eindhoven		St. Claraalaan 1	3654 AS	Zorgcentrum	S		Zorg
<i>Elsendorp</i>		<i>Rossaertstraat 4</i>	<i>5424 TG</i>	<i>Woningen</i>	<i>H</i>		<i>Wonen</i>
<i>Elzshout</i>		<i>Kerkstraat 27</i>	<i>5154 AM</i>	<i>Woningen</i>	<i>S</i>		<i>Wonen</i>
Engelen		Gr. Van Solmsweg 69-71	5221 BM	Kantoren	S		Bedrijvigheid
Erp		Antoniusstraat 6	5469 EW	Woningen	H	G	Wonen
Sancta Moni Esch		Gestelseweg 8	5296 KP	Woningen	B		Wonen
Etten-Leur		Bisschopsmolenstraat 162	4876 AS	Verzorgingshuis	S	R	Zorg
Geldrop		Stationsstraat 21	5664 AP	Klooster	S	R	Klooster
<i>Gemert</i>		<i>Bindersheid 32-34</i>	<i>5421 CJ</i>	<i>Woningen</i>	<i>S</i>		<i>Wonen</i>
<i>Goirle</i>		<i>Nieuwkerk 2</i>	<i>5051 PV</i>	<i>Centrum voor bewustwording</i>	<i>B</i>		<i>Anders religieus</i>
<i>Goirle</i>		<i>Kloosterstraat 22</i>	<i>5051 RD</i>	<i>Cultureel centrum</i>	<i>S</i>		<i>Maatschappelijk</i>
<i>Grave</i>		<i>Bagijnestraat 1-5</i>	<i>5361 EM</i>	<i>Kerk / Woningen</i>	<i>S</i>		<i>Anders religieus</i>
<i>Haarsteeg</i>		<i>Haarsteegstraat 11</i>	<i>5254 JN</i>	<i>Kantoren</i>	<i>S</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
Handel		Pater Petrusstraat 21	5423 SV	Conferentieoord	B	R	Bedrijvigheid
Hank		Kerkstraat 17	4273 CA	Bedrijven	S		Bedrijvigheid
Klooster Betl Haren		Kerkplein 4	5368 AM	Congressentrum	B	R	Bedrijvigheid
Abdij van Be Heeswijk-Dinther		Abdijstraat 49	5473 ZH	Klooster	H	R	Klooster
<i>Heeswijk-Dinther</i>		<i>Zijlstraat 4</i>	<i>5473 CK</i>		<i>S</i>		
<i>Heeze</i>		<i>Deckerstraat 26</i>	<i>5591 HS</i>	<i>Buurtcentrum</i>	<i>H</i>		<i>Maatschappelijk</i>
<i>Helmond</i>		<i>Molenstraat 199</i>	<i>5707 VK</i>	<i>Buurtcentrum</i>	<i>S</i>		<i>Maatschappelijk</i>
Helmond		Molenstraat 74	5707 KH	Gezondheidscentrum	S	R	Zorg
Mater Dei Helmond		Z. Koninginnewal 49	5701 NS	Winkels	S	R	Zorg

Naam	Plaats	Adres	Postcode	Functie	Ligging	Monument	Groep
Sint Jozefgaa Helmond		Karelstraat, Pr. 100	5701 VM	Woningen / kantoren	S	R	Wonen
	Helvoirt	Udenhoutseweg 15	5268 CG	Congrescentrum	B		Bechrijvigheid
	Herpen	Kloosterstraat 5	5373 AG	Woningen	S	G	Wonen
	Heusden	Zustersteeg 8	5256 AR	Woningen	S		Wonen
	Hintham	Hintham 14-16	5246 AG	Woningen	S		Wonen
	Hoeven	Hofstraat 8	4741 AK	Conferentieoord	H		Bechrijvigheid
	Huijbergen	Boomstraat 7	4635 CX	Klooster	S		Klooster
	Huijbergen	Staarvsestraat 8	4635 BB	Woningen	H		Wonen
de Kluis	Huize Padua	Kuisstraat 2	5427 EM	Geestelijk welzijn	H	R	Zorg
	Kaatsheuvel	Hoofdstraat 30	5171 DD	Kantoren	S		Bechrijvigheid
	Kaatsheuvel	Antoniusstraat 1	5171 DA	Kerk	S		Anders religieus
	Kaatsheuvel	Erassstraat 5	5171 VG	Woningen	H		Wonen
	Kaatsheuvel	Erassstraat 10	5171 VH	Woningen / kantoren	H		Wonen
Abdij Maria	Klein-Zundert	Rucphenseweg 38	4882 KC	Klooster	B		Klooster
	Klundert	Molensstraat 29	4791 HL	Woningen / winkels	S		Wonen
	Kruisland	langeweg 4	4656 AK	Woningen	H		Wonen
Lage Zwaltowe		Plantsoen 6	4926 RB	Woningen	H		Wonen
Lange Weg		Kloosterlaan 4	4772 RA		S		
Langenboom		Dominicanenstraat 24	5433 JN	Woningen	S		Wonen
Langenboom		Dominicanenstraat 47	5433 JN	Zorgcentrum	S		Zorg
Lithoijen		P. van den Berghplein 3	5396 PH	Winkels	S	G	Zorg
Loon op Zand		Kloosterstraat 8	5175 BJ	Woningen	S		Wonen
Maarheeze		Hogeweg 1-3	6026 RW	School / Woningen	H	R	Maatschappelijk
Made		Zuidendeestraat 5	4921 XK	Woningen	S		Wonen
Marialhof	Marialhout	Mariastraat 29-31	5738 AH	Klooster	S		Klooster
St. Josephsb. Megen		Charstraat 2	5366 AK	Klooster	S	R	Klooster
St. Antonius Megen		Kloosterstraat 6	5366 BH	Klooster	S	R	Klooster
	Mterlo	Heer v. Scherpenzeelweg 4	5731 EW	Medisch centrum	S		Zorg
	Miltheeze	Kerkeind 40	5763 BC	Opijnghuis dementierende ouders	S		Zorg
Moerdijk		Steenweg 41-43	4781 AL	Woningen	S		Wonen
Moergesstel		Kloosterdaan 24,26	5066 AN	Verzorgingshuis	S	R	Zorg

Naam	Plaats	Adres	Postcode	Functie	Ligging	Monument	Groep
Moergestel		Raadhuistraat 32	5066 AP	Verzorgingshuis	S		Zorg
St. Vincenti	Neerkaat	Dorpsstraat 28	5758 AR	Maatschappelijke dienstverlening	S	R	Zorg
	<i>Nieuwkerkzijl</i>	<i>Abdijlaan 6</i>	<i>5253 ZG</i>	<i>Kantoren</i>	<i>B</i>	<i>R</i>	<i>Bedrijvigheid</i>
	Nuland	Kloosterstraat 28	5391 AA	Antiquaat	S		Bedrijvigheid
St. Jozefsoor	Nuland	Duyn en Daelsweg 15	5391 EC	Zorgcentrum	B		Zorg
	Oijen	Kloosterstraat 5	5394 AJ	Verzorgingshuis	S		Zorg
	Oirschot	Koestraat 14	5688 AG	Ateliers	S	R	Bedrijvigheid
	Oirschot	Koestraat 41	5388 AG	Horeca	S	R	Bedrijvigheid
Klooster van Oirschot		Koestraat 35, 37	5688 AG	Klooster	S	R	Klooster
	Oirschot	Nieuwstraat 28	5688 BE	Klooster	S	R	Klooster
	Oisterwijk	Portersstraat 3	5061 XA	Muziekschool	S		Maatschappelijk
St. Paulusabd	Oosterhout	Hoogstraat 80	4901 PK	Klooster	H	R	Klooster
St. Catharina	Oosterhout	Kloosterdreef 1, 3	4901 PH	Klooster	B	R	Klooster
Onze Lieve V	Oosterhout	Zandheuvel 90	4901 HX	Klooster	S	R	Klooster
	<i>Oosterhout</i>	<i>Vincentiusstraat 86</i>	<i>4901 GL</i>	<i>Museum</i>	<i>S</i>		<i>Maatschappelijk</i>
	Orthen	Orthen 113	5213 XR	Bedrijven	B	G	Bedrijvigheid
Oss		Begijnestraat 3	5341 BD	Kantoren	S	G	Bedrijvigheid
	Oss	Geurdenhof 49	5345 BA	Kantoren	S		Bedrijvigheid
<i>Oud Gastel</i>		<i>Kerkstraat 3-5</i>	<i>4751 HL</i>	<i>Crèche / woningen</i>	<i>S</i>		<i>Maatschappelijk</i>
<i>Oudembosch</i>		<i>Markt 61</i>	<i>4731 HN</i>	<i>Gemeentehuis</i>	<i>S</i>		<i>Maatschappelijk</i>
<i>Oudembosch</i>		<i>Markt 68</i>	<i>4731 HN</i>	<i>Horeca</i>	<i>S</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
<i>Oudembosch</i>		<i>Bernaertsstraat, St. 19</i>	<i>4731 GN</i>	<i>Hotel</i>	<i>S</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
Prinsendeek		Markt 5	4841 AA	Gemeentehuis	S		Maatschappelijk
Ravenstein		Dorpenweg 25	5371 KS	Congrescentrum	B		Bedrijvigheid
<i>Reek</i>		<i>Heytmorgen 5-9</i>	<i>5375 AL</i>	<i>Woningen</i>	<i>S</i>		<i>Wonen</i>
<i>Rijkervoort</i>		<i>Hoogimbeestraat 4</i>	<i>5447 PD</i>	<i>Kantoren</i>	<i>S</i>		<i>Bedrijvigheid</i>
Roosendaal		Wouwsseweg 21	4703 BL	Bejaardenhuis	S	G	Zorg
Roosendaal		Kade 23	4703 GA	Kantoor, wonen voor paters	S	G	Bedrijvigheid
Roosendaal		Vincentiusstraat 7	4701 LM	Klooster	S	R	Klooster
Rosmalen		Graafsbeaan 172	5244 NL	Pensioen	B	G	Bedrijvigheid
Rosmalen		Graafsbeaan 164	5248 NS	Rouwcentrum	B		Maatschappelijk

Naam	Plaats	Adres	Postcode	Functie	Ligging	Monument	Groep
Rosmalen		Bedicumseweg 8	5248 NT	Zorginstelling	B	R	Zorg
SambEEK		Torenstraat 41	5836 AK	Verpleeghuis	S		Zorg
SambEEK		Grotestraat 69-71	5836 AC	Woningen	S		Wonen
St. Jozefloo	Schijndel	Pastoor van Eppstraat 6	5481 BK	Klooster	S		Klooster
Schijndel		Eerdebaan 1	5482 DA	Verpleeghuis	H		Zorg
knuisherenkl	Sint Agatha	Kloosterlaan 26	5433 XD	Klooster / archief	B	R	Klooster
Sint Anthonis		Brink 8	5845 BH	Horeca	S		Bedrijvigheid
Someren		Nieuwendijk 30	5712 EM	Woningen	S		Wonen
Son		Nieuwstraat 45	5691 AB	Horeca	S		Bedrijvigheid
Sprundel		Hertogsstraat 7-9	4714 BZ	Buurthuis	S		Maatschappelijk
St. Michielsgestel		Theerstraat 42	5271 GD	Doveninchtuut	H		Zorg
St. Michielsgestel		Rowenbergsstraat 7	5271 AG	Kerk	H		Anders religieus
Stampersgat		Dennis Leestraat 23	4734 BA	Kerk	H		Anders religieus
Standaarzbuiten		p. Coolenplein 3	4738 BJ	Woningen	S		Wonen
Steenbergen		Kappelaan 46	4631 XE	Woningen	H		Wonen
Stevensbeek		Kloosterstraat 1-2	5844 AN	AZC / recreatie	S	R	Wonen
Suphout		Kloosterstraat 6	5708 GM	Kantoren	S		Bedrijvigheid
Terteijden		Marktstraat 6	4844 CR	Soc. Cultureel centrum	S		Maatschappelijk
Tetingen		Laanrichtweg 60	4847 SJ	Klooster	B		Klooster
Zuidethout		Oosterhoutseweg 114	4847 DE	Verzorgingshuis	B	R	Zorg
Tilburg		Broekovenweg 166	5021 LJ	Bedrijven	S		Bedrijvigheid
Tilburg		De Schans 123	5011 EN	Buurthuis	S		Maatschappelijk
Tilburg		Dr. Nuyensstraat 4	5014 NL	Cultureel centrum	S		Maatschappelijk
Tilburg		De Schans 32	5011 EM	Kantoren	S		Bedrijvigheid
Tilburg		Kard. De Jongplein 15	5046 DE	Kantoren	S		Bedrijvigheid
Tilburg		Langse nieuwstraat 191	5041 DB	Kerk	S		Anders religieus
Tilburg		Bredaseweg 291	5038 NK	Klooster	B		Klooster
Tilburg		Korvelseweg 167	5025 JD	Klooster	S		Klooster
Tilburg		Oudedijk 1	5038 VL	Klooster	S		Klooster
Tilburg		Veemarktsstraat 33	5038 CT	Restaurant	S		Bedrijvigheid
Tilburg		Capucijnenvstraat 76	5023 LH	Studio	S		Bedrijvigheid
Tilburg		de Ruijterstraat 33	5021 VR	Woningen	S		Wonen

Naam	Plaats	Adres	Postcode	Functie	Ligging	Monument	Groep
	Tilburg	Elzenhof 139	5038 HJ	Woningen	S		Wonen
	Tilburg	Peignisweg 40	5018 EN	Woningen	S		Wonen
	Tilburg	St. Willebrordplein 4	5014 BX	Woningen	S		Wonen
	Tilburg	Voldijk 60	5021 SE	Woningen	B		Wonen
	Tilburg	Wilhelminapark 114	5041 EG	Woningen	S		Wonen
	Tilburg	Bredaerweg 375	5037 LD	Zorginstelling	S		Zorg
Abdij Marië Uden	Uden	Lieve Vrouwenplein 2, 4	5401 AS	Horeca	S	R	Bedrijvigheid
	Uden	Vorstenburg 1	5401 AZ	Klooster / museum	S		Klooster
	Uden	Volksleisweg 30	5405 NA	Restritehuis	S		Anders religieus
	Udenhout	Slimstraat 21	5071 EG	Klooster	S		Klooster
Carolus Valkenswaard	Valkenswaard	Oranje Nassaustraat 8	5554 AG	Cultureel centrum	S	G	Maatschappelijk
Achelle krat. Valkenswaard	Valkenswaard	Abdijweg 50	5556 VE	Klooster	B		Klooster
	Veghel	Deken van Miertstraat 8	5461 IN	Klooster	S		Klooster
	Veghel	Mr. Van Cooftstraat 1	5461 AC	Moskee	S		Anders religieus
	Velp	Bruggelaan, B. van 4	5363 VA	Klooster	H	R	Klooster
	Velp	Bruggelaan, B. van 2	5363 TW	Woningen	H	R	Wonen
de Binckhof Velp	Velp	Tolschestraat 2	5363 TC	Zorginstelling	H	R	Zorg
	Vierden	Pastoriestraat 26	5756 AM	Zorginstelling	S	G	Zorg
Vorstenbosch	Vorstenbosch	Kerkstraat 6-9	5476 KA	Woningen	S		Wonen
Vught	Vught	Bortelseweg 38	5261 NE	Trainingsoord (zendingen)	B	G	Anders religieus
Vught	Vught	Manaplein 8	5261 BL	Veroorgingshuis	S	G	Zorg
Vught	Vught	Spartendaalseweg 7	5262 LR	Woningen	B		Wonen
Vught	Vught	Bortelseweg 46	5261 NE	Zorgcentrum	B		Zorg
	Waale	Hoogstraat 6	5381 BK	Buurthuis	S	R	Maatschappelijk
Waarwijk	Waarwijk	Kloosterweg 23	5144 CA	Boerderij	S		Bedrijvigheid
Waspik	Waspik	Carmelietenstraat 60	5165 AL	Gaestelijk welzijn	H		Zorg
Woensrecht	Woensrecht	Huibergseweg 18	4631 GE	Gemeenschaphuis	S		Maatschappelijk
Woensrecht	Woensrecht	Huibergseweg 3	4631 GC	Gemeentehuis / sporthallen	S		Maatschappelijk
Jacoba van E Woudrichem	Woudrichem	Molenstraat 6-8	4285 AB	Hotel	S	R	Bedrijvigheid
	Wouw	Kloosterstraat 11-13	4724 EE	Rouwcentrum	S	MG	Maatschappelijk
Zijtaart	Zijtaart	Clercstraat, past. 52	5465 RJ	School / gemeentehuis	S	G	Maatschappelijk
St. Anna Zundert	Zundert	Molenstraat 13	4881 CP	Internaat	S	R	Maatschappelijk
Zundert	Zundert	Elizabethtaan 1	4881 DA	Zorgcentrum	S		Zorg

Bijlage 2 - Interviewprotocol (intern)

De volgende zaken zijn aan bod gekomen tijdens de interviews:

(A) persoonlijke gegevens, (B) reactie op de voorbeeld situaties, (C) reactie op de criteria en (D) toekomstbeeld. Hieronder staat per categorie aangegeven welke hoofdvragen er aan een ieder gesteld zijn. Hiernaast is er per persoon nog dieper ingegaan op de antwoorden die op deze vragen gegeven zijn.

- A1.** Wat is uw naam?
- A2.** En uw functie?
- A3.** Wat is uw achtergrond? Stedenbouwkundig, planologisch, architect, jurist etc?
- A4.** In hoeverre houdt u zich binnen uw dagelijkse werkzaamheden bezig met kloostercomplexen?
- A5.** Op welke manieren komt u in aanraking met de Brabantse kloostercomplexen?

- B1.** Kent u de beschreven situatie (of een hiermee vergelijkbare situatie)?
- B2.** Hoe komt de Provincie zulke opgaven op het spoor?
- B3.** Welke punten in het verhaal zijn voor u het belangrijkste om deze opgave al dan niet te gaan uitwerken?
- B4.** Hoe reageert u in dit geval?

- C1.** Welke van de genoemde criteria zijn voor u, vanuit uw functie, het belangrijkste om aandacht te gaan besteden aan het kloostercomplex in kwestie?
- C2.** Welke criteria krijgen nu voornamelijk aandacht in vergelijkbare opgaven?
- C3.** Welke criteria zouden er eigenlijk ook aandacht moeten krijgen, maar krijgen het (veel) te weinig?
- C4.** Zijn er op dit moment ook criteria die gehanteerd worden waarvan u zegt, die zijn overbodig?

- D1.** Moeten de kloostercomplexen wel bewaard worden? En ten koste van wat?
- D2.** Op welke manier zou dit bewaren dan moeten gebeuren?
- D3.** Hoe zou de rol van de Provincie in uw ogen in de toekomst moeten zijn bij de herbestemming van kloosters?
- D4.** Zou de Provincie ook proactief moeten gaan reageren op wat er speelt in de maatschappij wat betreft kloostercomplexen?
 - D5.** Voor wie is er precies een rol weggelegd? Moet dit vanuit RO of vanuit een andere directie (zoals SCO) worden gecoördineerd?
- D5.** Moet hiervoor een eenduidig beleid komen of is de manier die nu gehanteerd wordt afdoende?

Bijlage 3 - Interviewprotocol (extern)

De volgende zaken zijn aan bod gekomen tijdens de interviews:

(A) persoonlijke gegevens, (B) reactie op de voorbeeld situaties, (C) reactie op de criteria en (D) toekomstbeeld. Hieronder staat per categorie aangegeven welke hoofdvragen er aan een ieder gesteld zijn. Hiernaast is er per persoon nog dieper ingegaan op de antwoorden die op deze vragen gegeven zijn.

A

- A1.** Wat is uw naam?
 - A2.** Wat is uw functie?
 - A3.** Wat is uw achtergrond? Voor welke organisatie of instelling werkt u?
 - A4.** In hoeverre houdt u zich binnen uw dagelijkse werkzaamheden bezig met kloostercomplexen?
 - A5.** Op welke manieren komt u in aanraking met de Brabantse kloostercomplexen?
-
- B1.** Kent u voorbeelden van kloostercomplexen die de hulp van de Provincie kunnen gebruiken?
 - B2.** Welke punten van de lijst zijn voor u het belangrijkste om kloosters te willen bewaren, kortom wat maakt deze complexen zo speciaal?
 - B3.** Hoe reageert volgens u de Provincie op dit moment op dit soort zaken?
-
- C1.** Welke van de genoemde criteria zijn voor u, vanuit uw functie, het belangrijkste om aandacht te gaan besteden aan het kloostercomplex in kwestie?
 - C2.** Welke criteria zouden er eigenlijk ook aandacht moeten krijgen, maar krijgen het (veel) te weinig?
 - C3.** Zijn er op dit moment ook criteria die, zover u weet, gehanteerd worden waarvan u zegt, die zijn overbodig?
-
- D1.** Moeten de kloostercomplexen wel bewaard worden? En ten koste van wat?
 - D2.** Op welke manier zou dit bewaren dan moeten gebeuren?
 - D3.** Hoe zou de rol van de Provincie in uw ogen in de toekomst moeten zijn bij de herbestemming van kloosters?
 - D4.** Zou de Provincie ook proactief moeten gaan reageren op wat er speelt in de maatschappij wat betreft kloostercomplexen?
 - D5.** Voor wie is er precies een rol weggelegd? Moet dit vanuit RO of vanuit een andere directie (zoals SCO) worden gecoördineerd?
 - D6.** Moet hiervoor een eenduidig beleid komen of is de manier die nu gehanteerd wordt afdoende?

Bijlage 4 - Subsidieregelingen Provincie Noord-Brabant, afdeling ROH

Ook vanuit de dienst ruimtelijke ordening van de Provincie Noord-Brabant worden subsidies uitgegeven. De meeste hiervan hebben betrekking op agrarisch landschap en wonen. Er zijn bij deze dienst twee groepen waaronder subsidieregelingen vallen; wonen en ruimtelijke ordening en infrastructuur. Hieronder zal per groep nagegaan worden welke subsidieregelingen er onder de groep vallen.

- *Wonen*
 - Brabant bespaart: deze subsidie is bedoeld voor elk huishouden die twee energiebesparende maatregelen neemt in het huis. Voorbeelden hiervan zijn vloerisolatie of dubbel glas plaatsen of een warmte pomp aanbrengen in de woning.
 - Collectief particulier opdrachtgeverschap: deze subsidie is bedoeld voor verenigingen van particulieren die samen een woningbouwproject willen opstarten. De kosten van het voortraject kunnen hierbij worden vergoed. Het voortraject is de fase waarin de plannen worden gemaakt, en er mensen moeten worden ingehuurd om deze door te rekenen et cetera.
 - Goedkope koopwoningen: deze subsidies is bedoeld voor gemeenten, om er voor te zorgen dat er voldoende koopwoningen voor starters in gemeenten gebouwd worden, dit wordt ook gebruikt om gemeenten dit te verplichten als de provinciale grens van het aantal nieuwe starterwoningen niet gehaald dreigt te worden (Provincie Noord-Brabant, 2008²).

Deze subsidieregelingen zijn allemaal gericht op het maken dan wel verbeteren van woningen. Zij hebben allen niet erg veel geld beschikbaar, en zijn moeilijk te bemachtigen voor de eigenaar van een kloostercomplex. Wellicht dat de tweede subsidie, collectief particulier opdrachtgeverschap, op een creatieve manier gebruikt kan worden. De andere twee regelingen zijn niet interessant voor de kloosters, tenzij zij ook energiebesparende mogelijkheden willen doorvoeren natuurlijk.

- *Ruimtelijke ordening en infrastructuur*
 - Grondgebonden agrarische bedrijven: deze subsidie is bedoeld voor agrariërs die hun bedrijf hebben in een gebied met speciale natuurbescherming. Zij kunnen het geld gebruiken om hun bedrijf te verplaatsen.
 - Intensieve veehouderij: met deze subsidie wil de Provincie de kosten van het saneren van de bodem waar intensieve veehouderij op uitgeoefend is verlagen. De subsidie is dan ook aan te vragen door agrariërs die stoppen dan wel verhuizen.

- Ontwikkeling IDOP en leefbaarheid wijkprojecten: deze subsidie regeling heeft twee onderstromingen; de IDOP, die zich richt op het stimuleren en ontwikkelen van integrale dorpsprogramma's en leefbaarheid wijkprojecten, wat hetzelfde moet stimuleren in woonwijken in steden.
- Stedelijke vernieuwing: dit is een van de meest bekende subsidieregelingen van ruimtelijke ordening. Er wordt mee geprobeerd het bebouwde oppervlak opnieuw te gebruiken. Het budget kan ingezet worden op elke fase die hierin voorkomt (Provincie Noord-Brabant, 2008²).

Onder de stroming ruimtelijke ordening en infrastructuur zijn twee subsidies die wellicht interessant kunnen zijn voor kloostercomplexen. Het is echter zo dat de een voor de kloostercomplexen in de binnenstad interessant is (stedelijke vernieuwing) en de ander voor de meer landelijk gelegen kloostercomplexen (IDOP).

Het collectief particulier opdrachtgeverschap is de meest interessante subsidieregeling voor de kloostercomplexen in Brabant als het gaat om subsidies vanuit de ruimtelijk ordening. Deze subsidie kan worden aangevraagd als een organisatie plannen heeft om particulier iets te bouwen. Deze regels kunnen wat minder strikt genomen worden zodat het ook om verbouwen (en eventueel wat aanbouwen) gaat. Het nadeel hiervan is dat de complexen dan wel geschikt gemaakt moeten worden voor woningbouw omdat dit de enige bestemming van de kloosters dan zou mogen worden. Indien dit niet wenselijk is zal ook geen gebruik gemaakt kunnen worden van deze regeling.

Ander nadeel van deze regeling is dat deze subsidie alleen maar toegepast kan worden in de beginfase, terwijl de plannen worden gemaakt. De uitvoeringsfase kan niet worden gesubsidieerd waardoor er daar veel geld ingestoken moet worden door de particulieren.

De IDOP en leefbaarheid wijkprojecten kan worden gezien als interessante subsidieregeling voor de kloostercomplexen. Dit geldt dan weer alleen als deze kloosters onderdeel uitmaken van een dorps- dan wel wijkstructuur. In dat geval kan er worden aangedragen dat deze kloostercomplexen een bepalende factoren zijn in het verbinden van de kern met elkaar waardoor er geld gebruikt kan worden om deze in stand te houden.

Bijlage 5 - Subsidieregelingen Provincie Noord-Brabant, afdeling SCO

Cultureel erfgoed

De belangrijkste geldstroom voor de kloostercomplexen zal komen vanuit de afdeling Cultuur. Deze heeft een speciale regeling voor roerend en ontroerend cultureel erfgoed.

Onder deze subsidie regeling vallen drie hoofdstromen die alledrie een ander doel dienen en op verschillende manieren aangevraagd dienen te worden. Het zijn de stromingen bewaren, beleven en bereiken. Hieronder zullen de verschillende subsidies die onder deze drie stromingen per stuk kort worden besproken. Er zal vervolgens wat dieper worden ingegaan op de stromingen die ook voor de kloosters al van belang zijn of kunnen worden.

- *Bewaren*
 - *Ruimtelijk erfgoed*; deze subsidies zijn bedoeld voor herkenbaar maken en het instandhouden van ruimtelijk erfgoed. Deze vorm van subsidie kan aangevraagd worden door gemeenten en de monumentenwacht.
 - *Basistaken Musea*; Deze subsidie is bedoeld voor het verbeteren van de kwaliteit en professionaliteit van de musea in Brabant. Deze subsidie kan alleen worden aangevraagd door musea zelf.
 - *Eco-archeologisch onderzoek*; deze subsidie is bedoeld voor het uitvoeren van specialistisch onderzoek naar ecologische en archeologische waarden van een gebied en het conserveren van de daar gevonden materialen. De subsidie kan dan ook aangevraagd worden door instanties die het onderzoek willen uitvoeren en opdrachtgevers voor een dergelijk onderzoek.
 - *Instandhouding molens*; De naam van deze subsidieregeling verraadt al veel van haar doel: Het instandhouden van de molens in Brabant. De subsidie kan worden aangevraagd door eigenaren van molens (Provincie Noord-Brabant, 2008).

De subsidies die vallen onder de hoofdstroom bewaren zijn erg specifiek gericht op bepaalde zaken. Het zal dan ook niet meevallen voor kloostereigenaren om hier geld uit te kunnen trekken, hoewel kloosters wel vallen onder de eerstgenoemde subsidieregeling; ruimtelijk erfgoed, wordt deze groep nu (nog) niet erkend door de Provincie als een van de ruimtelijke pijlers van de Provincie.

- *Beleven*
 - *Verhalen van Brabant*; Deze subsidies zijn bedoeld om erfgoed te kunnen ontsluiten van erfgoed en het vergaren van kennis over

erfgoed. Deze subsidie kan door iedere organisatie die zich daar toe geroepen voelt aangevraagd worden.

- *Schaten van Brabant*; deze subsidie kan worden gebruikt voor het organiseren van activiteiten die het verleden en het heden verbinden. Ook deze subsidie kan worden aangevraagd door elke organisatie die zich hiertoe geroepen voelt (Provincie Noord-Brabant, 2008).

Het interessante van de subsidies die onder de stroom beleven vallen is dat deze erg ruim geïnterpreteerd kunnen worden. Het kan dan ook zijn dat de kloosters van deze subsidies op een creatieve manier gebruik kunnen maken.

- *Bereiken*

- *Musea en verbinding in de samenleving*; Deze subsidie, de naam zegt het al, is bedoelt voor musea en bedoelt om de musea in het midden van de samenleving te kunnen plaatsen, toegankelijk te maken voor iedereen. De subsidie kan alleen aangevraagd worden door de musea zelf.
- *Regionale Geschiedbeoefening*; deze subsidie kan worden aangevraagd door alle organisaties die zich hier toe geroepen voelen. De enige eis die er aan wordt gesteld is dat het geld gebruikt wordt voor een eenmalige publicatie of activiteit die bijdraagt aan de het vertellen van de geschiedenis of cultuur van Brabant.
- *Prof. Dr. HFJM van de Eerenbeemtfonds*; uit dit fonds worden subsidies bedeed die gebruikt kunnen worden voor wetenschappelijke onderzoeken naar de geschiedenis dan wel de cultuur van Noord-Brabant. De subsidie kan worden aangevraagd door alle rechtspersonen die er recht op denken te hebben (Provincie Noord-Brabant, 2008).

De subsidies die vallen onder het kopje bereiken zijn meer gericht op het doorgeven van de geschiedenis van Brabant. Het is dan ook niet te verwachten dat hier iets voor de kloosters vrij kan komen, tenzij hier een studie over geschreven gaat worden of men de monniken wil gaan laten lesgeven op scholen om de geschiedenis van de kloosters over te brengen. Dit draagt echter niet fysiek bij aan het behoud van de kloostercomplexen.

Voor de kloostercomplexen blijven er in deze pot subsidies drie stromingen over waar mogelijk geld aangevraagd kan worden. Allereerst is dit de subsidie regeling voor ruimtelijk erfgoed, mits de categorie kerken wordt uitgebreid naar religieus erfgoed, wat wel de bedoeling is. In deze 'pot' zit ook het meeste geld. Er kan een bedrag van maximaal 10.000 euro aangevraagd worden voor een onderzoek voor de haalbaarheid en het maken van restauratieplannen. Voor het instandhouden van de complexen zelf is per geval maximaal 100.000 euro beschikbaar (Provincie Noord-Brabant, 2008).

Er zijn echter wel wat voorwaarden aan het aanvragen van deze subsidies. In alle gevallen dienen het complexen te zijn die zijn aangewezen op de

cultuurhistorische waardenkaart. Het kan ook gelden voor gemeentelijke monumenten. Voor Rijksmonumenten geldt de regeling ook maar deze groep kan ook nog extra subsidies aanvragen, daarover straks meer.

Verder is de hoogte van het bedrag afhankelijk van de totale kosten van het project waar deze voor wordt aangevraagd, er wordt namelijk maar maximaal de helft van de kosten vergoed, en dat dan tot een maximum van de hierboven genoemde bedragen. De subsidies worden vervolgens ook in volgorde van prioriteit behandeld. Deze prioriteit wordt vastgesteld door de Provincie zelf en deze kan per jaar verschillen (Provincie Noord-Brabant, 2008).

De andere twee subsidieregelingen waar de kloostercomplexen van zouden kunnen profiteren zijn 'verhalen van Brabant' en 'schatten van Brabant'. Bij de eerste kan geld worden aangevraagd voor projecten die de complexen meer zichtbaar en toegankelijk maken voor publiek. Het gaat dan daarom ook niet zo zeer over het opknappen of herbesteden van het klooster, maar mocht er een herbesteding inkomen die er voor zorgt dat het complex toegankelijker wordt voor grote groepen publiek (denk aan een museum of een buurthuis) dan kan dit gebeuren met behulp van deze subsidieregeling. Er kan in dat geval ook een bedrag van maximaal 100.000 euro aangevraagd worden, maar er worden ook maximaal 50 procent van de kosten vergoed. De subsidie kan elk moment van het jaar worden aangevraagd en wordt maximaal vijftien weken na aanvragen beoordeeld. Dit betekent dat de aanvragen ruim voor het geplande project aangevraagd dienen te worden. Dit is van belang in het geval van acute herbesteding, omdat er dan snel geld nodig kan zijn voor de nieuwe bestemming.

Bij 'schatten van Brabant' gaat het om een subsidie die kan worden aangevraagd als een project uitgevoerd gaat worden die het heden met het verleden verbindt. Ook dit kan toegepast worden op de kloostercomplexen omdat deze het verleden vertegenwoordigen en in het heden staan, en de toekomst moeten halen. Er wordt bij de beschrijving van de subsidieregeling niet dieper ingegaan op wat voor projecten dit zouden moeten zijn, met een beetje creativiteit moet er dan ook uit deze pot geld iets beschikbaar gesteld kunnen worden voor de kloostercomplexen in Brabant. Het maximum van deze subsidieregeling is 10.000 euro (Provincie Noord-Brabant, 2008) dus wel beduidend minder dan de andere twee. Hierdoor is deze regeling van de drie besproken regelingen de minst aantrekkelijke, maar alle kleine beetjes helpen natuurlijk.

Ook is het interessant om te kijken naar de subsidieregeling voor molens. Deze is specifiek opgericht voor de molens omdat hier een dringende vraag naar was. Mochten het voor kloostercomplexen ook blijken nodig zijn zal wellicht ook een dergelijke regeling worden ingesteld. De regeling voorziet in het subsidiëren van de kosten die gemaakt moeten worden door eigenaren van de molens voor het instandhouden van de molen in zijn huidige staat. Hiervoor dient allereerst een instandhoudingsplan te worden opgesteld. Voor een molen kan dan eens in de zes

jaar subsidie aangevraagd worden. De bedragen waar het om gaat zijn niet erg hoog, voor Rijksmonumenten kan de eigenaar maximaal 10.000 euro ontvangen van de Provincie, voor andere molens van de cultuurhistorische waardenkaart kan een maximum van 25.000 euro aangevraagd worden per zes jaar (Provincie Noord-Brabant, 2008).

Aanvullende subsidies Rijksmonumenten

Rijksmonumenten krijgen bij de Provincie Noord-Brabant, en bij andere Provincies overigens ook, een speciale behandeling. Dit komt doordat het rijk niet erg scheutig is met het verstrekken van hulp (financieel dan wel op andere manieren) aan de gebouwen die zij zelf hebben benoemd tot monument. De Provincies zien zich daarom genoodzaakt dit gat op te vullen (Provincie Noord-Brabant, 2008).

Het is dan ook niet verwonderlijk dat juist de rijksmonumenten over het algemeen meer geld krijgen om de instandhouding van de gebouwen te kunnen garanderen. Bij de eerst genoemde regeling (de subsidie voor ruimtelijk erfgoed) is het zo dat rijksmonumenten zelfs twee keer zoveel geld kunnen ontvangen dan andere gebouwen die door de Provincie zelf als belangrijk worden ingeschaald. Er blijft dan ook voor die gebouwen minder geld over, zeker als er veel rijksmonumenten een subsidie aanvraag doen. Dit geld dient er echter wel voor vrijgemaakt te worden omdat de rijksmonumenten absoluut niet mogen verdwijnen in de ogen van de Nederlandse overheid.

Bijlage 6 – Gezamenlijke bevindingen

I. Introductie

Zoals aangegeven in de conclusie van deze scriptie, staat het verschijnen van deze scriptie niet op zichzelf. Naast deze scriptie heeft er tevens een onderzoek plaats gevonden door Joost Wijnekus, onder de titel: *'Herbestemming van Brabantse kloostercomplexen; Ideëel gekkenwerk of kwestie van samenwerken?'*.

Ondanks dat de scripties tegelijkertijd tot stand zijn gekomen, kennen ze twee verschillende invalshoeken. Waar de scriptie van Jennifer Meijers zich laat kenmerken door een cultuurhistorisch perspectief, kent het onderzoek van Joost Wijnekus meer een actorenperspectief dat gericht is op alle facetten van planning die bij herbestemming komen kijken. Hoewel beiden onderzoeken onafhankelijk van elkaar tot stand zijn gekomen, wil dit echter allerminst betekenen dat er geen overeenkomsten tussen beiden zijn. Op basis van de overeenkomsten en verschillen tussen beide stukken kunnen enkele gemeenschappelijke conclusies en aanbevelingen worden opgesteld.

Hiervoor zal daarom allereerst kort worden ingegaan op de hoofdlijnen van beide stukken, waarna de gezamenlijke conclusies en aanbevelingen in deel III en IV zijn weergegeven. Tot slot wordt afgesloten met een gemeenschappelijke visie, dat als fundament kan dienen voor het beleid van de Provincie met betrekking tot de kloosters in de (nabije) toekomst.

II. Hoofdlijnen

Om tot gezamenlijke conclusies te komen is het allereerst verstandig om eerst per scriptie aan te geven wat de belangrijkste conclusies uit deze werken waren. Dit is voornamelijk interessant voor de mensen die een van de werken niet gelezen hebben zodat deze een beeld kunnen krijgen van welke twee werken er precies gecombineerd worden. Hieronder zullen daarom puntsgewijs de belangrijkste zaken uit de twee scripties benoemd worden.

Korte samenvatting Joost Wijnekus

In deze scriptie is onderzoek gedaan naar de herbestemmingsmogelijkheden van Brabantse kloostercomplexen en de rol van de overheid en actoren binnen dit vraagstuk. Door een hoge gemiddelde leeftijd van de ordes en congregaties in Brabant, komen er naar verwachting in de komende tien jaar veel kloostercomplexen leeg te staan. Deze leegstand is voor Brabant in cultuurhistorisch perspectief van

invloed, maar vooral ook vanwege de invloed op de kwaliteit van de directe omgeving.

De herbestemming van kloosters kan bij hoge voorkeur vooral gezocht worden binnen de zogenaamde passende herbestemmingen en dit is juist wat kloosters ten opzichte van andere herbestemmingen binnen het cultureel erfgoed zo speciaal maakt. De markt hiervoor is echter niet oneindig. Daarnaast is vanuit het oogpunt van ondermeer ontwikkelingsplanologie en de actor-netwerk theorie de invloed van actoren en zogenaamde dingen onmiskenbaar, wat zorgt voor een herpositionering van de overheid en betrokken partijen. Structurele en betere samenwerking is noodzakelijk vandaag de dag. De betrokken ordes en congregaties zijn daarbij als eigenaar overigens ook vrij autonoom in hun handelen, waardoor een clustering van alle kloosters door bijvoorbeeld de Provincie bijzonder moeilijk is.

Voor herbestemming is er vanwege de lange doorlooptijd en de vrij hoge kosten, altijd een gedreven initiatiefnemer nodig (de zogenaamde ‘gek’) die de herbestemming leidt en bereid is om tijd, moeite en geld te steken in het project. Vanuit het oogpunt van de beperkte marktmogelijkheden voor passende herbestemmingen en de hoge exploitatiekosten, moeten deze initiatiefnemers meer mogelijkheden krijgen en door bijvoorbeeld de Provincie gestimuleerd en geprikkeld worden. Financiële bijdragen vanuit overheidswege zijn daarbij niet direct nodig vanwege de goede onderhoudsstaat van kloosters, maar veeleer kan de Provincie denken over een faciliterende rol.

Korte samenvatting Jennifer Meijers

Dit onderzoek is allereerst ingegaan op de huidige situatie, wat betreft de kloostercomplexen. Deze analyse geeft een beeld van een sterk verslechterde situatie ten opzichte van de situatie van een aantal decennia geleden. Steeds meer kloostercomplexen moeten hun deuren sluiten en nieuwe bestemmingen moeten worden gevonden om de complexen te kunnen behouden. In de afgelopen decennia is dit ook al meerdere keren gebeurd. Er resten in Brabant slechts 59 kloostercomplexen, waarvan er 39 monumentale waarde hebben volgens de Provincie. Willen deze op een juiste manier worden bewaard voor het nageslacht, dan zal er nu actie ondernomen moeten worden.

De kloostercomplexen in Brabant kunnen gezien worden als identiteitsdragers van Brabant omdat zij onlosmakelijk zijn verbonden met het Brabantse landschap. Zij hebben dit zelfs in meerdere gevallen gevormd. Ook in de beelden die mensen hebben van Brabanders (en zij van zichzelf) komt het katholieke geloof meer dan eens langs. Door de kloostercomplexen te zien als identiteitsdragers, geeft de Provincie aan dat de complexen van Brabants belang zijn. Hierdoor wordt het ook, vanuit de gedachte van de nota ruimte (‘decentraal wat kan, centraal wat moet’) hun taak om deze goed te beschermen.

De Provincie moet dan alleen nog manieren bedenken hoe zij dit wil gaan doen. Vanuit dit onderzoek is een lijst met criteria opgesteld waaraan men kan uitzoeken welke complexen het meest belangrijk zijn om te bewaren. Deze lijst met punten

gaat in op verschillende zaken die ingedeeld kunnen worden in drie hoofdlijnen; vorm, functie en kennis. Met deze lijst kan de Provincie uitzoeken welke rol zij in welke situatie moeten gaan opnemen. Dit kan variëren van zeer proactief tot alleen het meepraten om er voor te zorgen dat er niets onwenselijks gebeurt (iets wat trouwens op dit moment ook al gebeurt).

III. Conclusies

Vanuit de twee duidelijk verschillende invalshoeken waarmee de twee stukken zijn geschreven is het interessant om te zien dat er een aantal conclusies duidelijk overeen komen. Er zijn echter ook een aantal conclusies waar dit niet voor geldt, omdat deze ingaan op punten waar het andere onderzoek geen aandacht aan heeft besteed. Een aantal van deze conclusies zijn echter wel van belang om een gezamenlijke visie op te kunnen stellen. Er zal in deze paragraaf daarom aan al deze conclusies aandacht geschonken worden, te beginnen met de gezamenlijke conclusies.

Gezamenlijke conclusies

- Kloosters hebben een invloed op de directe omgeving en identiteit/cultuur van Brabant.

Kloosters zijn onderdeel van Brabant. Zij bestaan hier al eeuwen en Brabant is onder andere door haar Rooms-katholieke geschiedenis een van de weinige Provincies die nog kloostercomplexen binnen zijn grenzen heeft staan. Zij zijn daardoor een onderdeel van de samenleving. Vroeger was deze band nog beter te zien, maar ook vandaag de dag is het duidelijk dat de complexen nog een directe invloed hebben op hun omgeving, al is het maar als landmark, iets wat overigens lang niet de enige invloed is van de complexen (zie samenvatting stuk Jennifer).

- Er moet worden erkend dat het vijf voor twaalf is wat betreft de kloostercomplexen en dat het daarom noodzakelijk is om nu tot actie over te gaan.

Het overgrote deel van de kloosters in Nederland krijgt op dit moment te weinig nieuwe aanwas om te kunnen blijven bestaan. De laatste decennia is dit duidelijk te zien, er moeten steeds meer kloosters hun deuren sluiten. Als er nu geen actie ondernomen wordt, kan het maar zo gebeuren dat deze complexen over een aantal jaar allemaal leeg zijn komen te staan, gesloopt worden, of onherkenbaar worden verbouwd. Doordat de kloosters in Brabant gezien kunnen worden als identiteitsdragers is het ook aan de Provincie om zich ook in dit debat te mengen.

- Passende herbestemmingen liggen voor de hand, maar de markt hiervoor is niet oneindig.

Het lijkt logisch om iets in de kloostercomplexen te plaatsen wat een directe band heeft met de oude bewoners van het pand. Hierbij kan gedacht worden aan een nieuwe religieuze functie, een zorgfunctie of iets wat te maken heeft met onderwijs. Al deze zaken werden vroeger tot aan de invoering van de Mammoetwet in de jaren '60 voor een belangrijk deel door religieuzen verzorgd.

De markt voor passende herbestemmingen is echter niet oneindig. Het is niet mogelijk om in elk kloostercomplex dat vrijkomt maar een zingevingscentrum te bouwen, de markt is op een gegeven moment ook verzadigd. Er zal daarom ook creatief gedacht moeten worden over nieuwe functies omdat de meest voor de hand liggende, en gewenste, functies op een gegeven moment niet meer mogelijk zijn.

- Er bestaat een categorie kloostercomplexen waar de Provincie extra zorg voor moet hebben.

Vanuit beide stukken blijkt dat er een aantal kloostercomplexen zijn die het een stuk moeilijker hebben om een nieuwe bestemming te vinden. De eerste gedachten hierover zijn dat het de zeer grote complexen betreft (vind maar eens een functie voor een gigantisch gebouw, zeker als dit in een klein dorpje ligt) en de complexen in het buitengebied (minder dicht bij andere bebouwing is een duidelijke beperking voor het vinden van een nieuwe functie). Vanuit het stuk van Jennifer blijkt verder dat ook een aantal andere zaken hiervan op van invloed zijn, zoals de geschiedenis en het verhaal wat het pand verteld, en de betekenis die het heeft voor de omgeving. Ook de monumentale waarde van panden kan van grote invloed zijn. Deze panden zijn immers minder gemakkelijk te verbouwen en zijn daarom ook minder snel geschikt voor bepaalde nieuwe functies.

Conclusies Joost Wijnekus

- Ordes en congregaties zijn autonoom en daarom niet op één gezamenlijke stapel te gooien. Hier moet rekening mee gehouden worden.
- In navolging vorig punt: topdown toewijzen van een nieuwe functie door welke partij dan ook is onmogelijk en heeft bovendien een afschrikkende werking.
- Herbestemmen van kloosters is voor nieuwe gebruiker vaak aantrekkelijk door meerwaarde, maar wel duurder in de exploitatie.
- Er zijn weinig tot geen duurzame relaties tussen de verschillende actoren in het herbestemmingsvraagstuk. De invloed van deze actoren is echter evident.

Conclusies Jennifer Meijers

- Kloostercomplexen zijn identiteitsdragers van de Brabantse cultuur.
- Er resten op dit moment nog maar 59 kloosters in Brabant, waarvan er 39 gehuisvest zijn in monumentale panden.
- Er wordt op dit moment te weinig gekeken naar de betekenis en geschiedenis van de gebouwen en hun plaats in de omgeving.

- Er wordt op dit moment geen aandacht geschonken aan wat omwonenden en anderen geïnteresseerden zoals toeristen vinden.
- In bepaalde gevallen is het wenselijk als de Provincie proactief gaat acteren.

IV. Aanbevelingen

Vanuit de hiervoor genoemde conclusies komen al een aantal punten waarop aanbevelingen gedaan kunnen worden. Ook zijn er nog andere zaken waarop na het schrijven van de twee scripties duidelijke aanbevelingen gedaan kunnen worden, richting de Provincie, maar ook richting andere partijen. Hieronder zijn de gezamenlijke aanbevelingen puntsgewijs uitgewerkt.

- **Maak keuzes**, ook al vinden deze weerstand bij andere partijen.

De Provincie en andere betrokken partijen moeten zich realiseren dat, hoe graag men dat ook zou willen, niet alle kloostercomplexen te behouden zijn; gebouwen verdwijnen nu eenmaal. Het is daarom van belang van te voren te bedenken welke gebouwen er werkelijk echt niet kunnen verdwijnen omdat dat te veel afbreuk zou doen aan de Brabantse identiteit, of om welke andere reden de Provincie zich zou kunnen bedenken. Hierbij komt de lijst van criteria van Jennifer weer naar voren. Het verdient de aanbeveling om aan de hand van deze lijst te kijken welke kloostercomplexen er in de categorie ‘onmisbaar’ zouden komen.

- De Provincie moet zich **duidelijker, eenduidiger en meer zichtbaar** opstellen voor zowel de eigenaren van kloosters, belanghebbenden en potentiële kopers.

Op dit moment komen er af en toe aanvragen binnen bij de Provincie om mee te kijken in herbestemmingsprojecten. Deze aanvragen komen over het algemeen van gemeenten omdat deze niet altijd de kennis voor dergelijke projecten in huis hebben. Andere partijen komen echter zelden of nooit bij de Provincie aankloppen. Verschillende keren werd ook aangegeven dat dit waarschijnlijk komt omdat andere partijen niet precies weten wat de Provincie voor hen zou kunnen betekenen in dit soort gevallen. Het is daarom van belang duidelijk zichtbaar te communiceren dat de Provincie wel degelijk het belang van deze complexen inziet en dat zij er ook aan wil bijdragen dat deze goed behouden blijven nu en in de toekomst.

- Niet zozeer subsidiëring is van belang, maar vooral **actief meedenken** over herbestemming.

Kloosters die nu nog vrijkomen zijn doorgaans in prima staat en dus zal onderhoudssubsidie hiervoor niet direct noodzakelijk zijn. Echt duurzaam behoud van deze kloosters kan uiteindelijk alleen door er een nieuwe functie aan te geven.

- **Maak herbestemming aantrekkelijker** voor geïnteresseerden, creëer gunstige voorwaarden en word vooral eenduidig.

Zorg voor een duidelijke explicitering van het belang van kloosters in beleidsstukken zoals structuurvisies. Geef daarbij helder aan dat uitzonderingen op bestaande plannen en richtlijnen mogelijk zijn, indien daarmee op een goede manier wordt voorzien in het behoud van een kloostercomplex. Maak bijvoorbeeld volumetoevoeging eerder mogelijk, want dit vergroot de aantrekkelijkheid voor herbestemming van een kloosterpand.

- **Breng partijen c.q. actoren bij elkaar.**

Omdat de relatie tussen de verschillende actoren momenteel voor een groot deel afwezig is, is het belang dat zowel de eigenaren van kloosters als geïnteresseerde partijen bij elkaar gebracht worden. De Provincie kan in samenwerking met de KNR (als vertrouwenspartij) een verbindende speler zijn tussen deze partijen, om zodoende gezamenlijk tot een goede planontwikkeling te komen.

V. Visie

De Provincie heeft vanaf het geven van de onderzoeksopdrachten aangegeven dat zij het in hun belang vinden dat de kloostercomplexen bewaard blijven. Het is daarom ook van belang daar duidelijke handvatten aan te geven zodat deze gedachte ook duidelijk wordt aan de burgers en medewerkers van de Provincie. Een van deze handvatten is het opstellen van een visie waarin aangegeven wordt wat het belang van de kloostercomplexen voor Brabant is en waarom deze bewaard zouden moeten blijven.

Daarbij is het dan ook van belang dat duidelijk wordt op welke manieren de Provincie zelf er voor gaat zorgen dat de kloostercomplexen niet verdwijnen; kortom welke rol zij voor zichzelf weggelegd ziet. Daarnaast is het ook verstandig daarin aan te geven welke middelen de Provincie op het oog heeft om dit doel (het niet laten verdwijnen van de kloostercomplexen) te verwezenlijken.

Als laatste, zeker niet onbelangrijke, punt zal er moeten worden beschreven hoe de Provincie de rol van andere partijen in deze problematiek. Dit hangt uiteraard ook samen met de andere punten, vooral met de rol die de Provincie zelf zal gaan spelen.

Beeld van de kloostercomplexen

Kloostercomplexen zijn in het verleden erg belangrijk geweest voor Brabant. Zij zijn altijd onderdeel geweest van de samenleving en kloostercomplexen waren, en zijn, landmarks in het landschap. Nu zij dreigen te verdwijnen door het afnemende aantal monniken, nonnen, broeders en zusters is het tijd om deze complexen te helpen hun plaats in de samenleving te laten behouden en hen een waardige herbestemming te geven.

Het is daarom ook van belang dat de Provincie zelf de invloed van deze complexen erkent en aangeeft waarom deze van belang zijn voor Brabant. Hieronder is dit in korte punten weergegeven:

- Kloostercomplexen zijn een uniek deel van Brabant. Nergens in Nederland, behalve in Limburg, vindt men zoveel kloosters als in deze Provincie. Hiermee kan daarom de identiteit van Brabant versterkt worden daar deze complexen voor, zo goed als alle, Brabanders een belangrijk onderdeel van hun omgeving zijn.
- Ook voor toerisme is op dit vlak veel te winnen. Kloostercomplexen duidelijk zichtbaar maken en hier toerisme aan koppelen, kan een economische impuls betekenen voor de Provincie als geheel.
- De kloostercomplexen zijn van oudsher onderdeel van het landschap. Zij hebben zelfs meer dan eens het landschap gevormd door de ontginningen die zijn ontstaan vanuit kloostercomplexen. Het verdwijnen van deze grote gebouwen zou daarom een grote aderlating betekenen voor de opbouw van het Brabantse landschap.
- Het eventuele verdwijnen van de kloostercomplexen heeft ook invloed op de directe omwonenden. Zij geven de kloostercomplexen over het algemeen aan als landmarks van hun omgeving en iedereen heeft wel een persoonlijk verhaal wat verbonden is met het complex, dan wel zijn bewoners.
- Als laatste punt, iets meer in de richting van de ruimtelijke ordening, zijn de complexen vaak op interessante plaatsen gelegen. De ligging van een groot aantal van de complexen in het buitengebied maakt het lastig om zomaar een bestemming voor de complexen te vinden zonder dat er ingrijpende veranderingen aan worden gekoppeld. De Provincie vindt dit soort veranderingen in het buitengebied echter niet wenselijk, zeker niet als het om ecologische hoofdstructuren gaat. Het beleid wat betreft bouwen in het buitengebied is op dit moment wat dat betreft erg streng, waardoor het voor de eigenaren van kloostercomplexen ook niet al te gemakkelijk wordt gemaakt om iets met hun gebouwen te doen. Hierbij wil de Provincie echter wel te hulp schieten omdat het voor hen wel van belang is dat deze gebouwen, die onderdeel uitmaken van het buitengebied, goed terecht komen.
- Unieke waarden in een landschap, zoals de kloostercomplexen in Brabant, kunnen bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit, mits zij ook echt worden herkend als zijnde onderdeel van het landschap en als kloostercomplex.

De rol van de Provincie

De Provincie heeft, zoals uit het voorgaande al blijkt, een duidelijke rol in deze problematiek. Het voortbestaan van de kloostercomplexen is immers een Brabants

belang. De vraag is alleen welke rol zij hierin precies zouden moeten spelen. Het antwoord op deze vraag ligt echter genuanceerd.

Om te beginnen met de ‘normale’ situatie; het gaat hierbij om kloostercomplexen die wel van belang worden geacht door de Provincie (doordat zij op de cultuurhistorische waardenkaart staan bijvoorbeeld) maar die geen extra prioriteit krijgen omdat zij niet aan een lijst eisen voldoen. In dit geval is het voor de Provincie vooral belangrijk dat zij zich wel duidelijk mengen in discussies en dus plaatsnemen aan de onderhandelingstafel, om er voor te zorgen dat er geen zaken gebeuren die echt onwenselijk zijn. Bij dit soort zaken valt te denken aan het slopen van grote delen of het aanbouwen van volledige nieuwe vleugels. Zij hoeft echter geen pro-actieve rol aan te nemen en als eerste de andere partijen uit te nodigen om over deze complexen te praten. Het is vooral van belang hierbij dat de Provincie, die overigens op dit moment ook al op deze manier zich mengt in de meeste discussies op dit punt, een duidelijk beleid heeft over wat zij wel en wat zij niet wenselijk vinden. Zolang dit niet bestaat zal er door de Provincie toch redelijk vanuit de kennis en meningen van betrokken ambtenaren moeten worden gereageerd en dit kan in sommige gevallen natuurlijk leiden tot niet wenselijke situaties.

Deze manier van handelen impliceert door de afwachterende houding van de Provincie daarom wel dat zij alsnog zeer ad hoc op situaties moeten reageren zodra deze aan hen worden voorgelegd, het is dan echter wel zo dat er in ieder geval richtlijnen zijn waaraan de betrokken personen zich kunnen houden, iets wat al veel meer duidelijkheid schept. Het ad hoc reageren zou zelfs kunnen worden ondervangen door in het beleid dat geschreven zou moeten worden, aan te geven op welk punt in de onderhandelingen de Provincie betrokken moet worden. Als dit vaststaat en dit punt redelijk vroeg in het proces zou plaats vinden, kan de Provincie ook vanuit haar eigen mensen en beleid goede beslissingen nemen over wat er moet gebeuren. Hierdoor ontstaat een duidelijk faciliterende rol die ook voor andere partijen goed te herkennen is.

Dit alles beschrijft de normale situatie, een situatie waarbij het vinden van een herbestemming dan ook vooral aan de markt overgelaten zal worden en waarbij alleen wordt ingegrepen op het moment dat er echt iets onwenselijks gebeurt. Nu zijn er ook een aantal situaties waarbij er gedacht kan worden dat deze juist minder of meer aandacht van de Provincie verdienen. Er zijn allereerst kloostercomplexen die niet op de cultuurhistorische waardenkaart staan of op andere manieren als belangrijk worden gezien door de Provincie. Er valt te denken aan nieuwbouwcomplexen waar een orde of congregatie zich in heeft teruggetrokken omdat zij het andere, vaak grote, gebouw niet meer konden onderhouden. In dat soort gevallen kan de herbestemming van het complex overgelaten worden aan de markt en kan de betrokken gemeente het vaak zelf wel af. Er spelen in die gevallen namelijk geen Brabantse belangen, een voorwaarde waaronder dit alles plaatsvindt.

Tenslotte is er nog de groep kloostercomplexen die extra aandacht van de Provincie verdienen. Dit zijn de echte juweeltjes, de complexen die vanuit de lijst met criteria erg hoog scoren op de punten die door Jennifer aangegeven zijn als de

meest belangrijke. Er is van deze complexen nu nog geen lijst te geven omdat er een aantal criteria nog niet zijn onderzocht bij de complexen, iets wat na deze onderzoeken interessant zou zijn om alsnog te laten uitvoeren. Deze complexen zijn zo belangrijk voor Brabant dat het verstandig is om als Provincie hier proactief mee bezig te gaan. Hierbij valt te denken aan het actief benaderen van de eigenaar en het zelf bij elkaar zoeken van de partijen die in die case van belang zijn. De Provincie zal in deze setting dan ook de belangen van Brabant wat betreft dat complex behartigen, en daarnaast een communicerende rol bekleden zodat de onderhandelingen en het proces tot een goed einde gebracht kan worden.

Te gebruiken instrumenten

Om de rol die hierboven beschreven is uit te kunnen dragen zijn een aantal instrumenten nodig. Het is voor de Provincie van belang om ervoor te zorgen dat deze ook bekend zijn bij andere partijen zodat deze weten waar zij aan toe zijn en waar zij op moeten letten als er sprake is van een herbestemmingsproject voor een kloostercomplex. Deze instrumenten zijn hieronder opgesomd in volgorde van belangrijkheid waarbij er begonnen is met het meest belangrijke instrument.

Loket: In het kader van de op dit moment gebrekkige bereikbaarheid van de Provincie voor actoren binnen het herbestemmingsvraagstuk, kan gedacht worden aan de vorm van een duidelijk aanspreekpunt waar alle belangrijke spelers binnen het vraagstuk van herbestemming met hun vragen terecht kunnen. Daarvoor kan een soort van loket opgericht worden waar zowel eigenaren, belanghebbenden en geïnteresseerde actoren terecht kunnen met al hun vragen aangaande de herbestemming van een klooster, zoals subsidieregelingen, planbegeleiding, et cetera.

* **Wet- en regelgeving:** Omdat kloosters een relatief hoge exploitatielast kennen, zal een verhoging van de rendabiliteit door middel van volumetoevoeging zeer gewenst zijn voor kopers. Bovendien draagt een dergelijke uitbreiding bij aan de kostendekking van een herstructureringsplan, zoals bij de transformatie tot woonlocatie (appartementen in kloosters worden aangevuld met extra woningen rondom het kloosterpand). Hiervoor zal er in de wet- en regelgeving van de Provincies en gemeenten meer mogelijkheden gecreëerd moeten worden, om volumetoevoeging meer mogelijk te maken; zodoende kan beter voorzien worden in het behoud van kloosters. Dit alles dient wel te gebeuren binnen een afwegingskader, zodat geen onnodige volumetoevoeging plaats vindt die afbreuk doet aan het kloostercomplex.

* **Commissie:** OM het voorgaande punt in goede banen te leiden kan een zogenaamde commissie opgericht worden, waar herbestemmingsplannen van kopers en eigenaren beoordeeld worden door ambtenaren afkomstig uit diverse afdelingen van de Provincie. Zodoende kan een interdisciplinaire afweging gemaakt worden

wat betreft de nut- en noodzaak bij herbestemmingsprocessen. Bovendien kan zo'n commissie op zo'n manier de initiatiefnemer(s) ondersteunen bij hun planvorming.

* **Versoepelen van beperkingen en restricties:** Wat betreft de ruimtelijke beleidsplannen van de Provincie, moet explicieter gemeld worden dat de Provincie waarde hecht aan het behoud van kloosters (en andere vormen van erfgoed). Daarbij dient eveneens structureel, consequent en duidelijk vermeld worden dat wanneer deze panden behouden kunnen worden door middel van herbestemming, er uitzonderingen mogelijk zijn op vigerende bestemmingsplannen en beperkingen qua functiemogelijkheden. Er dient echter wel zorgvuldig omgegaan te worden met deze versoepelingen van beperkingen en verplichtingen, zodat voorkomen wordt dat zeer ongewenste herbestemmingen of onnodige uitbreidingen plaats vinden.

* **Subsidiereregelingen:** Naast het versoepelen van beperkingen en restricties kan ook door middel van subsidie herbestemming gestimuleerd worden. De restauratiesubsidies zijn voor kloosters vaak echter niet interessant, omdat de kloosters die thans nog als zodoende in functie zijn vaak nog in goede staat zijn. Subsidies ten behoeve van het onderzoeken naar nieuwe functies kunnen echter wel mogelijkheden bieden, maar in plaats hiervan kan de Provincie ook de kennis die binnen haar organisatie reeds aanwezig is toepassen.

* **Planologische instrumenten:** De puur planologische instrumenten bieden eveneens tal van mogelijkheden waarmee voorzien kan worden in het behoud van belangrijke panden. Door middel van aanwijzingen, ontheffingen, verordeningen, inpassingsplannen, et cetera kan voor afzonderlijke situaties door de Provincie richtlijnen opgesteld worden voor de herbestemming.

* **Het zelf opkopen van kloostercomplexen:** Een vrij vergaand middel dat tot slot gebruikt kan worden, is het acquireren van een kloostercomplex door de Provincie, waarbij laatstgenoemde het klooster zelf gaat exploiteren. In zekere zin is dit een ongewenst middel, omdat belangenverstrengeling kan ontstaan met derden. Ook eigent de Provincie zich hiermee de rol van projectontwikkelaar toe, iets waarvan ze zich moet afvragen of dit wel wenselijk is. Dit instrument moet daarom dan ook vooral bij uitzondering eventueel gehanteerd worden, waarbij de uitvoering bij voorkeur over gelaten wordt aan een derde partij zoals het Monumentenfonds; daarmee worden de bezwaren die kleven aan acquisitie voor een belangrijk deel omzeild.

De rol van andere partijen

Zoals al in het voorgaande duidelijk werd is de Provincie niet de enige partij die belang heeft bij het goed herbestemmen van de kloostercomplexen. Ook andere partijen hebben hier meningen over en zijn hier mee bezig op dit moment.

De belangrijkste partijen zijn in hoofdzaak de eigenaren (doorgaans de kloosterbewegingen), geïnteresseerde partijen voor acquisitie en belanghebbende partijen zoals de overheid en monumentenorganisaties. Omdat de diverse kloosterbewegingen sterk van elkaar verschillen en elk vrij autonoom zijn in hun handelingsvrijheid, zijn er weinig structurele relaties tussen religieuzen, belanghebbende partijen en geïnteresseerde partijen. Een topdown toewijzing van een nieuwe functie is zoals gezegd hierdoor bijvoorbeeld niet mogelijk. Bovendien zijn religieuzen in sommige gevallen angstig voor zeer profane herbestemmingen, waardoor een afwachtende houding ten opzichte van derden ontstaat.

Daarmee ontbreekt het aan vertrouwen en hier zou de KNR, die wel met alle religieuzen een duidelijke band heeft, een directe rol in kunnen spelen. Als overheidspartij zou het daarbij uiteraard belangrijk zijn dat de Provincie zich duidelijk laat zien. Zodoende kan een samenwerkingsverband in de vorm van een soort kloosterplatform, waarbij kennis en middelen tussen de KNR en de Provincie worden uitgewisseld. Op die manier kan de Provincie ook daadwerkelijk de rol innemen van facilitator c.q. communicator, waarbij ze een structurele gesprekspartner wordt voor kloostercomplexen waaraan zij het meeste waarde hecht (zie aanbeveling 1).

Ook kan op deze manier voor een deel voorkomen worden dat zogenaamde ‘gehaaide’ ontwikkelaars met objecten aan de haal gaan, waarbij oprechte interesse voor het object ontbreekt. Bij dergelijke partijen ontbreekt het vaak ook aan een reële bekendheid van de obstakels bij het herbestemmingsproces. Hierom ook is het dan ook van belang dat de initiatiefnemer een zeker doorzettingsvermogen kent en bereid is om tijd, geld en moeite in het project te steken.